

DE OORSPRONG VAN DE KERSTSTAL



- **ZOEAVEN:** VROME HELDEN OF ROOMSE JIHADISTEN?
- INTERVIEW MET **IAN KERSHAW**
- **WAT ALS-**GESCHIEDENIS IN DE LES



Geachte lezer,

De laatste *Kleio* van 2015 bevat vuurwerk! Vuurwerk omdat in het openingsartikel een vergelijking wordt gemaakt tussen de islamistische jihadisten en de katholieke zoeaven. Beide groepen blijken strijdvaardig en zien zich graag als de strijdende voorhoede van hun geloof. De barbarij die ons tegenwoordig overspoelt zal, volgens gerenommeerd historicus Ian Kershaw, het Westen echter niet doen wankelen. Dat is in de twintigste eeuw al genoeg gebeurd, gelukkig kunnen we vandaag de dag veel beter dan vroeger inspelen op crises van welke soort dan ook.

Vuurwerk ook omdat er in deze *Kleio* aandacht wordt besteed aan het nieuwe curriculum van het International Baccalaureate (IB), waar ook Nederlandstalige scholen van mee kunnen profiteren. En vuurwerk omdat de afschaffing van de slavernij in de Verenigde Staten voor gedonder zorgde in de relatie tussen de staten onderling. En vuurwerk omdat Parijs in 1871 rood kleurde door de vaandels en het bloed van de communards (zie de recensie van Ger van der Drift). En, *last but not least*, vuurwerk omdat de zogenaamde *what if-history* wordt gerehabiliteerd. Deze vorm van geschiedonderwijs was jaren uit den boze, maar in een boeiend artikel wordt uitgelegd dat leerlingen juist historisch redeneren kunnen leren door het onvoorziene in de geschiedenis te belichten. Kortom, het enige vuurwerk dat u in uw hand kunt houden is deze *Kleio*!

Als laatste wil ik graag wijzen op twee oproepen waarbij uw hulp nodig is. Onze voorzitter roept ons op om mee te denken over de invulling van ons geliefde vak in de toekomst. Als VGN-leden moeten we de vinger aan de pols houden, want het zal echt niet tot 2032 duren voor #2032 werkelijkheid zal worden. En daarnaast kunt u meestemmen over de *Kleio* Klasseprijs 2016, voor het beste geschiedenisboek dat bruikbaar is in de les. Ga naar de site www.vgnkleio.nl. Vuurwerk volop in deze *Kleio* dus, en de toekomst belooft nog veel meer! Een behouden 2016 gewenst.

Ben Vriesema

34



50



Contributie

- Lidmaatschap VGN € 75,-
- Studenten € 50,-

Leden- en abonnementsadministratie

Lid worden of uw gegevens wijzigen? Stuur een mail naar: aanmelden@vgnkleio.nl

Algemeen Bestuur VGN

Ton van der Schans
voorzitter (CEVO, basis-
onderwijs, commissie Pabo)
Maud Knook
penningmeester
Martin Bezemer
(commissie vmbo)
Vincent Loth
(KNHG, vwo)

Hellen Janssen

(commissie havo/vwo)
Marcel Nonhebel
secretaris (didactiekcommissie)

Berichten voor het VGN-
bestuur kunt u sturen naar:
contact@vgnkleio.nl.

COLOFON

Kleio is een uitgave van de vereniging van docenten in geschiedenis en staats-inrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis.

HOOFDREDACTIE

Ben Vriesema
hoofdredactie@vgnkleio.nl

EINDREDACTIE

Annemiek de Groot
Juil Lelieveld
Richard de Rooij
Anneleen Siebelink
redactie@vgnkleio.nl

REDACTIE

Daan van Leeuwen
Lisa Oskamp
Ramses Peters
Daan Schuijt
Nicole van der Steen
Jan Verdonk
Hans Vermeer

MEDEWERKERS

Jelte Posthumus
Ton van der Schans

VORMGEVING

Bianca Emanuel
Magazine Design

REDACTIEADRES

Langs de Rijn 1
3962 EJ Wijk bij Duurstede

DRUK

Drukkerij Ten Brink, Meppel
ISSN 0165-6449

ADVERTENTIE ACQUISITIE

Lottie Pohlmann
06 - 491 054 49
lottiepohlmann@yahoo.com

KOPIJ VOOR DE KLEIOKRANT

kunt u sturen naar
redactie@vgnkleio.nl.

VOOR UITGEVERS

Recensies aanvragen via
boeken@vgnkleio.nl.

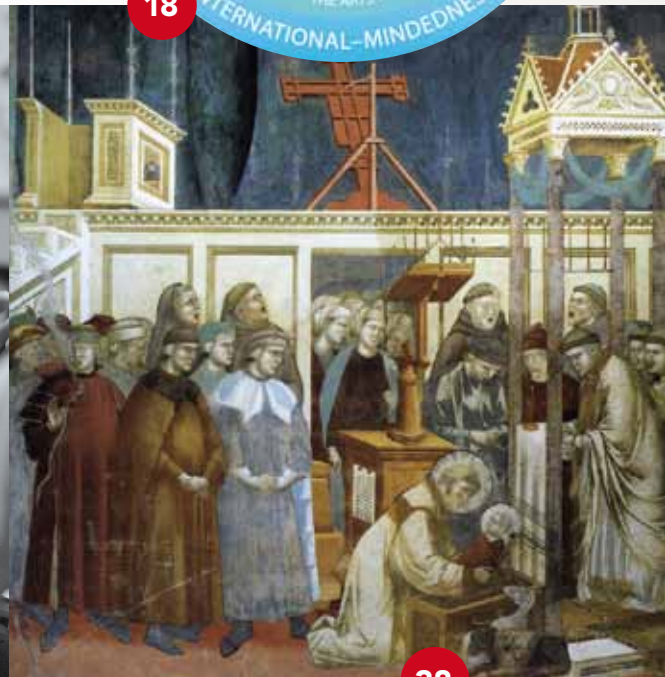
WEBSITE

www.vgnkleio.nl

TWITTER

@gsonderwijs

- 4 ZOEAVEN: VROME HELDEN OF ROOMSE JIHADISTEN?**
- 12 HANS GOEDKOOP... EN DE GESCHIEDENIS
- 14 INTERVIEW MET HITLER-KENNER IAN KERSHAW**
- 17 BOEKEN
- 18 EEN NIEUW GESCHIEDENISPROGRAMMA VOOR HET IB**
- 24 EXPERTS: RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN
- 28 WAAROM HET DERTIENDE AMENDEMENT ZO BELANGRIJK WAS**
- 34 UITGELEZEN: BLOED EN BARRICADEN
- 38 DE OORSPRONG VAN DE KERSTSTAL**
- 40 MUSEUM: AZIË > AMSTERDAM IN HET RIJKSMUSEUM
- 43 SUCCESLES VOOR HET VMBO
- 44 COUNTERFACTUAL HISTORICAL REASONING IN DE LES**
- 48 STUDIEREIS VGN NAAR AZERBEIDZJAN
- 50 DIER: DE VLEERMUIS
- 52 MARTIJN VERMEULEN IS DE BESTE GESCHIEDENISLERAAR**



- 55 DOE MEE AAN DISCUSSIE OVER HET GESCHIEDENISONDERWIJS IN 2032
- 56 WIE WINT DE KLEIO KLASSEPRIJS 2016?**
- 57 RECENSIES
- 63 COLUMN: TON VAN DER SCHANS
- 64 KLEIOKRANT
- 65 COLUMN: JELTE POSTHUMUS

Cover: Aanbidding der wijzen (detail), Gentile da Fabriano, 1423. Collectie Uffizi, Florence.

ZOEAVEN: VROME HELDEN OF ROOMSE JIHADISTEN?

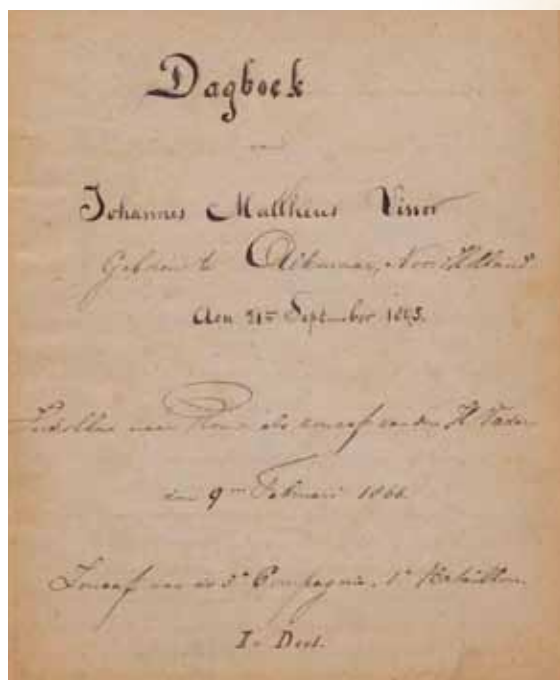
Negentiende-eeuwse bloemist uit Alkmaar wilde sterven voor zijn geloof

Nederlandse jihadisten zijn niet de eerste jonge vaderlanders die naar het buitenland vertrokken om voor het geloof te strijden. In de negentiende eeuw gingen veel Nederlandse jongemannen van katholieke afkomst naar Italië om te vechten voor een staat die een religieuze grondslag had. Wat waren hun motieven en de context waarin zij hun beslissing namen?

Pentekening uit de *Katholieke Illustratie* (1867, nr. 12) van de infanterie van het pauselijk leger.



Een aantal jaren geleden ontving ik in mijn functie als archivaris van het Katholiek Documentatie Centrum van een dame op leeftijd vier negentiende-eeuwse met de hand beschreven boekjes en een stapeltje brieven. Ze waren afkomstig van Johannes Mattheus Visser, een Alkmaarse bloemist die in 1866 samen met een neef besloot zich aan te sluiten bij het zoeavenleger van paus Pius IX. Visser beschrijft in de documenten hun lotgevallen als pauselijk militair tussen 1866-1868. Erg succesvol was hun leger uiteindelijk niet: in 1870 werd het laatste stukje van de Kerkelijke Staat die eerder heel midden-Italië besloeg, veroverd door het jonge koninkrijk Italië. Erg bekend is deze, zo zal blijken, Nederlands getinte episode uit de kerkgeschiedenis evenmin. Dat was wel anders. Totdat de laatste oud-zoeaaf in 1946 stierf, namen zij een bijzondere plaats in binnen de katholieke gemeenschap in Nederland. Wie de dagboeken leest over de twee jonge mannen in het verre vreemde Italië, begrijpt dat deze strijders lange tijd tot de verbeelding hebben gesproken.



PIUS IX IN HET NAUW

In 754 schonk Pepijn de Korte enkele gebieden in het midden van Italië aan de toenmalige paus. Sindsdien hebben de pausen er als koningen over geregeerd. De status van die gebieden als onafhankelijke Kerkelijke Staat is tot aan het midden van de negentiende eeuw nagenoeg onveranderd gebleven. Door de opkomst van nationalistische bewegingen kwam het voortbestaan van de Kerkelijke Staat in gevaar. Niet alleen de aspiraties van de leiders van de Italiaanse eenheidsbeweging als Victor Emanuel en Giuseppe Garibaldi bedreigden de staat, ►

Ramses Peters is redacteur van Kleio en archivaris bij het Katholiek Documentatie Centrum, een speciale afdeling van de bibliotheek van de Radboud Universiteit. Alle afbeeldingen bij dit artikel zijn afkomstig uit de collectie van het KDC.



Links: Eerste pagina van het dagboek van Johannes Mattheus Visser.

Rechts: Een onbekende Nederlandse zoeaaf, de foto is waarschijnlijk in Rome genomen.

ook binnen de Kerkelijke Staat waren er velen die streefden naar een verenigd Italië. Niet vreemd, want de Kerkelijke Staat bezat een hopeloos verouderd bestuursapparaat dat voornamelijk werd bemand door geestelijken die meer geïnteresseerd waren in het behouden van de eigen macht dan in de snel veranderende wereld om hen heen. Met de komst van Pius IX in 1846 leek de Kerkelijke Staat een democratischer bestuur te krijgen, maar na twee relatief liberale beginjaren sloeg de paus als een blad aan een boom om en transformeerde hij tot een conservatief en autocratisch heerser, die met het verlies van zijn wereldlijke gebieden de macht in de katholieke kerk steeds meer concentreerde in zijn eigen functie. Het hoogtepunt hiervan was de zorgvuldig georkestreerde uitroeping van de onfeilbaarheid van de paus tijdens het Eerste Vaticaans Concilie (1870).

In 1859 scheidden de gebieden rondom Bologna, de zogenaamde Romagna, zich af van de Kerkelijke Staat en sloten zich aan bij het koninkrijk Piëmont-Sardinië dat in een oorlog tegen Oostenrijk onder andere Lombardije, Toscane en Modena had veroverd. Het pauselijk leger bleek veel te klein en slecht georganiseerd om het Piëmontese leger tegen te houden. In reactie hierop werd in 1860 een Franse generaal aangesteld die een aantal Franse vrijwilligers met zich meenam om de pauselijke strijdkrachten te versterken. Dit groepje werd aangevuld met een aantal vrijwilligers uit Vlaanderen, waar initiatieven waren ontstaan om de paus te steunen. Deze groep kreeg de naam Franco-Tirailleurs en zij waren gekleed in een voor die tijd moderne uitrusting: een blauwgrijze pofbroek, vest

en een soort kepie. Deze kleding was gebaseerd op de kledij van de Algerijnse stam der Kabylen, ook wel Zouaven genoemd. Aan deze kledij hebben de zoeaven hun naam te danken.

In 1861 werd het gebied wederom verkleind toen koning Victor Emanuel van Piëmont-Sardinië de gebieden La Marchia en Umbria veroverde. Enige tijd kon de paus nog rekenen op de steun van de Franse keizer Napoleon III, die de goodwill van katholieken in eigen land goed kon gebruiken. Toen echter in 1864 werd afgesproken dat de in Rome gelegerde Franse troepen na twee jaar zouden vertrekken, werd het duidelijk dat het pauselijk leger zou moeten worden uitgebreid. In Vlaanderen werd er actief geronseld, maar vooral in Nederland kwam de stroom vrijwilligers goed op gang. Ook de neven Visser vertrokken in februari 1866 naar Italië.

HOLLANDS ENTHOUSIASME

Van de ruim elfduizend militairen die het leger zoeaven telde, kwamen er tussen drie- en vierduizend uit Nederland. Het officiële aantal is 3181, maar omdat vermoedelijk een aantal Nederlanders als Vlamingen zijn geteld waren het er waarschijnlijk aanzienlijk meer. Hiermee waren zij de grootste afzonderlijke groep binnen het zoeavenleger, gevolgd door 2950 Fransen, 1650 Belgen, 750 Italianen, 500 Canadezen, 250 Duitsers en allerlei andere nationaliteiten. De meeste Nederlandse zoeaven waren van eenvoudige afkomst, 40 procent kwam uit een middenstands- of ambachtsmilieu, 25 procent was afkomstig uit de boerenstand, de overigen hadden verschillende achtergronden. Uit

Prent van de Slag bij Mentana op 3 november 1867, te zien in het Nederlands Zouavenmuseum in Oudenbosch.





Links: Enige oud-zoeaven te Arnhem, kort voor de dag dat zij herdachten dat zij zestig jaar daarvoor in de strijd bij Mentana meevochten. Onder: Zoeaaf Herman Donkers uit Megen.



het feit dat sommige brieven aan het thuisfront in verschillende handschriften waren opgesteld kan worden afgeleid dat een klein gedeelte van hen analfabeet was. Het waren echter geen jongens van de zelfkant van de samenleving. De Nederlanders hadden een goede reputatie in het zoeavenleger en strenge disciplinaire maatregelen waren zelden nodig om hen in het gareel te houden.

'DE NEDERLANDERS HADDEN EEN GOEDE REPUTATIE, STRENGE DISCIPLINAIRE MAATREGELEN WAREN ZELDEN NODIG'

In Nederland waren in het bijzonder pater de Kruijf in Amsterdam en pastoor Hellemons in Oudenbosch de grote organisatoren die ervoor zorgden dat de stroom vrijwilligers in goede banen werd geleid. Pater de Kruijf deed aan actieve werving, registreerde belangstellenden en bekommerde zich om de financiën. Geld vanuit de kerkorganisatie zelf was er nauwelijks; de reis voor de zoeaven moest bijvoorbeeld bekostigd worden met giften uit de katholieke gemeenschap. Priester Hellemons ving de groepen zoeaven op, gaf ze onderdak en eten en coördineerde de dagenlange reis naar Rome. Zo namen de neven Johannes Mattheus Visser (20 jaar) en Johannes Visser (29 jaar) op 10 februari 1866 de trein naar Rotterdam, die hen richting Oudenbosch bracht. 16 februari kwamen ze 's avonds laat in Rome aan. Een reis langs steden en landschappen, die zo anders waren dan Alkmaar en die tot in detail in het dagboek worden beschreven. ►



In Rome werden de twintigers eveneens door een Nederlandse pater opgevangen. Ook het onderkomen van de zoeaven daar werd grotendeels door giften uit Nederland bekostigd. In Rome werden de mannen over verschillende plaatsen in de Kerkelijke Staat verdeeld: in Rome zelf, maar ook op het platteland en in de omliggende plaatsen Velletri, waar de neven terecht kwamen, en Frosinone. Het Italiaans niet machtig proefden de Nederlanders weinig van de Italiaanse cultuur. Wel van de pasta, maar die werd lang niet altijd gewaardeerd. De verschillende, zeer vrome, ooggetuigenverslagen verhalen vooral over de inspirerende ontmoetingen met de paus en de prachtige kerken in Rome. Visser besteedt maar liefst acht lyrische pagina's van zijn dagboek aan de Sint-Pieter.

Uit de brieven en dagboeken die van zoeaven bewaard zijn gebleven blijkt dat de motieven om in het zuiden de strijd aan te gaan vooral religieus van aard waren. Johannes Mattheus Visser begint zijn dagboek zo: 'Altijd is het mijn hartelijk verlangen geweest mij eenigermate verdienstelijk en nuttig te maken jegens Christus' kerk op aarde en om tot dat doel te geraken zond ik menig gebed ten Hemel, opdat de goede God mij, onwaardige, wilde verhooren; en ziet, de Plaatsbekleeder van Jezus' kerk werd bedreigd, het scheepje van Petrus werd door de woeste golven der verlichte, ongeloovige negentiende eeuw heen en wêr geslingerd (..) aanstonds deed de goede God in de harten der jongelingen een heiligen ijver ontvangen voor het voorvaderlijk geloof, en uit alle oorden der Christen wereld stroomden eene menigte jongelingen toe.'

Onder hen bevonden zich ook avonturiers, maar gezien het zeer lage aantal deserteurs onder de Nederlanders lijkt het religieus plichtsbesef bij de meesten van hen groot te zijn geweest.

HELDENDADEN

Veel veldslagen hebben de katholieke jongemannen niet geleverd, het grootste deel van de tijd maakten zij jacht op de talrijke bandieten die het Romeinse platteland onveilig maakten. Niet in de strijd, maar door ziektes als tyfus en cholera zijn de meeste zoeaven gestorven. Toch waren bij deze sterfgevallen ook enkele helden. Toen in augustus 1867 rondom Rome de cholera uitbrak, ontstond er paniek onder de lokale bevolking. In het stadje Albano stierven de eerste dag van de epidemie 158 mensen op een bevolking van achtduizend zielen. De apothekers van de stad waren overleden en burgemeester en doodgravers waren in allerijl de stad ontvlucht. Voor het gedrag van de Italianen konden de zoeaven weinig begrip opbrengen. Visser schrijft: 'De Italiaanders! Zij bezitten (..) de

moed niet op een halfuur afstand een Colera lijder aan te kijken. Zij kunnen niet anders dan roepen en tieren de handen wringen en tieren en roepen. O! Santa Madonna! Madonna! Santa Francesco! Bernardo en honderd anderen Heiligen aanroepen. Zie hier al wat zij durfden te doen!’

Een groep van veertig zoeaven, waaronder twintig Nederlanders, trok het stadje in om de zieken te verplegen en de doden te begraven. Drie Nederlanders raakten besmet en overleden aan de cholera. De overlevenden werden onderscheiden met een pauselijke medaille.

Naast ziektes bracht het jaar 1867 ook de weinige, weliswaar succesvolle, veldslagen die zijn gevoerd. In dat jaar trokken troepen onder leiding van Garibaldi en diens zoon Menotti de pauselijke gebieden in met als uiteindelijk doel de verovering van Rome en de stichting van de Republiek Italië. In Rome zelf werden overigens weer Franse troepen gestationeerd, omdat de Franse keizer Napoleon III het niet zag zitten dat Italië een republiek zou worden. In slagen bij Bagnorea, Montelibretti en Mentana werden grote, weliswaar slecht georganiseerde, overmachten van garibaldisten, verslagen door kleine troepen verbeten zoeaven. Verreweg het meest tot de verbeelding spreekt het optreden van Pieter Jong uit Lutjebroek. Deze reus – bij zijn registratie in Oudenbosch staat vermeld ‘Kerel als een boom’ – veroverde met tachtig medestrijders het stadje Montelibretti, op een overmacht van

meer dan duizend garibaldisten. De Lutjebroeker zelf overleefde het niet. Nadat de garibaldisten hem bij de poort van het stadje zo dicht waren genaderd dat het geweer of de bajonet geen nut meer had, sloeg hij met de kolf van zijn geweer veertien garibaldisten dood, voordat hij dodelijk vermoeid ineenzakte en werd gedood. In Mentana boekte het zoeavenleger, bijgestaan door goedbewapende Fransen, de grootste overwinning uit zijn korte bestaan. Vijfduizend Fransen en zoeaven versloegen vijftienduizend garibaldisten, waarna de rol van de roemruchte legerleider Garibaldi definitief

Linkerpagina: Zoeaaf Adolf de Ruyter uit Grave.
Onder: Oud-zoeaven voor de kerk van Oudenbosch.

‘VEEL VELDSLAGEN HEBBEN DE KATHOLIEKE JONGEMANNEN NIET GELEVERD, HET GROOTSTE DEEL VAN DE TIJD MAAKTEN ZE JACHT OP BANDIETEN DIE HET PLATTELAND ONVEILIG MAAKTEN’

was uitgespeeld. De overwinningen van de zoeaven brachten Pius IX enig uitstel, maar toen in 1870 de Frans-Duitse oorlog uitbrak, was Napoleon III genoodzaakt zijn troepen terug te trekken. Het duurde niet lang of Victor Emanuel stond met een grote overmacht voor de poorten van Rome. Pius IX was niet van plan om zijn leger op te offeren voor een verloren zaak en gaf zich over. Pas in 1929, tijdens de regering van Mussolini, bereikten de Italiaanse regering en de paus een overeenkomst over het grondgebied van de kerk en werd Vaticaanstad officieel een staat. ►



Onder: Pentekening uit de *Katholieke Illustratie* (1867 nr. 17). 'De slag bij Monte Libretti. De heldendood van Pieter Jansz. Jong uit Lutjebroek.' Rechts: Portretfoto van Carel van Ham, oud-zoeaaf uit Den Bosch, waarschijnlijk verschenen in de *Katholieke Illustratie*. Rechterpagina: Fragment uit een brief die Johannes Visser in 1867 naar zijn familie stuurde en waarin hij vertelt over de cholera-epidemie.

TERUGKOMST

Hoewel hun missie mislukt was, werden de teruggekeerde jongemannen als helden ontvangen in katholiek Nederland. In hun verdere leven bleven de oud-zoeaven een bijzondere positie bekleden in de katholieke gemeenschap. Wanneer een bisschop of kardinaal een kerk bezocht dan stond bijna altijd een oud-zoeaaf in uitrusting klaar om de hoge geestelijke te begroeten. En in processies liep bijna altijd een zoeaaf, in uniform natuurlijk, mee. Verschillende oud-zoeaven verenigden zich in broederschappen, in de eerste plaats bedoeld voor gezelligheid en onderlinge steun. Sommige daarvan, zoals die van Arnhem, Delft en Amsterdam, vormden zich om tot de eerste katholieke werkliedenverenigingen. Tegen het einde van de eeuw, vijftientig jaar nadat de Slag bij Mentana had plaatsgevonden, werd de *Algemeenen Nederlandsche Zouavenbond* opgericht. Deze organiseerde feestelijke bijeenkomsten, maar beheerde ook een steunfonds voor armlastige wapenbroeders. Want het verging niet alle oud-strijders even goed bij terugkomst. Een onaangename verrassing bij de terugkeer was wel dat de meeste zoeaven het Nederlanderschap hadden verloren, omdat zij zonder toestemming in vreemde krijgsdienst hadden gediend. Zo kon het voorkomen dat jaren



later een oud-zoeaaf zich verkiesbaar had gesteld voor gemeenteraadsverkiezingen, maar zich moest terugtrekken, omdat hij geen Nederlander was. Enkele zoeaven hadden op advies van een oplettende pastoor wel toestemming aan koning Willem III gevraagd, die dat verzoek doorgaans graag inwilligde. Wie voor de paus zou willen vechten, zou dat ook voor zijn koning doen, zo was zijn gedachte. Uiteindelijk hebben alle zoeaven hun Nederlanderschap teruggekregen, in 1947, nadat de laatste zoeaaf was overleden.

De waardering ten spijt, een aantal zoeaven vond na



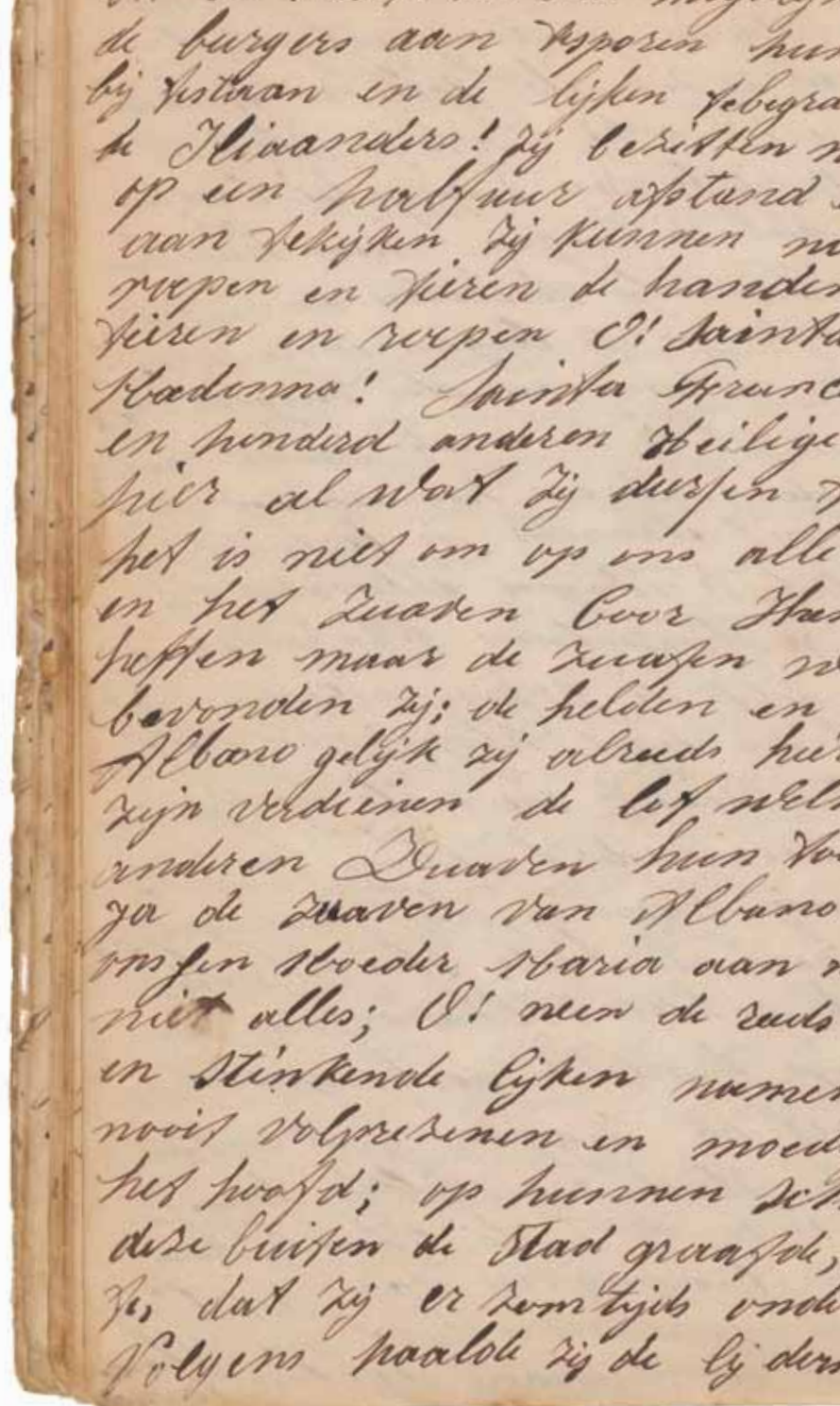
terugkeer geen werk meer en raakte aan lager wal. Een klein deel zocht het in andere krijgsdienst en sloot zich aan bij het KNIL. Weer anderen sloten zich aan bij een Frans legeronderdeel van oud-zoeaven en vochten mee in de Frans-Duitse oorlog. Zelfs in de Spaanse Burgeroorlog en in de Sahara als beschermers van de Witte Paters vond men de oud-strijders terug.

EXTREMISTEN?

Op een aantal punten doen zoeaven denken aan hedendaagse jihadisten. In beide gevallen gaat het om (veelal) jongemannen afkomstig uit een religieuze minderheid, vaak van eenvoudige afkomst, die in volle overtuiging bereid zijn hun leven te geven voor een staat die op religieuze gronden is gebaseerd. Helaas is er nog weinig bekend over de reacties van vooral protestanten op deze roomse militaire ijver, maar het voorlopige beeld is dat er zelfs bij niet-katholieken toch enige waardering voor de zoeaven bestond. Een groot verschil met de situatie tegenwoordig. Een van de vele verklaringen voor dit verschil zou kunnen zijn dat, hoewel de grote angst bestond dat katholieken heel Nederland tot het katholicisme wilden bekeren, zij dat nooit gewelddadig deden en zich niet bedienden van terroristische aanslagen. En zo zijn er nog meer overeenkomsten en verschillen vast te stellen, een onderzoek dat in de klas zou kunnen worden uitgevoerd. Het thema 'zoeaven' is wellicht wat te klein om uitgebreid te behandelen in de geschiedenisles, maar bij het vak Mens en Maatschappij zouden leerlingen een vergelijking kunnen maken tussen de zoeaven van toen en de jihadisten van nu. Hoewel er minstens zoveel verschillen als overeenkomsten te vinden zijn, biedt de vergelijking een goede mogelijkheid om dieper na te denken over de motieven van die jongemannen die naar het buitenland gingen om voor hun geloof te strijden en de context waarin zij hun beslissing namen.

Ook de vraag of je zoeaven extremisten zou moeten noemen, is een mooi uitgangspunt voor een discussie, waarin het begrip standplaatsgebondenheid een plaats zou moeten hebben. Immers, ideeën die nu extreem zijn, waren dat in 1860 misschien niet. ■

Een uitgewerkt lesplan is nu nog niet beschikbaar, maar wie daar interesse in heeft, kan contact opnemen met de auteur van dit artikel via r.peters@kdc.ru.nl. In overleg kunnen bronfragmenten en achtergrondinformatie worden aangeleverd of online worden geplaatst. De dagboeken van Johannes Mattheus Visser zijn nu al te vinden op de website van het Katholiek Documentatie Centrum.



LITERATUUR, BRONNEN EN VERWIJZINGEN

- WIM ZAAL. *De vuist van de paus. De Nederlands zouaven in Italië 1860-1870*, (Nieuwegein 1996).
- P. VAN ESSEN. *Voor paus en koning. Een korte geschiedenis van de Nederlandse zouaven, 1860-1870*, (Oudenbosch 1998).
- Verzameling J.M. Visser en J. Visser, online te bekijken via de website van het Katholiek Documentatie Centrum.
- Het Zouavenmuseum te Oudenbosch heeft naast een permanente tentoonstelling een grote collectie egodocumenten van zoeaven en gegevens over zoeaven. Op hun website staat een register van alle Nederlandse zoeaven.
- De collectie Jan Beekmans van het Katholiek Documentatie Centrum bevat een groot aantal foto's en biografieën van Nederlandse zoeaven.
- De links naar de internetpagina's behorende bij dit artikel zijn te vinden op de website van Kleio: www.vgnkleio.nl.

HANS GOEDKOOP

Hans Goedkoop is literatuurcriticus en presentator van verschillende tv-programma's, zoals *Andere Tijden* en *De Gouden Eeuw*. Daarnaast schreef hij een aantal historische boeken, waaronder *De IJzeren Eeuw*.

Ben Vriesema is
redacteur van Kleio.

WELK NUT HEEFT GESCHIEDENIS VOLGENS U?

Van geschiedenis kun je leren, echt waar, wat Maarten van Rossem ook zegt. Het verleden herhaalt zich elke keer anders, helemaal waar, maar herhalen doet het zich, en waarvan zou je anders moeten leren als het niet van het verleden is? Doe iets goeds en je wilt het herhalen. Doe iets stoms en je wilt het voorkomen. Zo leef je als individu, als groep, als land. Soms leer je daarbij de verkeerde les, ook waar, maar zonder het verleden is er helemaal geen les.

WAT IS VOLGENS U HET BELANGRIJKSTE IN HET GESCHIEDENIS-ONDERWIJS?

Belangstelling wekken voor het vreemde en afstand wekken van het eigene. Empathie, daar gaat het om.

'Dat we het verleden bestuderen om niets dan het verleden zelf is een doodse academische misvatting'



Koffiehuis
Griensteidl in
Wenen, 1896.

WELKE HISTORISCHE STUDIE MAAKTE DE MEESTE INDRUK OP U?

Carl Schorske, Wenen in het fin de siècle. Het was voor mij de eerste keer dat ik las hoe geschiedschrijving in één beweging kan inzoomen op de binnenwereld van een individu en uitzoomen naar de buitenwereld van een complete samenleving. Die breedte – geweldig. Gelezen op de gevoelige leeftijd, rond mijn twintigste.

KUNT U ZICH NOG VEEL HERINNEREN VAN DE GESCHIEDENISLESSEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL?

Op het vwo had ik een prima leraar. Maar ik gaf vooral mezelf les, ik heb een montessori-temperament. Zo zat ik vaak op een koepelgraf wanneer ik de hond uitliet en verdiepte me boven op zo'n graf op de Veluwe hei in een boek over de bouwers ervan. Ook zat ik tijdens vakanties vaak in kerken.

WAT IS DE MEEST RECENTE 'HISTORISCHE SENSATIE' DIE U HEBT GEHAD?

Die kick krijg ik om de haverklap, zoals de lezers van Kleio kunnen zien wanneer ze kijken naar televisieseries als *De Gouden Eeuw* en *De IJzeren Eeuw*. Die tonen voor de geschiedschrijving het voordeel van tv boven een boek. Je gaat naar de plek waar iets gebeurde, zoekt de sporen van wat er gebeurde en spreekt mensen die daar persoonlijk bij betrokken zijn. De historische sensatie is the stuff that history on television is made of.

FOTO: MARIKE VAN DER VELDEN

**WELKE HISTORISCHE FILM
HEEFT DE MEESTE INDRUK OP U
GEMAAKT?**

Ik vind ze bijna allemaal even erg. Als een film doet of we recht in het verleden kijken, er zelfs midden in staan, zet ik 'm uit. Met het verleden is het punt nou juist dat het weg is. Je kunt het alleen benaderen met bronnen en verbeelding. Ik wil die puzzel in elkaar gezet zien worden en geloof het pas als er stukken blijven ontbreken.

**WAT IS UW DIERBAARSTE
BEZIT DAT OOK HISTORISCHE
WAARDE HEEFT?**

Een zeventiende-eeuwse kaart van Amsterdam. Geërfd van mijn grootvader, maar Onze Lieve Heer moet 'm voor mij hebben bestemd. Mijn huis staat erop.

**DENKT U DAT DE HISTORISCHE
CANON NUT HEEFT VOOR HET
GESCHIEDENISONDERWIJS ?**

Ja, die canon heeft veel nut. Als niemand meer een stevige hiërarchie tussen het belangrijke en onbelangrijke durft aan te brengen, valt de geschiedenis uit elkaar. En dan heeft ook niemand meer de

lol om zo'n hiërarchie vervolgens weer te slopen. Of die canon in het hoofd van een scholier past, is iets anders. Optimistisch ingeschat, naar mijn ervaring.

**ALS U MORGEN EEN HISTORISCH
ONDERZOEK ZOU MOGEN
BEGINNEN, WAT ZOU DAN HET
ONDERWERP ZIJN?**

Ga ik jou niet aan je neus hangen, want ik kom er morgen niet aan toe en jij misschien wel.

**MET WELKE HISTORISCHE
PERSOON DURFT U ZICH TE
VERGELIJKEN?**

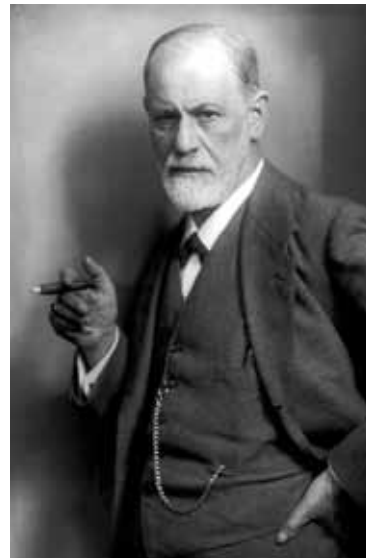
Mij gaat het om het ontdekken van wat niet bij voorbaat op je lijkt. Het enige interessante denken is tegen jezelf in denken.

**HOE VINDT U DAT
GESCHIEDENISONDERWIJS AAN
EEN MIDDELBARE SCHOOL MOET
WORDEN GEDOCEERD ?**

Met plezier, verbeelding en liefst wilde vergelijkingen met onze eigen actualiteit. Dat we het verleden bestuderen om niets dan het verleden zelf is een doodse academische misvatting. Het verleden is er voor ons, nu, hier.

**WELKE HISTORISCHE PERSOON
SPREEKT U HET MEESTE AAN?**

Ik ben al dertig jaar verzot op Sigmund Freud. Zo wetenschappelijk en zo obscurantistisch, zo rationeel en zo getikt, zo moedig en zo machtsbelust, zo onwaarschijnlijk vrij in zijn denken en zo gebonden aan zijn eigen tijd. Verveelt nooit.



WAT IS VOOR U EEN BELANGRIJKE LIEU DE MÉMOIRE?

Ik heb er twee: Freuds appartement aan de Weense Berggasse. En als tweede het Binnenhof: toonbeeld van onze brave democratie, waar onze grootste staatsman Oldenbarnevelt evenzogoed onthoofd is, precies voor de ingang van de Ridderzaal. ■



'HITLER KWAM BOVENDRIJVEN MATRIX OF DESTRUCTION'

*Interview met Hitler-kenner
Ian Kershaw*

Kleio had een interview met Ian Kershaw, schrijver van de veelgeprezen Hitler-biografie en van het onlangs verschenen eerste deel van een overzicht van de Europese geschiedenis in de twintigste eeuw: *De afdaling in de hel*. In dit boek wordt aandacht besteed aan de periode 1914-1949, waarbij Kershaw erin slaagt alle belangrijke gebeurtenissen in Europa te bespreken, inclusief die in ons land.

'OVER HET NAZISME HEEFT KERSHAW ALLES GESCHREVEN WAT HIJ WILDE.'

Sir Ian Kershaw (72) is hoogleraar moderne geschiedenis aan de University of Sheffield. Het is een niet al te grote man en wanneer hij licht, legt hij zijn handen op zijn knieën die hij vervolgens heen en weer beweegt. Zijn arbeidsethos is nog steeds groot: hij werkt steevast niet minder dan vijftig uur per week. Zijn laatste boek, het eerste van een tweeluik over de Europese geschiedenis van de twintigste eeuw tot het heden, werd in de pers zeer goed ontvangen. Kershaw is een prominent Hitler-kenner en kan als geen ander de opkomst van het nazisme beschrijven. Hij begon zijn loopbaan echter als mediëvist. Hij schreef tientallen boeken en artikelen over de middeleeuwse samenleving en over zijn mooiste *lieu de mémoire*: The Bolton Priory in Yorkshire. Hij zou waarschijnlijk nooit bij het grote publiek bekend geworden zijn als hij niet had besloten een cursus Duits te gaan doen. Het *Goethe-Institut* opende begin jaren zeventig een departement aan de Universiteit van Manchester waar Kershaw cursussen ging volgen. Aangemoedigd door een Duitse taaldocente om zijn Duits in praktijk te brengen, besloot hij ook in Duitsland zelf een talencursus te doen. Door gesprekken met Duitsers werd zijn fascinatie voor de opkomst van het nazisme aangewakkerd en verlegde hij zijn werkterrein van de middeleeuwen naar de beginjaren van de twintigste eeuw. En niet zonder succes. Inmiddels zijn tientallen boeken van zijn hand vertaald en liggen ze in boekhandels en bibliotheken over de hele wereld. Over Hitler en het nazisme heeft hij nu alles geschreven wat hij wilde schrijven; na het voltooiën van deel twee over de twintigste eeuw overweegt hij dan ook weer terug te keren naar de middeleeuwse geschiedenis.

MATRIX OF DESTRUCTION

Tijdens het gesprek maakt Kershaw duidelijk dat de massale steun voor Hitler c.s. in zijn ogen te maken heeft met de zogenaamde *matrix of destruction*. Vier factoren die invloed op elkaar hadden en die elkaar versterkten, zorgden ervoor dat er na het einde van de Eerste Wereldoorlog een Europa ontstond waarin reactionaire krachten de macht

konden grijpen. Kershaw onderscheidt vier zaken die zorgden voor een groei van het nazisme: 1) de explosie van etnisch-racistisch nationalisme; 2) de onverzoenlijke eisen van gebiedsherziening in Europa; 3) de oploeiende klassenstrijd ten tijde van de 4) lange crisis van het kapitalisme. Deze dodelijke mix kwam het hardst aan in Duitsland waar de nazi's dan ook het meest van het ontworpen Europa profiteerden. Kershaw stelt dat alleen tijdens deze korte periode van Europese maatschappelijke *breakdown* de Hitler-dictatuur mogelijk was in Duitsland. Door de *matrix van destruction* kwam Hitler bovendienrijven.

DE APPEASERS

Nadat Hitler de macht had gegrepen in 1933 stuurde hij aan op herbewapening en de herziening van de grenzen zoals afgesproken in het Verdrag van Versailles. Een sterk Duitsland werd met argusogen bekeken, zeker door Groot-Brittannië. Minister-president Neville Chamberlain, meestal omschreven als een zwak figuur, was volgens Kershaw juist de sterkste figuur in de regering in de jaren dertig. Chamberlain wilde namelijk de belangen van Groot-Brittannië verdedigen en deed dat tegen elke prijs. De Britten waren benauwd, omdat Hitler al in 1935 had verkondigd even sterk te zijn als de Engelsen. Dat bleek (achteraf) helemaal niet het geval, maar het staaltje blufpoker had wel effect. De Britten werden bang en wilden tot een vergelijk met Hitler komen. Chamberlain vloog dan ook naar München met als doel Hitlers ambities in te dammen. Hij was in München overigens zonder hulp: minister van Buitenlandse Zaken Anthony Eden ging niet mee – Chamberlain dacht hem niet nodig te hebben. Echter, de Britse premier had volgens Kershaw *'a bad card and he played it very badly'*. Door het ondertekenen van het beruchte document, dat bekrachtigde dat Hitler afzag van claims in andere gebieden in ruil voor Sudetenland, maakte Chamberlain het alleen maar erger. Hitler was namelijk niet te vertrouwen, iets wat de Engelse staatsman niet in de gaten had. Al moet gezegd worden dat ook Roosevelt het voor Chamberlain opnam: de Amerikaanse president was enthousiast ►



over het plan van Chamberlain en noemde hem zelfs 'a good man'. Achteraf gezien, meent Kershaw, is het te gemakkelijk de *appeasers* de schuld te geven voor het feit dat zij Hitlers politiek niet doorzagen.

METEN MET DE DUCE

Kershaw heeft veel geschreven over Hitler en meent dat hij de persoon en politicus Hitler 'begrijpt'. Niet op alle fronten overigens, want Kershaw gist nog steeds naar de oorsprong van Hitlers rabiante antisemitisme. 'Hitler was never on a couch', dus een conclusie trekken zonder precies te weten waar dat antisemitisme vandaan kwam, is onmogelijk. Toch verkondigde Hitler al in september 1919 dat de Joden uit Duitsland moesten worden verwijderd – een groep Joden zou namelijk het kapitalisme in de greep hebben. Van een weg naar de *Endlösung* is dan totaal nog geen sprake. Maar de discussie tussen de *intentionalisten* (zij die menen dat het van begin af aan Hitlers doel was de Joden uit te schakelen) en de *functionalisten* (zij die menen dat Hitler de uitroeiing van de Joden gebruikte om de felle nazi's onder controle te houden) legt Kershaw naast zich neer. Volgens hem werd Hitler beïnvloed door Mussolini's Mars op Rome; hij wilde zich vooral meten met de Italiaanse *Duce*. Na de mislukte staatsgreep en de gevangenschap ging Hitler zich steeds meer als leider gedragen, terwijl hij daarvoor helemaal niet in de wieg was gelegd. Zijn demagogische talent zorgde er echter voor dat *hoe* hij iets zei belangrijker was dan *wat* hij zei. Zijn politieke boodschap was namelijk niet nieuw, de manier van presenteren wel. En omdat dat in het bijzonder aansloeg bij zijn steeds groter wordende aanhang, ging Hitler steeds meer optreden als een toekomstig leider.

MATRIX OF RECOVERY

Lessen uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst. Toch vonden de Europese leiders dat een situatie zoals die zich voordeed voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog niet herhaald zou mogen worden. Was er na de Eerste Wereldoorlog sprake van een *matrix of destruction*, in de jaren na de oorlog ontstond er een omvangrijke en wijdverspreide vorm van samenwerking. Ook deze samenwerking is in een matrix te vangen: de *matrix of recovery*. Ten eerste is de Duitse macht vernietigd en zorgde de Sovjet-Unie ervoor dat de etnische zuivering in Oost-Europa doorgang kon vinden waardoor vele volken, *lock, stock, and barrel*, terug werden gezonden naar hun vroegere thuisland. Het vergif was uit de samenleving, want er waren meer etnisch-homogene groepen ontstaan en daardoor ook minder problemen. Ook het ontstaan van een

IJzeren Gordijn zorgde er volgens Kershaw voor dat de landen in Oost- en West-Europa zich meer op de grootmachten richtten dan op elkaar. En natuurlijk zorgde de economische groei voor een goede basis voor de democratie, iets wat na de Eerste Wereldoorlog zeker niet het geval was.

Last, but zeker not least: er bleef een gegronde angst voor een nucleaire oorlog, waardoor de landen zich wel twee keer bedachten voor ze tot actie over zouden gaan. Het gooien van de atoombomben boven Japan heeft de wereld meer veranderd dan de Tweede Wereldoorlog, is de heilige overtuiging van Kershaw. De dreiging die erdoor ontstond was voelbaar, het meest in West-Duitsland. Dat land zou, volgens velen, het speelterrein worden van de Russen en Amerikanen, met alle nucleaire gevolgen van dien. Kershaw vertelt dat zijn ouders weinig spraken over deze nucleaire dreiging – het werd een beetje doodgezwegen. Maar toen hij zelf ging studeren en in die periode de Cuba-crisis uitbrak, overwoog hij toch zijn spullen te pakken en terug te keren naar zijn ouderlijk huis om met elkaar de nucleaire aanval af te wachten en het einde der tijden samen te beleven. Ondanks deze spanningen zorgde dit, samen met de eerder genoemde zaken uit de *matrix of recovery*, voor een soort stabilisatie. De machtsblokken hielden elkaar in een houdgreep en wilden niet koste wat het kost zaken op de spits drijven.

Volgens Kershaw zal een periode van barbarij zoals die van de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw, niet meer plaatsvinden in Europa – iets wat momenteel wel zichtbaar is in het Midden-Oosten. Een dergelijke situatie in het huidige Europa is uitgesloten, omdat we simpelweg veel beter kunnen omgaan met de moeilijkheden zoals die zich voordoen. In de jaren twintig was men daartoe niet in staat.

GERIDDERD

Kershaw is meermaals bekroond voor zijn werk, ook in Duitsland. Deze laatste onderscheiding zei hem meer dan de verheffing tot *Sir* door koningin Elizabeth. De *Sir*-titel wordt door Kershaw overigens niet gebruikt, hij gaat niet prat op het feit dat hij geridderd is. Toch moet het voor een mediëvist een bijzondere belevenis zijn geweest, de Britse koningin heeft hem namelijk geridderd zoals in de middeleeuwen gebruikelijk was: Kershaw gebukt, leunend op een knie voor de koningin en met het hoofd gebogen, waarna de koningin hem zachtjes met een zwaard op beide schouders tikte. De mediëvist Kershaw tot ridder geslagen naar aanleiding van zijn onderzoek naar de opkomst van Hitler en het nazisme. *Jolly good!* ■

MAJOOR VAN ORANJE.

JACOBUS HOJEL,
OOGGETUIGE VAN DE
BEGINJAREN VAN ONS
KONINKRIJK

Hein Jongbloed

Een militair schrijft in zijn dagboek over belangrijke gebeurtenissen waar hij zelf deelgenoot van is geweest: de inhuldiging van koning Willem I, de Belgische Opstand, de Tiendaagse Veldtocht. Door zijn paard aan de prins (later koning Willem II) te geven ontstaat er een jarenlange vriendschap. Balans | € 18,95



**HOLLANDSE
ZELFPORTRETTEKEN
UIT DE GOUDEN EEUW**

Arianne van Suchtelen

Oog in oog met kunstenaars uit de Gouden Eeuw. Het boek is gebaseerd op de expositie in het Mauritshuis die loopt tot 3 januari 2016. Waanders & de Kunst | € 22,50

**EEN MAN TEGEN DE
WERELD. DE TRAGIEK VAN
RICHARD NIXON**

Tim Weiner

Nixon ('Tricky Dick') had het beste met de Verenigde Staten voor. Toch liep zijn (vice-) presidentschap lang niet zoals hij had gedacht. 'I am not a crook,' zei Nixon ooit. Lees dit boek en oordeel zelf. De Bezige Bij | € 29,90

**RENDEZ-VOUS IN DE
RUSSIAN TEAROOMS**

Paul Willetts

Tyler Kent, werkzaam voor de Amerikaanse ambassade maar tevens Sovjetspion, komt in aanraking met Maxwell Knight (contraspionage). Kent wil Roosevelt ten val brengen. Er ontstaat een kat-en-muisspel. Balans | € 19,95



**GEDETAILEERDE KAARTEN
VAN AMSTERDAM**

Marc Hameleers

In deze 'atlas' staan de kaarten afgedrukt die onderzoekers naar de geschiedenis

van Amsterdam het meest gebruiken. Een schat aan informatie, onder andere over de grachtengordeluitbreiding, maar ook veel over de twintigste eeuw. Thoth | € 49,50 (tot 1 januari 2016, daarna € 59,50)

**DE ORANJEZAAL IN
HUIS TEN BOSCH. EEN
ZAAL UIT LOUTERE LIEFDE**
*Margriet Eikema Hommes &
Elmer Kolfin*

Er stonden lange rijen voor de deur toen de zaal die Amalia van Solms liet maken voor haar overleden man, stadhouder Frederik Hendrik, gratis te bezoeken was. Helaas kon niet iedereen naar binnen. Voor hen is er dit schitterende boek met veel foto's en uitleg. Waanders & de Kunst | € 39,95

**ECONOMIE VAN DE
VERNIETIGING. OPKOMST
EN ONDERGANG VAN DE
NAZI-ECONOMIE**

Adam Tooze

Magnifiek boek over de oorlogsindustrie van Hitler-Duitsland. Hoge rendementen en de geldverstrekking van burgers aan de overheid resulteerden in een desastreuze oorlog. Spectrum | € 39,99

RAVENSBRÜCK.

GESCHIEDENIS VAN HET
CONCENTRATIEKAMP
VOOR VROUWEN

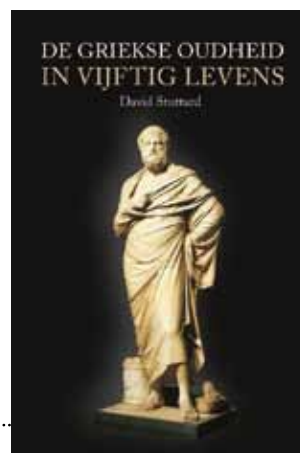
Sarah Helm

160.000 vrouwen van alle rangen en standen zaten er gevangen tijdens de oorlog. Op basis van interviews, onderzoek en ooggetuigenverslagen vertelt Helm over ellende en dood, maar ook over moed en overlevingsdrang. Ambo | Anthos | € 59,99



**IN DIT HUIS. TWEE
EEUWEN TWEEDE KAMER**
*Remieg Aerts, Carla van
Baalen e.a. (red.)*

Zeer lezenswaardig en informatief boek over de werking van de Tweede Kamer. Een must voor docenten geschiedenis en staatsinrichting. Uitgeverij Boom | € 34,90



**DE GRIEKSE OUDHEID
IN VIJFTIG LEVENS**

David Stuttard

Aan de hand van bekende (Plato) en minder bekende Grieken (Milo, Olympisch worstelaar) wordt het verhaal verteld van de Griekse oudheid, de bakermat van de westerse beschaving. Omniboek | € 27,50

RUIMTE OM TE KIEZEN

Een nieuw geschiedenisprogramma voor het IB

Keuzevrijheid binnen bepaalde kaders maakt dat docenten op scholen van het International Baccalaureate meer dan voorheen kunnen aanbieden wat bij hen en bij hun leerlingen op dat moment past. De flexibiliteit bij de overgang naar de andere syllabus is interessant, evenals de grote betrokkenheid van docenten bij de totstandkoming ervan. Een boeiende ontwikkeling om te volgen, zeker in het licht van de discussies over 2032.

Elise Storck is vakdidacticus geschiedenis en lerarenopleider bij het ICLON in Leiden.

De inkt van de nieuwe examens over de oriëntatiekennis bij havo en vwo en de nieuwe syllabus voor vmbo is amper droog, of er wordt alweer behoorlijk gerammeld aan de poorten van ons vak. Het tussenrapport van de Commissie #Onderwijs2032, onder voorzitterschap van Paul Schnabel, verscheen op 1 oktober 2015. Het rapport bevat interessante zichtlijnen op de toekomst: 'meer van minder' en meer integraal onderwijs. Dat kan betekenen dat geschiedenis bijvoorbeeld alleen samen met andere vakken in een domein mens & maatschappij wordt gegeven en dat er meer vanuit vakoverstijgende onderwerpen (als bijvoorbeeld 'de vulkaan') wordt gewerkt dan vanuit chronologisch geordende historische onderwerpen.

scholen van het International Baccalaureate (IB) over de hele wereld een totaal vernieuwd programma voor geschiedenis. Zestien van deze IB-scholen staan in Nederland. Deze herziening is georganiseerd vanuit het kantoor van het International Baccalaureate in Den Haag, riant gelegen tussen het World Forum en het Joegoslaviëtribunaal. Geschiedenis in de bovenbouw van het IB vertoont weliswaar inhoudelijk en qua examinering verschillen met het huidige Nederlandse programma, maar wat betreft historisch denken en redeneren en de legitimatie van het vak streven we wél dezelfde doelen na en spreken we dezelfde taal. Het IB streeft bij haar leerlingen naar een onderzoekende, denkende en reflectieve houding, kennis en inzicht over een ruim scala van disciplines, zorg voor anderen en een open mind bij het bekijken van de wereld om ons heen, et cetera. De *Key Concepts* bij geschiedenis

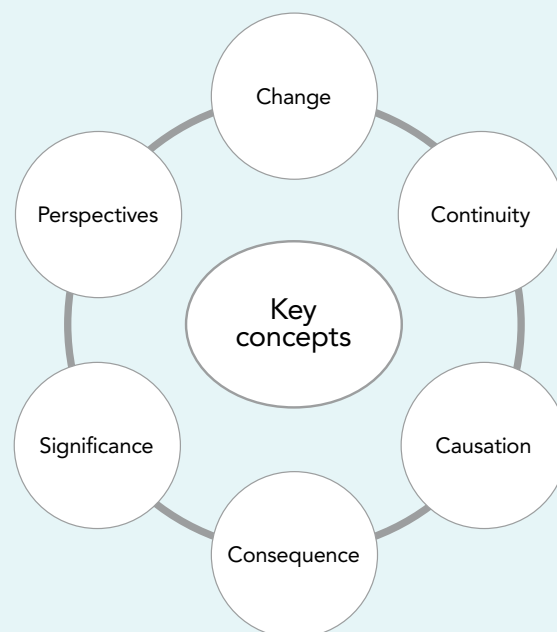
'HOE ZORGEN WE VOOR EEN BETEKENISVOL PROGRAMMA VOOR LEERLINGEN MET VERSCHILLENDE ACHTERGRONDEN?'

Betekent dit het einde van geschiedenis als apart schoolvak of zijn er ook kansen? Er is immers ook veel aandacht voor zaken waaraan geschiedenis juist een belangrijke bijdrage kan leveren: persoonsvorming, burgerschap, kritisch denken, je kunnen verplaatsen in anderen. Daarnaast pleit de commissie-Schnabel voor zelforganisatie en zelfregulering door leraren: 'Lerarenteams moeten in staat worden gesteld zogeheten curriculair leiderschap te ontwikkelen.' Laten we ons dus goed voorbereiden op wat komen gaat. Daarbij kunnen we lessen trekken uit het verleden en kijken naar recente ervaringen over de grens.

Model A. Bron: International Baccalaureate, *History guide. First examinations 2017* (IB Publishing, The Hague, 2015), p. 6.

INTERNATIONAL BACCALAUREATE

Het toeval wil dat een omvangrijke en ingrijpende curriculumherziening bij geschiedenis onlangs is gecoördineerd vanuit Nederland. Sinds september 2015 heeft de bovenbouw van bijna drieduizend



MODEL A: KEY CONCEPTS FOR DP HISTORY

gaan over causaliteit, continuïteit en verandering, interpretatie en standplaatsgebondenheid en betekenis geven. Deze zijn vrijwel identiek aan ons domein A (zie model A). Ook staan docenten van het IB en docenten in het Nederlandse programma voor vergelijkbare uitdagingen: hoe gaan we om met overbelading? Hoe zorgen we voor een betekenisvol programma voor leerlingen en docenten met verschillende achtergronden in een globaliserende en sterk veranderende wereld? En veel ingewikkelder dan in ons land: hoe houden we rekening met de verschillen in regelgeving in de landen waarin onze scholen staan? Zowel het proces van curriculumherziening als de uitkomsten zijn voor ons *food for thought*. Voldoende redenen om de nieuwe syllabus én de totstandkoming ervan te bestuderen. Bovendien sprak ik met docenten Anita Broer van het United World College Maastricht en Karla Prada Fernandez van de International School Eindhoven, en met Jenny Gillet van het IB-kantoor in Den Haag, die de curriculumherziening coördineerde.

GESCHIEDENIS IN DE BOVENBOUW

Na het *Primary Years Programme* (drie- tot twaalfjarigen) en *Middle Years Programme* (elf- tot zestienjarigen) kunnen leerlingen kiezen voor het *Diploma Programme* (DP, zestien- tot achttienjarigen), vergelijkbaar met de bovenbouw van havo/ vwo. Het IB kent geen onderscheid tussen havo en vwo. Het aantal vakken dat een leerling op *Standard Level* of *Higher Level* doet en de hoogte van de behaalde cijfers bepalen de waarde van het diploma. Met de juiste drie vakken op *Higher Level* kunnen studenten tot veel vakken op Nederlandse universiteiten worden toegelaten. Studenten in het DP volgen vakken uit zes leergebieden: de moedertaal, taal en literatuur van een vreemde taal, mens en maatschappij, wiskunde, kunst, natuurwetenschappen. *Theory of Knowledge* – over hoe wij aan onze kennis komen – is een verbindende schakel tussen deze vakken. Daarnaast nemen leerlingen deel aan het *CAS Program* waarin zij werken aan creativiteit, sport (*activities*)

MODEL B: DIPLOMA PROGRAMME MODEL



en maatschappelijke dienstverlening (*services*), (zie model B). Geschiedenis is een van de vakken in het domein mens & maatschappij, maar is wel het meest gekozen vak. Verreweg de meeste studenten volgen dit op *Higher Level* (zie tabel C).

ZEVENJARIGE CYCLUS

Het IB kent voor elk vak een vaste zevenjarige cyclus van curriculumherziening. Lange tijd bleef de geschiedenis syllabus vrijwel ongewijzigd. Zeven jaar geleden bleek bij de gebruikelijke evaluatie van de jongste syllabus dat het toch tijd was voor een grondige herziening. Het oude programma was sterk geënt op Britse geschiedenis, met een focus op politieke en militaire geschiedenis, veelal uit de twintigste eeuw met veel 'Hitler, Stalin and Life in the Trenches'; voor Britten 'the pain and pride of ►

Model B. Bron: www.ibo.org/digital-toolkit/logos-and-programme-models.

TABEL C: AANTALLEN EXAMENKANDIDATEN EN LESUREN IN DE BOVENBOUW

	Nederland: havo en vwo 2015	IB Diploma Programme 2014
Aantal examenkandidaten	havo 35.943 vwo 18.517	Standard Level 6.774 Higher Level 27.902
Aantal lesuren in de hele bovenbouw	havo 170 (naar schatting gemiddeld) vwo 270 (naar schatting gemiddeld)	Standard Level 150 Higher Level 240
Aantal uren studielast	havo 320 vwo 480 (E&M) of 440 (E&M)	niet gedefinieerd

the past'. Het IB heeft echter scholen in ruim veertig landen, vooral buiten Europa, en streeft naar een internationale oriëntatie bij haar leerlingen. Dát en de toenemende globalisering en veranderingen binnen het academisch historisch onderzoek voedden een sterke wens naar meer ruimte voor wereldgeschiedenis: leerlingen vergelijken nu bij twee van de vier onderdelen eenzelfde thema in minstens twee regio's en in de andere twee onderwerpen zijn er veel meer mogelijkheden om te kiezen voor niet-Europese onderwerpen (zie inzet D voor een overzicht van de onderdelen). Wat moest blijven: eigen historisch onderzoek door de leerling over een zelfgekozen onderwerp, toetsing op basis van bronnen en geen casussen zonder kennis. Na deze evaluatie (via een grootschalige enquête onder vrijwel alle docenten) volgde een onderzoeksperiode van twee jaar: wat zijn trends in historisch onderzoek en in geschiedenisprogramma's in verschillende landen? Docenten vroegen meer ruimte voor onderwerpen buiten de negentiende en twintigste eeuw en buiten Europa, meer aandacht voor sociaaleconomische en culturele geschiedenis, meer duidelijkheid over de examinering en meer variatie in bronnen: dagboeken, *oral history*, cartoons, foto's, et cetera. Ook moest er nog meer nadruk komen op historisch denken en redeneren.

'NA EEN GROOTSCHALIGE ENQUÊTE ONDER VRIJWEL ALLE DOCENTEN VOLGDE EEN ONDERZOEKSPERIODE VAN TWEE JAAR: WAT ZIJN TRENDS IN HISTORISCH ONDERZOEK EN IN GESCHIEDENISPROGRAMMA'S IN DE VERSCHILLENDE LANDEN?'

Daarop volgde een ontwikkelperiode. Docenten zijn daarbij nauw betrokken. Er was een online ontwikkelgroep van zestig docenten uit een mix van staatscholen en particuliere scholen. Tweemaal per jaar kwamen acht van hen met een *chief examiner* bijeen op het kantoor van United World Colleges (UWC) in Den Haag. Daarbij werd vooral gekeken naar de *academic rigor and standards*. Belangrijke discussiepunten gingen over de mate van vrijheid voor docenten in het maken van eigen inhoudelijke keuzes, omgaan met eisen ten aanzien van nationale geschiedenis in landen als Turkije en de Verenigde Staten en de vraag in hoeverre docenten ook verplicht moesten worden oudere geschiedenis en geschiedenis buiten de eigen regio te onderwijzen. Ook moest rekening worden gehouden met het feit dat bijvoorbeeld in de Verenigde Staten nogal wat docenten geen opleiding tot historicus hebben genoten, maar sociale of politieke wetenschappen hebben gestudeerd. De uitkomst was een model van geleidelijke overgang met veel meer ruimte voor eigen keuzes, zonder een complete revolutie voor wie dat nog niet wil of kan (zie inzet D).

INZET D: HET NIEUWE IB-CURRICULUM

Geschiedenis in het Diploma Programme (bovenbouw) van het IB kent vier onderdelen:

Paper 1

Voorgescreven thema (40 uur): een thematische studie van twee voorgescreven casussen bij een van de vijf voorgescreven thema's. Deze thema's zijn:

- 'Military Leaders' met als casussen Djenghis Khan en Richard I van Engeland.
- 'Conquest and Its Impact' met de Reconquista en de veroveringen van Mexico en Peru.
- 'The Move to Global War' met Japan en Duitsland en Italië in het interbellum.
- 'Rights and Protest' met de burgerrechtenbeweging in de Verenigde Staten en Apartheid in Zuid-Afrika.
- 'Conflict and Intervention' met Rwanda en Kosovo tussen 1990 en 2002.

Dit onderdeel wordt afgesloten met een centrale toets met vier bronnen die de leerlingen met behulp van hun eigen kennis en historische denkvaardigheden analyseren, afwegen, vergelijken en evalueren.

Paper 2

Wereldgeschiedenis (90 uur): leerlingen bestuderen twee onderwerpen uit de wereldgeschiedenis uit een lijst van twaalf, waaronder: 'Maatschappij en economie in de vroege middeleeuwen (750-1400)', 'Vroegmoderne staten (1450-1700)', 'Onafhankelijkheidsbewegingen (1800-2000)', 'Koude Oorlog (twintigste eeuw)'.

Docenten zijn compleet vrij in de keuze van de specifieke contexten binnen dit onderwerp. Wel zijn zij verplicht om bij elk onderwerp voorbeelden te kiezen uit minimaal twee regio's, dus bijvoorbeeld de ontwikkeling van een democratische staat in Europa vergeleken met die van een staat in Afrika of Azië of Amerika.

Dit onderdeel wordt centraal afgesloten met een essay aan de hand van twee open vragen. Bijvoorbeeld: 'Evalueer het belang van oorlog als oorzaak of katalysator bij twee onafhankelijkheidsbewegingen, elk uit een verschillende regio.' En: 'De grootste uitdagingen voor nieuwe onafhankelijke staten zijn economisch. Leg aan de hand van één voorbeeld van een jonge staat uit in hoeverre je het eens bent met deze stelling.'

Paper 3 (alleen voor Higher Level)

Depth Studie (90 uur): leerlingen bestuderen voor een van de vijf regio's in de wereld drie thema's uit een lijst van telkens achttien thema's per regio.

Thema's bij de regio 'Europa' gaan bijvoorbeeld over een vergelijking tussen middeleeuwse koninkrijken in Frankrijk en Engeland (1066 en 1223), Moslims en Joden (1095 en 1492), Rusland/Sovjet-Unie (1855-1924) of (1924-2000) en West- óf Oost-Europa (1945-2000).

Thema's bij de regio 'Afrika & Midden Oosten' zijn bijvoorbeeld Abassiden (750-1258), kruistochten (1095-1291), trans-Atlantische slavenhandel (1500-1900) en Midden-Oosten (1945-2000).

De leerlingen sluiten deze 'depth study' af met een centraal essayachtig tentamen waarbij zij drie vragen moeten beantwoorden uit een lijst van 36 (twee bij elk thema). Bijvoorbeeld: 'Beoordeel de sociale en economische effecten van slavenhandel op Afrika en het Midden-Oosten tot de negentiende eeuw'. Of: 'Economische factoren waren de belangrijkste oorzaak voor de afname van de Atlantische slavenhandel. In hoeverre ben je het met deze stelling eens?'

Internal Assessment

IA (20 uur): leerlingen doen een historisch onderzoek aan de hand van een zelfgekozen onderwerp. Nieuw daarbij is de eis van reflectie door de leerling op de gebruikte bronnen, historische methodes en hardheid van de conclusies. Deze scriptie wordt door de eigen docent beoordeeld aan de hand van een openbare beoordelingsmodel met rubrics. Steekproefsgewijs wordt de beoordeling van een aantal IA's per school centraal gecontroleerd.

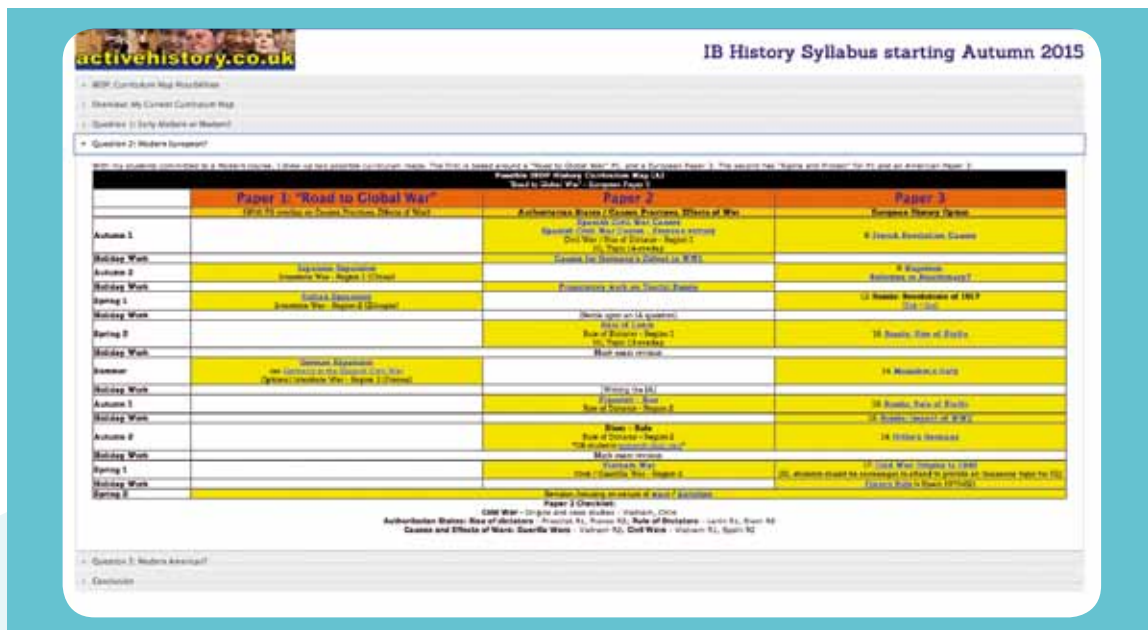
Daarnaast zijn historische onderwerpen populair bij het Extended Essay voor TOK (Theory of Knowledge) en worden leerlingen gestimuleerd historische kennis en vaardigheden te gebruiken bij hun maatschappelijke stage, bijvoorbeeld door met ouderen in een bejaardentehuis te praten over hun verleden, zich te informeren over de historische achtergronden van een actiegroep of de migranten die zij bijstaan als taalmaatje of hun bronkritische vaardigheden in te zetten bij hun stage bij een nieuwssite of krant.

Leerlingen op *Standard Level*-niveau doen dus zeven thema's (twee bij Paper 1, tweemaal twee bij Paper 2 en de eigen scriptie). Leerlingen op *Higher Level* komen op tien thema's. Dat doet denken aan het oude systeem in Nederland, waarbij havo-leerlingen negen thema's deden en vwo'ers twaalf, waarvan twee werden getoetst in het CE. Vergelijken tussen twee wereldregio's is dus vanaf nu verplicht. Daarmee wordt tegemoetgekomen aan het vrij algemeen gedeelde verlangen naar meer 'wereldgeschiedenis', maar verder blijft het mogelijk om zoveel mogelijk bij het oude te laten, of juist alles te veranderen óf in de loop van de jaren op te schuiven. Deze geleidelijke verandering is in het programma zelf ook zichtbaar: bij de geschiedenis van de regio's 'Azië en Oceanië' en 'Afrika en het Midden-Oosten' blijft het perspectief vaak nog wel Europees, door relatief veel aandacht voor bijvoorbeeld de impact van Europese expansie, kolonisatie en dekolonisatie.

In het derde jaar van de ontwikkeling gingen de voorstellen naar alle docenten voor feedback. Daarbij werd bijvoorbeeld ook gevraagd naar de meest favoriete onderwerpen uit het voorstel. Uit deze reacties bleek 'meer keuzevrijheid' verreweg het belangrijkste thema. De voorstellen daarvoor werden enthousiast ontvangen. Vervolgens werd de syllabus verder uitgewerkt en gingen Oxford University Press en IB Publishers aan de slag met de productie van lesmateriaal. Verder werd gewerkt aan de ontwikkeling van online cursussen van vijf weken voor docenten en 'train de trainer'-bijeenkomsten om docenten toe te rusten voor het samenstellen van hun eigen schoolcurriculum en een indruk te geven van de exameneisen. Op dit moment zijn docenten in het voorexamenjaar gestart met de door hen zelf samengestelde programma's binnen de kaders van de nieuwe syllabus en maakt het IB zich op voor de evaluatie van dit nieuwe programma: de zevenjarige cyclus kan weer starten, met waarschijnlijk minder grote veranderingen bij de volgende ronde dan deze keer.

FLEXIBILITEIT EN EIGEN KEUZES

Net voor de herfstvakantie vertelden docenten Anita Broer (United World College Maastricht) en Karla Prada Fernandez (International School Eindhoven) over hun eerste ervaringen. Bij gebrek aan schoolboeken die aansluiten bij de didactiek zijn IB-docenten relatief veel tijd kwijt aan hun lesvoorbereidingen. Veranderingen in het schoolcurriculum maken bovendien dat je minder gebruik kunt maken van eerder ontwikkeld materiaal. De trainingen voor docenten richten zich vooral op kennismaken met het programma: ondanks uitwisselingsmogelijkheden op websites voor docenten heeft een docent nog een forse taak aan het ontwerpen van een voor de eigen leerlingen ►



geschiedte didactische aanpak. Ook is het meer dan anders afwachten hoe het werk van de leerlingen beoordeeld zal worden. Het meeste examenwerk wordt immers centraal nagekeken, dus niet door de eigen docent, en de beschikbare beoordelingsinstrumenten zijn ruim geformuleerd en voor diverse interpretaties vatbaar.

Desondanks zijn beide collega's eerst en vooral juichend over de ruimte die zij kregen om eigen keuzes te maken die passen bij hun eigen leerlingen, de school en henzelf. Anita Broer ziet dat veel scholen dit jaar nog wel in hun comfortzone blijven vanwege de beschikbare bronnen. Maastricht koos voor een chronologische aanpak en geleidelijke overgang in de thema's: deels vertrouwd, deels nieuw. Aan deze keuzes gingen interessante discussies in de sectie vooraf, die ertoe leidden dat drie mensen met verschillende expertise en verschillende ideeën over de mate van verandering elkaar toch goed konden vinden in de uiteindelijke keuzes. 'Ik kan nu echt met geschiedenis bezig zijn, meer de diepte in en meer aansluiten bij de actualiteit.'

Karla Prada Fernandez onderschrijft de meer gehoorde geluiden dat het uit het oogpunt van leerbaarheid van belang kan zijn de thema's strategisch te kiezen, dat wil zeggen niet te ver uiteenlopend, zodat de leerlingen een meer coherent beeld krijgen van de historische context. Haar school koos daarom toch weer voor de twintigste eeuw. Nieuw is de keuze voor Japan in het interbellum, traditioneel de keuze voor *'Causes of War'*. De Eindhovense leerlingen hebben veertig verschillende nationaliteiten en zullen gaan studeren aan universiteiten over de hele wereld, waaronder die in de Verenigde Staten, waar kennis van de Amerikaanse geschiedenis van pas komt. Bij de regionale studie is daarom

gekozen voor ‘*The America’s*’ en daarbinnen onder andere voor de Mexicaanse Revolutie. Leerlingen kunnen dan Mexico en Europa tijdens de Tweede Wereldoorlog vergelijken. In de bovenbouw kan dus worden gekozen voor een chronologische aanpak, maar wordt de overzichtskennis (oriëntatiekennis) die in de onderbouw is geleerd niet opnieuw aangeboden. Dat zien beide docenten niet als een probleem. Broer ziet dit na haar ervaringen op Nederlandse stagescholen zelfs als een verlossing. In de onderbouw van het *Middle Years Program* hebben leerlingen immers al de geschiedenis chronologisch doorgewerkt vanaf de prehistorie. Daar hebben ze ook uitgebreid kennisgemaakt met historische concepten als causaliteit, interpretatie, continuïteit en verandering, en die kennis wordt ingezet in de bovenbouw. Er wordt dus voortgebouwd op de overzichtskennis. Prada Fernandez ziet dat haar vier leerlingen die instroomden van scholen zonder *MYP* het daarom niet gemakkelijk hebben. Twee hebben inmiddels geschiedenis verruild voor aardrijkskunde en de andere twee hebben zich neergelegd bij hard werken en tevreden zijn met een lager cijfer. Geschiedenis is met haar denkvaardigheden en ‘eigen-aardige’ benadering van kennis over de wereld geen gemakkelijk vak.

MOGELIJKE LESSEN VOOR NEDERLAND

Welke lessen kunnen we nu trekken voor het vak geschiedenis in Nederland? Een aantal ideeën op een rijtje.

Transparant proces

Allereerst is de transparantie bij het proces van curriculumherziening interessant: de zevenjarige cyclus is voorspelbaar in het ritme van vernieuwing

en transparant in de uitvoering. Docenten worden er veel nauwer en op grotere schaal dan in Nederland bij betrokken. Er is een nauwe samenwerking met historici. Wanneer en hoe in Nederland syllabi tot stand komen, is minder transparant in een constellatie tussen SLO, CvTE en vakinhoudelijke verenigingen. Slechts een beperkt aantal docenten is betrokken bij dit proces. Dat komt de acceptatie en de implementatie niet ten goede. We zien hier dat dit anders kan.

Flexibiliteit en geleidelijke overgang

Zeker niet minder belangrijk is de conclusie dat het blijkbaar mogelijk is voor ongeveer veertigduizend examenkandidaten per jaar in meer dan veertig landen een syllabus en centrale examens te maken die binnen vrij strakke kaders enorm veel ruimte bieden voor eigen keuzes van docenten, passend bij de vragen van hun leerlingen, de expertise van de docenten en de actualiteit. Dat hoeven niet per se onderwerpen uit de recente geschiedenis te zijn. De ondergang van het Romeinse Rijk en de vraag of dit vooral kwam door invallen van buiten of door ontwikkelingen van binnenuit, of een combinatie daarvan, is ook actueel.

Een sterk punt is de bewuste keuze voor de mogelijkheid van een geleidelijke overgang bij een nieuwe syllabus. Verander wat aan herziening toe is, maar behoud het goede, en zorg ervoor dat docenten zelf kunnen kiezen voor het tempo van verandering en verantwoordelijk blijven voor de kwaliteit.

Diepgang bij historisch denken en redeneren

IB-docenten zijn blij met de diepgang die de historische onderwerpen bieden evenals de vele mogelijkheden voor ‘compare and contrast’, doordat leerlingen casussen bestuderen over eenzelfde onderwerp in verschillende regio’s of vergelijken door de tijd heen. Het aantal historische contexten is dus beperkter. De docenten denken dat zij juist daardoor de diepgang kunnen bereiken die zij verwachten van een bovenbouwleerling. Bij de afgelopen examens over de oriëntatiekennis bleek juist dit een pijnpunt voor veel docenten, zeker op het vwo.

Examinering

We kunnen niet alles overnemen. Zo heeft Nederland een heel eigen systeem van examineren, waarbij de correctie door de eigen docent gevolgd door de tweede correctie een groot goed is met veel voordelen voor de transparantie en de professionaliteit van de beroepsgroep. De open vragen en correctievoorschriften in de huidige centrale examens in Nederland zijn daarom in vergelijking met het

IB tamelijk gesloten. De controle van buiten bij de Nederlandse schoolexamens is minimaal: meestal alleen op het eindcijfer. Het kan interessant zijn te onderzoeken op welke manier het systeem van toetsing in Nederland een grotere flexibiliteit van stofkeuze en – zeker bij het vwo – meer diepgang kan krijgen. Te denken valt aan een systeem waarbij scholen kunnen kiezen uit een lijst van thema’s voor het centraal examen, dat dan bijvoorbeeld 50-60 procent van het totale programma toetst. De overige 40-50 procent kan dan worden getoetst in het schoolexamen, waarbij veel meer vrijheid komt voor onderwerpkeuze, eventueel binnen ruime kaders die aansturen op een mix tussen overzicht en verdieping. Een steekproefsgewijze controle van schoolexamens – meer op inhoudelijke kwaliteit dan op alleen de cijfers – zou de kwaliteit kunnen borgen. Dat lijkt ook in lijn met aanbevelingen van de Commissie #Onderwijs2032.¹

Leerstofkeuze-instrument

Dit voorbeeld van het IB met een interessante mix van vastgestelde kaders en keuzevrijheid biedt stof tot nadenken bij de suggestie van de Commissie #Onderwijs2032 voor meer ‘curriculair leiderschap’ door docenten (teams). Maar ook de VGN-archieven bevatten interessant materiaal waar het gaat om stofkeuze. Eind jaren negentig van de vorige eeuw ontwikkelde de havo/vwo-commissie in samenwerking met de SLO een leerstofkeuze-instrument dat deels doet denken aan de aanpak van de IB-syllabus voor 2017. Het wordt tijd om dit weer eens af te stoffen en te actualiseren met het oog op de (nabije) toekomst van ons vak. Meer daarover in *Kleio 1* van 2016. ■

BRONNEN

- International Baccalaureate, *History guide. First examinations 2017*, IB Publishing, The Hague 2015, p 6.
- Interviews met programmacoördinator Jenny Gillet IBO Den Haag (8 juli 2015) en docenten Anita Broer van het United World College Maastricht en Karla Prada Fernandez van de International School Eindhoven (21 oktober 2015).
- *The IB Diploma Statistical Bulletin*, November 2014, Examination Session.

WEBSITES

- **onsonderwijs2032.nl**
- **tinyurl.com/cacclly**
(van Russell Tarr, zie eerste tabblad AS/A2/IB 16-19 yrs).
- **tinyurl.com/nm55mmm**
- **tinyurl.com/q2m76us** (voorbeeld van een planning).
- **www.ibo.org**

GRIEKEN IN CONTEXT

Een nieuwe benadering van het oude Griekenland

Deze week ging het het Rijksmuseum van Oudheden weer open, na een verbouwing van zeven maanden. Er zijn geheel vernieuwde zalen met Griekse, Etruskische en Romeinse oudheden. In dit artikel nemen we de Griekse collectie onder de loep.

Ruurd Halbertsma is conservator klassieke wereld in het Rijksmuseum van Oudheden en bijzonder hoogleraar archeologie aan de Universiteit Leiden.

Griekse oudheden worden in de meeste archeologische musea met een zekere eerbied getoond. Het oude Griekenland als bakermat van kunsten en wetenschappen dwingt met zijn tempels, standbeelden en vazen bewondering af, en dat al eeuwenlang. Maar deze bewondering is in sommige gevallen niet objectief. Toen de eerste Griekse zwart- en roodfigurige vazen in de vijftiende eeuw ontdekt werden in Etruskische graftomben, werden ze beschouwd als producten van de Etruskische cultuur en *vasi Etruschi* genoemd. De Etruskische kunst werd als inferieur aan de Griekse beschouwd, maar vanwege de aardige mythologische afbeeldingen vonden de vazen wel een plekje op de boekenkasten van verzamelaars. Zij waren als het ware illustratiemateriaal bij de mythen uit het oude Griekenland. Maar toen de oudheidkundige Johann Winckelmann in zijn baanbrekende werk *Geschichte der Kunst des Alterthums* (1764) de stelling poneerde dat de vazen Grieks waren, en zeker niet Etruskisch, was het hek van de dam. Dezelfde voorwerpen, die eerder als rariteit gezien werden, kregen nu enorme waardering van verzamelaars én antiquairs. De prijzen schoten omhoog en musea concurreerden met elkaar om indrukwekkende verzamelingen aan te leggen. In 1819 zag de Engelse dichter John Keats Griekse vazen in het British Museum en schreef zijn *Ode on a Grecian Urn*. Het kan, kortom, verkeren met de waardering voor een object uit de oudheid.

Vrouwenfiguur van marmer. Collectie Rijksmuseum van Oudheden.



Experts van het Rijksmuseum van Oudheden schrijven in het schooljaar 2015-2016 in *Kleio* over de collectie in relatie tot het onderwijs. Het museum is weer open na een maandenlange verbouwing. De drie zalen over de klassieke wereld zijn totaal vernieuwd. In november 2016 heropent de Egyptische afdeling. Op www.rmo.nl leest u meer over de collectie en welke activiteiten er plaatsvinden.

INSPIRATIE UIT HET BUITENLAND

De verzameling Griekse oudheden van het Rijksmuseum van Oudheden is rijk, met onder meer marmeren grafmonumenten uit Attica, Grieks goud uit Klein-Azië en vazen, die door Lucien Bonaparte, een jongere broer van Napoleon, zijn opgegraven. In de periode voorafgaand aan de herinrichting werden veel discussies gevoerd en de uitgangspunten geformuleerd waaraan zo'n nieuwe presentatie diende te voldoen. Om inspiratie te vinden werden musea bezocht, die in de afgelopen jaren hun klassieke afdelingen hadden vernieuwd. De belangrijkste waren het Musée du Louvre in Parijs, het Ashmolean Museum in Oxford, het Fitzwilliam Museum in Cambridge en het Kunsthistorisches Museum in Wenen. Het resultaat van alle bezoeken was een creatief proces, dat met de opening van de Griekse afdeling tot een afsluiting komt. De nieuwe Griekse afdeling is verdeeld over twee zalen. Deze fysieke scheiding speelde een belangrijke rol in de inhoudelijke opzet van de presentatie. Eén doorlopend verhaal over twee zalen vertellen is een moeilijke opgave, omdat veel bezoekers zappend een museum bezoeken en zich maar zelden houden aan aangewezen looproutes. Uitgangspunt voor de afdeling was dan ook dat de zalen los van elkaar te bezoeken moesten zijn, en afgeronde verhalen konden vertellen. Als overkoepelend thema is gekozen voor 'Grieken in context'. De cultuur van de Grieken wordt niet als een geïsoleerd fenomeen gepresenteerd, maar als een beschaving, die in dynamisch contact met haar burens heeft gestaan. Elementen uit andere culturen zijn door de Grieken overgenomen én andere culturen zijn door de Grieken geïnspireerd. Het museum durft de stelling aan dat we tot ca. 500 v.Chr. niet van een Griekse materiële cultuur *pur sang* kunnen spreken. Met name door handelsbetrekkingen stonden de Grieken in contact met de machtige Assyriërs en Egyptenaren en zij lieten zich in hun kunstuitingen graag door deze culturen beïnvloeden. Na 500 v.Chr. breken de Perzische Oorlogen uit (490-480 v.Chr.), waaruit de Griekse stadstaten op wonderbaarlijke wijze als overwinnaars tevoorschijn komen. Het belang van deze overwinning is niet te onderschatten. Op het puin van de verwoeste Acropolis verrezen gebouwen, die hun gelijke niet kenden. Kunsten en wetenschappen kwamen tot bloei. En om voor eens en altijd aan de Perzische dreiging een einde te maken, trok Alexander de Grote op naar het Oosten, veroverde Egypte en Mesopotamië op de Perzen en verspreidde de Griekse cultuur tot



aan Afghanistan toe. Griekenland ging de rest van de antieke wereld inspireren. In de selectie van voorwerpen in de nieuwe Griekse afdeling is steeds rekening gehouden met bovenstaande tweedeling: de absorberende Griekse cultuur tot 500 v.Chr. en de inspirerende Griekse cultuur van na de Perzische Oorlogen. Met het oog op de herinrichting zijn de afgelopen jaren enkele voorwerpen aangekocht, die het thema 'Grieken in context' goed kunnen illustreren en die hier kort behandeld worden.

BEELDJES VAN VROUWEN

Tussen ca. 3200 en 2000 v.Chr. bloeide op de cirkelvormige eilandengroep de Cycladen een cultuur, die wij kennen door opgravingen van nederzettingen en grafvelden. Bij deze opgravingen (helaas is er ook veel illegaal gegraven) kwamen marmeren beeldjes tevoorschijn, die gestileerde menselijke vormen laten zien (zie afbeelding links). In veel ►

Een Korinthische wijnkan. Collectie Rijksmuseum van Oudheden.

handboeken over de Griekse kunst worden deze 'Cycladenidolen' als het begin van de glorieuze Griekse beeldhouwkunst gezien, waarbij men vergeet dat de dragers van deze cultuur geen Grieken waren. De idolen stellen vaak vrouwen voor, in een liggende positie, met de handen voor de buik gevouwen. De swelling van de buik kan duiden op zwangerschap, waarmee deze beeldjes in de wereld van vruchtbaarheid en geboorte geplaatst kunnen worden. Van hetzelfde marmer werd ook mooi gepolijst vaatwerk gemaakt. De Cycladen bereikten een redelijke mate van welvaart door de handel in obsidiaan. Het zwarte obsidiaan is een vulkanisch glas, dat voorkomt op het eiland Melos. De hardheid maakt het zeer geschikt om er wapens en werktuigen van te maken. Obsidiaan van Melos wordt in ruwe en bewerkte vorm teruggevonden op Kreta, op het Griekse vasteland en in West-Anatolië, de huidige Turkse kuststrook. Dit zijn aanwijzingen voor handelscontacten in deze prehistorische periode. Het feit dat in West-Anatolië óók gestileerde beeldjes voorkomen kan erop wijzen dat er met de belangstelling voor het obsidiaan ook inspiratie is uitgegaan van de materiële cultuur van de Cycladen. Uit de nalatenschap van de Rotterdamse kunstschilder en fotograaf Wally Elenbaas (1912-2008) kon het Rijksmuseum van Oudheden enkele Anatolische idolen aankopen.

KORINTHE EN HET OOSTEN

Een topstuk van de collectie Korinthisch aardewerk in het museum is een recent aangekochte wijnkan (*oinochoë*) met bijzonder rijke decoratie (zie afbeelding op de vorige pagina). De wijnkan heeft een strakke bolle vorm, een forse hals en een klaverbladvormige monding. Het hoog oplopende handvat is gemaakt van drie strengen klei. De vorm is geïnspireerd op metalen voorbeelden. Dit is te zien aan de *rotellen* aan weerszijden van de monding. Bij metalen vaatwerk waren dit onderdelen van het scharnier, waarmee een dekseltje open- en dichtgedaan kon worden. De decoratie is in twee registers aangebracht. Centraal is een ruiter te zien, gezeten op een paard met fier geheven staart. Hij draagt een helm, schild, lans en scheenbeschermers. Deze Griekse hopliet te paard is terechtgekomen in een oosterse sprookjeswereld, bevolkt door sfinxen (half vrouw, half leeuw en met adelaarsvleugels), panthers en leeuwen. Een bloemendecor omgeeft de mooi geschilderde figuren. Maar naast alle dieren uit het Oosten zien wij ook wat bekendere

dieren: een grazend rund, een bok en een vervaarlijk kijkend wild zwijn. In de zevende eeuw v.Chr. dreef Korinthe veel handel met het neo-Assyrische koninkrijk, dat zijn havensteden in het huidige Libanon had. De sfinxen, leeuwen en panthers komen direct uit de Assyrische vormtaal. De opbouw van de voorstelling in lagen doet sterk denken aan geweven stoffen en er zijn afbeeldingen bekend van dames met kleding in dit patroon. Er wordt wel gedacht dat de Korinthische pottenbakkers zich lieten inspireren door de luxe oosterse stoffen, die op de markt van Korinthe te koop werden aangeboden. De *oinochoë* geeft alle mogelijkheden om het verhaal over Grieken in context te vertellen.

CYPRUS TUSSEN OOST EN WEST

In 1870 ging de Franse architect Hector-Martin Lefüel met pensioen. Hij was jarenlang in dienst geweest van keizer Napoleon III en had met name voor het Louvre veel verbouwingen gerealiseerd. Als dank kreeg hij van de keizer enkele objecten uit het Louvre cadeau, waaronder een portretkop die tien jaar eerder tijdens een archeologische expeditie op Cyprus was gevonden (zie afbeelding). De kop toont het gezicht van een man in de bloei van zijn leven met als opvallendste element een krans van bladeren, waaraan eikeltjes hangen. De eik was heilig aan de oppergod Zeus. De man kan een priester van Zeus zijn geweest, of een offerant die zich sierde met de symbolen van de god. In 2013 werd de kop aangeboden op de kunstbeurs TEFAF in Maastricht, waar het museum het stuk kon verwerven met steun van de Vereniging Rembrandt en de BankGiro Loterij. De belangrijkste reden om het stuk aan te kopen was de vermenging van kunststijlen: de archaische glimlach en de amandelvormige ogen zijn typische elementen uit de Griekse beeldhouwkunst. Maar de grote, rechthoekige baard stamt uit de mode aan het Perzische hof. Cyprus werd bevolkt door Grieken, maar stond in de vijfde eeuw v.Chr. onder Perzisch gezag en veel hoogwaardigheidsbekleders lieten zich met de Perzische baard afbeelden. Het 'Perzische juk' werd als veel minder knellend ervaren dan de dreigende hegemonie van Athene. Atheense pogingen de Perzen van Cyprus te verjagen werden door de Cyprioten zelfs tegengewerkt. De portretkop past, net als de andere besproken voorwerpen, uitstekend in het thema 'Grieken in context' en kan als uitgangspunt dienen voor veel educatieve verhalen over de wereld van de oudheid. ■



Portretbeeld uit Cyprus, vijfde eeuw v.Chr.
Collectie Rijksmuseum van Oudheden.

'DE GROOTSTE GEBEURTENIS IN DE

Waarom het Dertiende Amendement zo belangrijk was

Op 18 december is het precies honderdvijftig jaar geleden dat de aanname van het Dertiende Amendement van de Grondwet van de Verenigde Staten werd bekendgemaakt. Hiermee kwam, na een lange en bloedige strijd, een einde aan de slavernij. Volgens sommigen de belangrijkste gebeurtenis ooit in de Amerikaanse historie. Maar waarom?

Jan Verdonk is
redacteur van Kleio.

Ik ben, boven alles, erg blij dat ik heb mogen leven tot deze dag,' zo schreef William Canby, een inwoner van Delaware, in zijn dagboek vlak na de aanname van het Dertiende Amendement. 'Geen enkele gebeurtenis in deze periode, of in welke andere periode dan ook, is zo opmerkelijk en groots als deze,' zo concludeerde een reporter van de *Cincinnati Gazette* op 21 december 1865. Het zijn slechts enkele teksten die de intense blijdschap beschrijven die er in die periode voelbaar was in de Verenigde Staten onder veel mensen. Maar wat maakt het Dertiende Amendement nu zo belangrijk, dat het voor wat betreft de belangrijkheid door een aantal mensen verkozen wordt boven andere Amerikaanse historische mijlpalen?

DE EERSTE AFRIKANEN

De zoektocht naar een antwoord op de bovenstaande vraag begint in augustus 1619, toen de Vlissingse piratenboot *Trier* aanmeerde in Jamestown in Virginia – op dat moment nog een Britse kolonie. De Nederlanders brachten twintig Afrikanen mee, zowel mannen als vrouwen,

welke arbeidskrachten beschouwd. Rond Chesapeake Bay was er een enorm wild landschap dat vrijgemaakt moest worden. Daarnaast was er behoefte aan diverse nieuwe nederzettingen. Voor deze belangrijke taak, die maar weinig lokale mensen op zich wensten te nemen, lag er een cruciale rol weggelegd voor de eerste Afrikanen. Dankzij hun inspanningen ontstond er een nieuwe grondbezittende middenklasse, een klasse die een positie innam tussen de contractarbeiders en degenen die land toegewezen hadden gekregen van de Britse kroon.

WETTELIJKE VERSCHILLEN

De status van de Afrikanen in de Verenigde Staten veranderde stapsgewijs van contractarbeiders – soms zelfs met eigen grond en slaven – in slaven. Met de groei van de koloniën groeide ook het aantal slaven langzaam mee, al zou het enige tijd duren voordat er sprake was van slavernij op grote schaal. Tot 1640 was er geen enkele wetgeving op het gebied van slavernij, maar dat veranderde toen er in dat jaar voor het eerst wettelijk een onderscheid gemaakt werd tussen Europeanen en Afrikanen. Toen de gevluchte Afrikaan John Punch veroordeeld werd tot slavernij en zijn blanke Europese vluchtgenoten slechts tot extra contractarbeid en het verrichten van diensten voor de kolonie, was het wettelijke verschil definitief daar.

Tussen 1660 en 1680 werden de wettelijke vrijheden van Afrikanen in Virginia steeds verder beperkt. Zo konden zwarte mensen vanaf 1667 na een doop geen vrijheid meer verwerven, iets wat voorheen nog wel kon. Bovendien werd het voor blanke slavenhouders gemakkelijker hun slaven te straffen of zelfs te doden. Deze wetten zouden tussen 1680 en 1705 steeds verder aangescherpt worden, waardoor blanken steeds meer vrijheden kregen ten koste van de slaven.

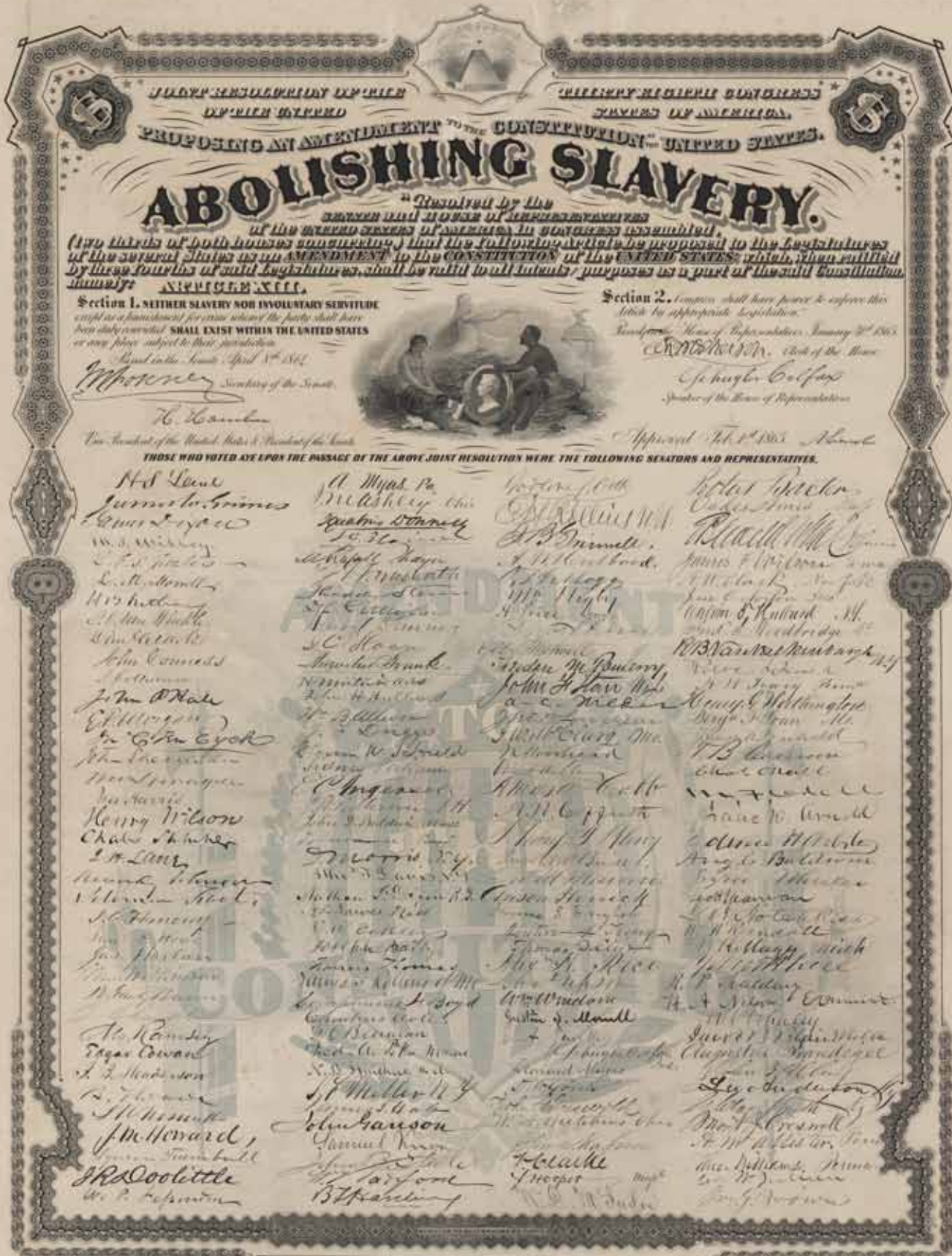
In de achttiende eeuw zou het aantal slaven, in wat later de Verenigde Staten zou worden, pas echt ►

'DE STATUS VAN DE AFRIKANEN IN DE VS VERANDERDE STAPSGEWIJS VAN CONTRACTARBEIDERS IN SLAVEN'

die vervolgens verkocht werden. Samen met het Engelse piratenschip *Treasurer* hadden de Nederlanders het Portugese slavenschip *São João Bautista* gekaapt, dat op weg was van Angola naar Zuid-Amerika. De boot van de Portugezen werd geplunderd en de buit zo snel mogelijk naar de latere Verenigde Staten vervoerd als handelswaar. Daarbij waren de Nederlanders net wat sneller dan hun Engelse bondgenoten. Officieel waren de Afrikanen in eerste instantie contractarbeiders, maar het vormde de start van wat uit zou groeien tot een enorm slavenbestand. De eerste Afrikanen in Jamestown werden als

AMERIKAANSE GESCHIEDENIS'

Het Dertiende Amendement.



Onder: Soldaten van de Unie tijdens de Amerikaanse Burgeroorlog. Rechts: De (neger) hut van oom Tom vloog over de toonbank. Schrijfster Harriet Beecher Stowe mocht zelfs op visite bij president Lincoln.

serieuze vormen aannemen. Waren er in de zeventiende eeuw naar schatting ruim vierduizend slaven geïmporteerd, gedurende de daaropvolgende eeuw werden er in totaal ongeveer tweehonderdduizend slaven uit West-Afrika gehaald. Deze werden op slavenmarkten in Amerika verkocht. De slaven kwamen voornamelijk in het Zuiden te werken, waar er op grote plantages grondstoffen als suiker, tabak en indigo gewonnen werden. Zij leverden de goedkope arbeid waar behoefte aan was om de groei van de Britse koloniën vol te houden.

PROBLEMEN VOORUITSCHUIVEN

In 1776 werden de Verenigde Staten een onafhankelijke natie, en daarmee werd ook het slavernijprobleem Amerikaans. Hoe moesten de *Founding Fathers* daar nu mee omgaan? Er was wel degelijk een besef van de mogelijke problemen van de slavernij, maar aan de andere kant waren de meesten van hen zelf ook slavenhouders. De oplossing waarvoor uiteindelijk gekozen werd, was het probleem voor zich uitschuiven door er zo weinig mogelijk over te reppen. In de Grondwet van 1787 werd weliswaar opgenomen dat slaven als drie vijfde van een vrij persoon werden gerekend bij het berekenen van het aantal afgevaardigden dat een staat mocht leveren, maar verder dan dat kwam het niet. Het negeren van het slavernijprobleem staat haaks op de manier waarop enkele noordelijke staten ermee omgingen. In 1777 verbood Vermont slavernij bij wet, terwijl Pennsylvania in 1780 een wet aannam waarmee werd besloten tot een geleidelijke afschaffing ervan. In 1783 verbood ook Massachusetts slavernij, op basis van het gegeven dat voor hen iedereen bij wet gelijk moest zijn. Hiermee werden de grote tegenstellingen tussen het Noorden en het Zuiden al snel zichtbaar. In het industriële Noorden was de vraag naar slaven van oudsher vrijwel niet-bestaand, terwijl in het agrari-

sche Zuiden door de arbeidsintensieve landbouw er juist veel behoefte was aan slaven.

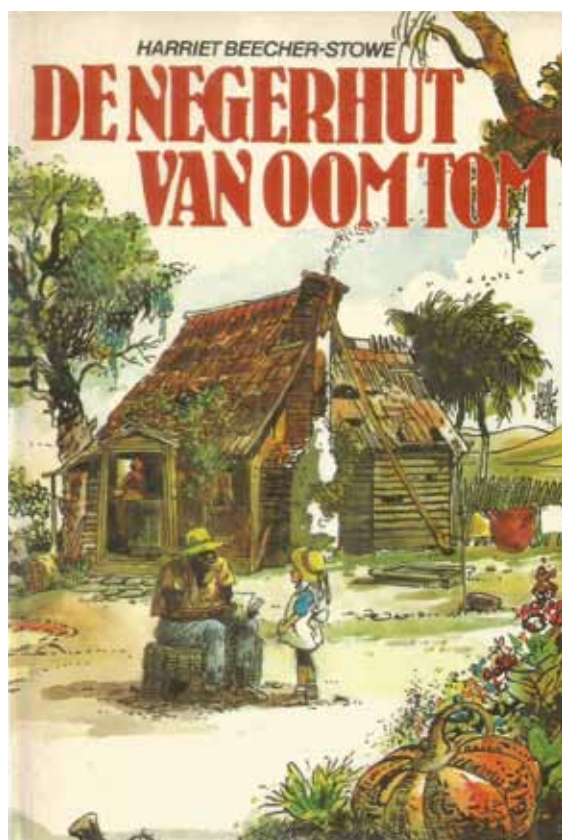
De behoefte aan slaven vergrootte toen Eli Whitney in 1793 per toeval de *cotton gin* uitvond, een machine die de zaadjes van katoen automatisch kon scheiden van de plant. Het was een ware revolutie, die ervoor zorgde dat één persoon voortaan het werk kon doen dat eerder vijftien personen deden in hetzelfde tijdsbestek. Hierdoor kreeg ook de winstgevendheid van de exploitatie van landbouwgrond een enorme boost. 'King Cotton', zo luidde een veelgehoorde slagzin in de Verenigde Staten in die tijd. Katoen was hot, en veel zuidelijke boeren kozen ervoor over te gaan op het verbouwen ervan. In korte tijd werd katoen dan ook met afstand de grootste inkomstenbron voor de zuidelijke staten. Iets wat een directe invloed had op de vraag naar slaven, die explosief groeide. Nu het verbouwen van katoen zo lucratief werd, waren er immers veel meer slaven nodig om katoen te plukken op het land. Zodoende zorgde de uitvinding van Whitney voor een enorme opleving van de vraag naar goedkope slavenarbeiders.

OPKOMEND ABOLITIONISME

De eerste pogingen een einde te maken aan slavernij in wat de Verenigde Staten zou worden, waren er al in de zeventiende eeuw. Omdat ze het in strijd met hun protestantse geloof vonden, zorgden Roger Williams en Samuel Gorton er in 1652 voor dat slavernij in Rhode Island illegaal werd. Deze wetgeving werd echter volledig genegeerd toen de Britse kolonie vanaf 1700 behoorlijk actief werd in de slavenhandel. Van een georganiseerde beweging was dus nog geen sprake.

Tijdens de achttiende eeuw gingen er zo nu en dan enkele stemmen op die de slavernij veroordeelden. In 1700 sprak rechter Samuel Sewall in Boston zich openlijk uit tegen de gang van zaken, aangezien hij slavernij kwaadaardig en immoreel vond. Diezelfde morele bezwaren waren langzaamaan vaker te vinden onder mensen. Wat meehielp was dat er in 1761 een hoge *official* in de persoon van James Otis publiekelijk pleitte voor een spoedige afschaffing van de slavernij. In de tweede helft van de achttiende eeuw, in het bijzonder vanaf het moment dat de Verenigde Staten onafhankelijk werden, gingen deze stemmen steeds vaker op. Dit zorgde mede voor de aanname van een wet in 1808 waarmee de import van slaven naar de Verenigde Staten werd verboden. Slavernij zelf was echter nog wel toegestaan, en veel mensen trokken zich niets aan van het constitutionele verbod. Er was immers een grote vraag naar slavenarbeiders door de uitvinding van Whitney.





Vanaf de vroege negentiende eeuw ontstond uiteindelijk een echte abolitionistische beweging. Mensen als Frederick W. Douglass – zelf een gevluchte slaaf – en uitgever William Lloyd Garrison namen tussen 1820 en 1860 het initiatief en zorgden voor de verdere verspreiding van het abolitionistische gedachtegoed via teksten die door een breed publiek gelezen werden. Zo maakte de abolitionistische beweging graag gebruik van zogenaamde *slave narratives*, waarin ex-slaven schreven hoe erg hun slavenbestaan was geweest. Steeds meer mensen waren gevoelig voor de abolitionistische boodschap door de zogenaamde *Great Awakening*, een opleving van religieuze waarden in de Amerikaanse maatschappij. In 1852 verscheen bovendien *Uncle Tom's Cabin* van Harriet Beecher Stowe, een boek dat over de toonbank vloog. In het eerste jaar werden er vijfhonderdduizend exemplaren verkocht, waarmee het na de Bijbel het populairste boek van de negentiende eeuw werd. Het zorgde voor een zeer breed bewustzijn bij de bevolking van voornamelijk de staten in het Noorden van de Verenigde Staten, en Stowe werd zelfs uitgenodigd in het Witte Huis om met president Abraham Lincoln te spreken.

In de eerste helft van de negentiende eeuw verschenen er tal van antislavernij-organisaties, overigens ook in het Zuiden. Deze laatste verdwenen echter na de slavenopstand onder leiding van Nat Turner in 1831. Ongeveer zestig blanken vonden hierbij de

dood, tot grote woede van de zuidelijke staten. De politiek was niet in staat de grote spanningen in goede banen te leiden. Hier was dezelfde wig waarneembaar als in de maatschappij. Er was een voortdurende spanning met betrekking tot het stemmenevenwicht in de Senaat, doordat er evenveel slavenstaten als vrije staten waren. Door de komst van nieuwe staten kwam deze verhouding steeds onder druk te staan. In 1820 en 1850 moest er zwaar onderhandeld worden om niet tot een compleet disfunctioneel systeem te komen. Er werd uiteindelijk beide keren een compromis bereikt, waardoor het evenwicht in de Senaat in stand werd gehouden, maar een uiteindelijke escalatie was onvermijdelijk.

AMERIKAANSE BURGEROORLOG

Tussen 1854 en 1861 was er op kleine schaal een voorbode van wat er zou gaan komen. Mensen uit de noordelijke en de zuidelijke staten vielen elkaar in de buurt van Kansas verscheidene keren aan, toen besloten moest worden of Kansas zich als vrije staat of als slavenstaat zou aansluiten bij de Verenigde Staten. Bij deze gewelddadigheden kwamen een kleine tweehonderd mensen om het leven. De incidenten kwamen bekend te staan als *Bleeding Kansas*, maar alsof dat al niet erg genoeg was, volgden er nog twee incidenten die de al aanwezige spanningen tot het kookpunt zouden doen stijgen: de zaak van Dred Scott en 'de revolutie van John Brown'.

In de zaak *Dred Scott versus Sandford* in 1856 trachtte een slaaf zijn vrijheid te verkrijgen bij het Amerikaanse Hooggerechtshof, nadat eerdere gerechtelijke pogingen op niets waren uitgelopen.

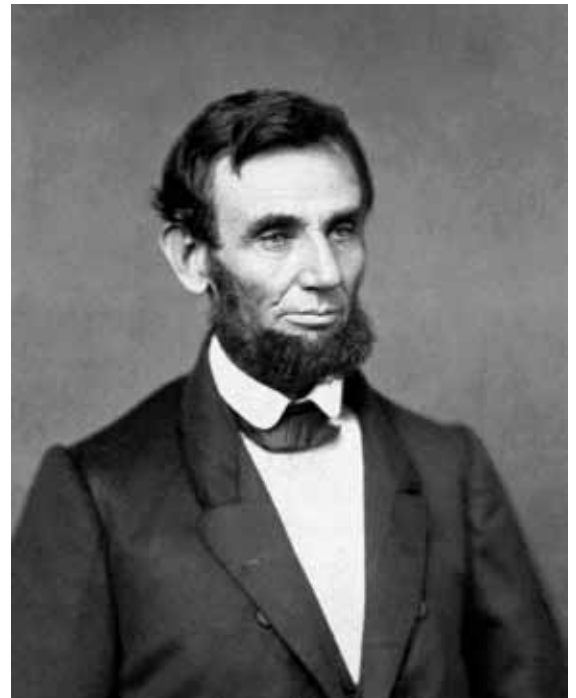
'STEEDS MEER MENSEN WAREN GEVOELIG VOOR DE ABOLITIONISTISCHE BOODSCHAP DOOR DE OPLEVING VAN RELIGIEUZE WAARDEN IN DE AMERIKAANSE MAATSCHAPPIJ'

Scott stelde dat zijn eigenaar hem ruim vier jaar had meegenomen naar gebieden waar slavernij verboden was, waardoor hij zelf het recht zou hebben verworven vrij te zijn. Het gerechtelijke gesteggel vond echter plaats in een verkiezingsjaar, en de rechters wilden de kansen van de Democratische presidentskandidaat James Buchanan – die voor slavernij was – niet teniet doen met een omstreden beslissing. De uiteindelijke, vreemde beslissing van de rechters in 1856 werd daarom geheim gehouden totdat Buchanan in 1857 als president was beëdigd. Het Hooggerechtshof besloot dat Scott als zwarte geen staatsburger was van de Verenigde Staten, en dus ook geen rechtszaak kon aanspannen. ►

Bovendien waren volgens dezelfde rechters alle wetten met betrekking tot slavernij ongrondwettelijk, aangezien volgens het Vijfde Amendement geen enkele burger zijn bezit afhandig gemaakt kon worden zonder rechtsgang. Op basis van dat argument was Scott dan ook geen vrij man in de vrije staten. Slavernij werd met dit besluit opeens ook wettelijk toegestaan in het Noorden, waardoor enkele eerdere compromissen in de Senaat niets meer waard bleken. Dat was voor de noordelijke staten onaanvaardbaar.

Een andere gebeurtenis die de basis voor het maken van politieke compromissen wegnam, was 'de revolutie van John Brown'. Deze extremistische noorderling had tijdens de gebeurtenissen in Kansas met een groep volgelingen in oktober 1859 een wapenarsenaal overvallen in het Zuiden. Het was zijn bedoeling om opstandige slaven van wapens te voorzien. Maar zover kwam het niet. Het Amerikaanse leger kwam in actie, doodde tien van de overvallers en arresteerde Brown. De steunbetuigingen die John Brown uit het Noorden ontving, schokte het Zuiden. Hoe konden de zuidelijke staten nog vredig binnen de Unie blijven?

Dit gevoel werd nog eens versterkt nadat Abraham Lincoln in 1860 de verkiezingen won. Hij had met zijn uitspraken tegen de slavernij veel steun verworven in het Noorden, dat massaal op hem stemde. In het Zuiden – waar niet op Lincoln gestemd kon worden – was die eensgezindheid veel minder groot, met stemmen die verspreid werden over de drie populairste kandidaten daar. Zo won Lincoln de verkiezingen, wat voor de zuiderlingen niet te verkroppen was vanwege zijn slavernijstandpunten. Kort daarop stapten South Carolina, Mississippi,



HET DERTIENDE AMENDEMENT

Naar schatting telde de Amerikaanse Burgeroorlog tussen de 618.000 en de 750.000 slachtoffers, afhankelijk van welke bron er geraadpleegd wordt. Een regelrecht drama, dat voor een belangrijk deel draaide om het slavernijprobleem. Lincoln, in eerste instantie zeker geen uitgesproken abolitionist, kwam in 1863 met een emancipatieverklaring, waarmee hij alle slaven in de rebellerende gebieden voor altijd vrijsprak. Het vormde voor het Noorden een belangrijk middel om de eigen legers te versterken, maar door de verklaring kwam de Burgeroorlog definitief te boek te staan als een strijd met als doel de slaven te bevrijden. Dat terwijl het Lincoln aanvankelijk vooral te doen was om het behouden van de Unie. De emancipatieverklaring zorgde voor zo'n 180.000 Afro-Amerikaanse soldaten aan de kant van de noorderlingen, die de oorlog na een zwaar begin naar zich toe trokken in 1865. Om de afschaffing van de slavernij voor heel de Verenigde Staten te voltooien, ging Lincoln over tot het opstellen van het Dertiende Amendement. Deze aanvulling op de Amerikaanse Grondwet regelde dat slavernij wettelijk gezien niet meer mocht bestaan, behalve als straf voor misdrijven waarbij iemand naar behoren werd veroordeeld. Ook eigende het Congres zich de macht toe het artikel af te dwingen door passende wetgeving. De aankondiging van de definitieve aanname van het Dertiende Amendement geschiedde uiteindelijk op 18 december 1865, nadat het geratificeerd was door het vereiste aantal staten.

Het Dertiende Amendement betekende het formele einde van de slavernij in de Verenigde Staten. Het

'HET DERTIENDE AMENDEMENT BETEKENDE HET EINDE VAN EEN BUITENGEWOON BLOEDIGE EN TREURIGE PERIODE, WAARIN DE VERENIGDE STATEN IN TWEËN WAREN GEDEELD'

Florida, Georgia, Texas, Alabama en Louisiana dan ook uit de Unie. In Kentucky werden in februari 1861 de Geconfedereerde Staten van Amerika uitgeroepen, een bondsstaat met staten die zich van hadden afgescheiden. Lincoln probeerde de boel nog te sussen door in zijn inauguratiespeech te benadrukken dat slavernij niet verboden zou worden in gebieden waar het al bestond, maar dat mocht niet baten. Het kwam in april tot een confrontatie toen Lincoln weigerde Fort Sumter in South Carolina op te geven. Zuidelijke troepen bombardeerden het fort, waarna de noorderlingen de aftocht moesten blazen: de Burgeroorlog was begonnen.

was in feite een scharnierpunt in de Amerikaanse geschiedenis, dat een periode met vrijheden voor de voorstanders van de slavernij verbond met het tijdperk waarin dat wettelijk niet langer was toegestaan in de Verenigde Staten. Via diverse andere wetten, zoals het Veertiende en het Vijftiende Amendement, zou de wetgeving later nog verder worden aangescherpt. Dat niet alle staten hier even tevreden mee waren, blijkt wel uit het gegeven dat een aantal staten pas (veel) later tot ratificatie overgingen. Zo ging Kentucky pas in 1976 officieel akkoord met het Dertiende Amendement, en Mississippi had zelfs tot 1995 nodig om in te stemmen. Door een 'communicatiefout' werd die ratificatie echter niet officieel geregistreerd; het duurde nog tot 2013 voor de fout definitief hersteld werd en de instemming alsnog bezegeld werd.

Dat een journalist van de *Cincinnati Gazette* het nieuws van het Dertiende Amendement de grootste gebeurtenis in de Amerikaanse geschiedenis vond, is met dit deel van de historie van het land in gedachten niet vreemd. Zeker omdat Cincinnati in Ohio ligt, een staat die bij de Unie hoorde ten tijde van de burgeroorlog. Het Dertiende Amendement betekende in zekere zin het einde van een buitengewoon bloedige en treurige periode, waarin de Verenigde Staten in tweeën was gedeeld.

IN DE KLAS

Wie dit deel van de geschiedenis in zijn klas wil behandelen, doet er verstandig aan het eerder genoemde *De hut van oom Tom* te behandelen of een van de vele *slave narratives*, waartoe de film *12 years a slave* (zie ook Kleioscoop in *Kleio* 3, 2015) ook gerekend kan worden. Dit perspectief zou begrip kunnen kweken voor de stroming in Nederland die van Zwarte Piet af wil. Ook *Lincoln*, een film uit 2012 over de laatste vier maanden uit het leven van de Amerikaanse president die vermoord werd door een aanhanger van de Confederatie op 15 april 1865, verdient een aanbeveling door de focus op het Dertiende Amendement.

Maar het zou vooral prachtig zijn als leerlingen aangemoedigd worden zich te verdiepen in zowel een noordelijke als een zuidelijke staat, door daarbij in te zoomen op de sociaaleconomische situatie en de visie op de slavernij. Het honderdvijftigjarig jubileum van het officiële einde van de slavernij in de Verenigde Staten zou in ieder geval een perfecte aanleiding zijn. ■

De gebruikte bronnen bij dit artikel zijn te vinden op de website van *Kleio*.

Links: Abraham Lincoln.

Onder: Er waren meer slaven nodig na de uitvinding van de cotton gin. Deze familie werkte in Savannah, Georgia rond 1860.



HET ONTSTAAN VAN DE RODE LEGENDE

Bloed en barricaden *boeit van begin tot eind*

Een meeslepend verhaal over de kracht van herinnering en gruwelpropaganda. De Commune van Parijs was eigenlijk, afgezien van het aantal slachtoffers, veel geschreeuw en weinig wol. Toch ging deze gebeurtenis een enorm grote rol spelen in zowel de socialistische beeldvorming als de ideologie. Dennis Bos legt met veel verstand van zaken uit hoe dat mogelijk is geweest.

Ger van der Drift
is oud-redacteur van
Kleio.

**Barricade op de Pla-
ce Vendôme. BHVP/
Bruno Braquehais.**

Het was elke ochtend dezelfde procedure. Vanuit mijn slaapkamertje hoorde ik mijn vader klokslag zeven uur de badkamer binnenkomen om aan zijn scheerritueel te beginnen, ondertussen luisterend naar de kleine transistorradio op het planchet. Langzaam wakker worden en nog net het laatste nieuws meenemen ('verzorgd door het ANP'). En dan, afhankelijk van de vraag of de VARA de rest van het uur mocht volmaken, de klanken van het Amsterdams gemengde koor De Stem des Volks:

*Op Socialisten sluit de rijen
Het Rode Vaandel volgen wij*

En, nog mooier, waarschijnlijk omdat het sterke melodieuze associaties oproep met de psalmen, het Morgenrood:

*Morgenrood, uw heilig gloeien
Heeft ons steeds de dag gebracht*





Tekening van de barricade op de Place Blanche, die werd verdedigd door vrouwen. Musée Carnavalet.

Deze zoete herinneringen kwamen weer boven bij het lezen van *Bloed en barricaden. De Parijse Commune herdacht*, het nieuwe boek van Dennis Bos. Vooral ook omdat die strofe 'Het Rode Vaandel volgen wij' mij zo intrigeerde. Want wat was dat, een vaandel, en waarom was hij rood? Het heeft vijftig jaar moeten duren voordat ik antwoord kreeg op deze vragen.

EIGEN INTERPRETATIES

De titel van het boek is enigszins misleidend. Het gaat namelijk niet zozeer over de geschiedenis van de Commune, als wel over de wijze waarop latere generaties socialistische over de hele wereld zijn omgegaan met de herinnering aan de dramatische gebeurtenissen van 1871. De talloze, elkaar stevast hevig bestrijdende stromingen van het socialisme hadden allemaal een eigen interpretatie van 'de lessen van 1871' en legitimeerden hun bestaan door zich te presenteren als de enige ware erfgenaam van de Commune, die daarmee geregeld tot een splijtzwam verwerd. Daarvoor was het vaak nodig om

uiterst creatief met het verleden om te gaan. Bos' bedoeling is die anderhalve eeuw van mythevorming te reconstrueren en te analyseren om zo inzicht te krijgen in de mentale wereld van de socialistische arbeidersbeweging.

OPSTAND

Maar eerst de feiten. Na de voor Frankrijk uiterst rampzalig verlopen oorlog tegen de Duitse legers (1870-1871) en de vernederende vrede die daarvan het gevolg was, kwam de bevolking van Parijs, waarvan ruim tweehonderdduizend gewapende mannen dienst deden in de Nationale Garde, op 18 maart in opstand tegen de nieuwe republikeinse regering. Deze sloeg, samen met loyaal gebleven troepen, op de vlucht, zodat de macht als vanzelf in handen viel van een democratisch gekozen gemeenteraad, de Commune, een bonte verzameling van vertegenwoordigers van uiteenlopende socialistische stromingen. Zes weken lang wisten de Parijzenaren het reguliere leger, dat het beleg voor de stad had geslagen, te weerstaan.

Maar toen de opmars van de loyale troepen begon, was er ook geen houden meer aan: binnen een week was de opstand de kop ingedrukt, waarbij aan de kant van de *communards* veel slachtoffers vielen, al was het alleen maar door de massale standrechtelijke executies, waarbij niemand werd gespaard. Apotheose van deze *Semaine Sanglante* waren de laatste twee dagen die zich afspeelden op en rondom de begraafplaats Père-Lachaise. Op de eerste dag ruimde het leger de laatste verzetshaarden op: desperado's die zich tussen de graftombes hardnekkig teweerstelden.

GEÏDEALISEERD BEELD

De tweede dag vond bij een van de muren van de beroemde vredesakker een fusillade plaats waarbij bijna tweehonderd slachtoffers vielen. Deze Bloedweek zou uiteindelijk in de herinneringscultuur een grote rol gaan spelen.

De mythevorming begon reeds voordat de opstand was afgelopen: Karl Marx, publiceerde al in maart 1871, overigens niet ►

gehinderd door al te veel feitenkennis, zijn *De Burgeroorlog in Frankrijk*. Dit pamflet schetste enerzijds een beeld van stoere communards die zich, opgewekt de Marseillaise fluitend en zonder enige vrees, bij bosjes opofferden voor het Grote Ideaal en anderzijds dat van een gemeenteraad die dat Grote Ideaal onmiddellijk in praktijk bracht. In werkelijkheid heeft de Commune op maatschappelijk gebied bijna niets van enige importantie gepresteerd. Toch is Marx' gekleurde en geïdealiseerde beeld van de opstand van groot belang geweest. Alleen al omdat het een vervelende lacune vulde in zijn theoretische werk. Hij heeft zich daarin immers niet alleen behoorlijk vaag uitgelaten over de vraag hoe de revolutie moest verlopen, maar ook weinig duidelijkheid verschaft over de inrichting van de maatschappij die daarop moest volgen. Het jaar 1871 bood de oplossing. Parijs onder de Commune werd

'het doel waarnaar wij streven' en – nog veel belangrijker – de weg ernaartoe kan alleen gewelddadig zijn.

BROEDERSTRIJD

Die laatste conclusie zou een grote rol gaan spelen bij de broederstrijd, die zich na 1917 in bijna alle socialistische partijen zou afspelen, en die een schifting teweeg zou brengen tussen de revisionisten en de orthodoxen. Daarbij konden degenen die zich aangetrokken voelden tot de gewelddadige weg met recht beweren dat zij – met dank aan 1871 – Marx aan hun zijde hadden. De directe en indirecte invloed van de Commune was dus niet te onderschatten. Volgens Bos was Lenins favoriete boek, naast het zojuist genoemde werkje van Marx, de klassieker *Vom Kriege* van Clausewitz. Het is bekend hoe groot de rol van het militarisme in de Russische communistische partij is geweest. Daarnaast kan ook gewezen worden

op het gewelddadige karakter van de KPD in Duitsland. Haar knokploeg, het *Rotfront*, deed op het gebied van straatterreur niet onder voor Hitlers SA.

Maar, gezien het onderzoek van Bos net zo belangrijk, *De Burgeroorlog* bleek ook de kapstok waaraan de hele beeldvorming rond de Commune werd opgehangen. Gezien de overweldigende hoeveelheid informatie die de auteur hierover biedt, pik ik slechts een paar krenten uit de rode pap.

DAMES OP DE BARRICADES

Centraal in de iconografie van de opstand staat de barricade. Om het leger de pas af te snijden, wierpen de opstandelingen duizenden barricades op. Op zich feitelijk niet onjuist, maar al snel werd dit beeld aangevuld met strijders die zich er niet achter verscholen (wat natuurlijk in essentie de functie ervan was), maar erbovenop stonden om met ware doodsverachting de

Barricade van de rue de la Bonne in Montmartre, 1871. BHVP/Roger Viollet.





kogelregen te trotseren. Geleidelijk kwamen er ook steeds meer kleine kinderen opdraven die de straatstenen aandroegen waarvan de versperringen grotendeels waren opgetrokken. En daarna doken er opeens vrouwen op. Interessant is niet alleen dat het er gestaag meer werden (die zich bovendien vaak dapperder gedroegen dan hun mannelijke medestrijders), maar dat hun imago steeds meer werd geërotiseerd. Zij waren niet alleen mooi, maar ook opvallend schaars gekleed. Het hoofdstuk waarin Bos uitlegt waar dit *changement de décor* vandaan komt, is al een reden dit boek te lezen. Ook omdat hij duidelijk maakt dat er zich hier eveneens een scheiding voltrekt in socialistische kringen. Maar nu een die loopt tussen de Latijnse en Germaanse geesten. Bij de Duitse en Nederlandse rooie rakkers, behept met een bijna protestants puritanisme, vond dit beeld namelijk geen ingang. Een revolutie is immers een serieuze zaak!

RODE VLAGGEN

Hoe dan ook, bij een revolutie horen barricades. Met rode vlaggen! En het rood symboliseerde de enorme hoeveelheden bloed die er in maart 1871 door de straten van Parijs zouden zijn

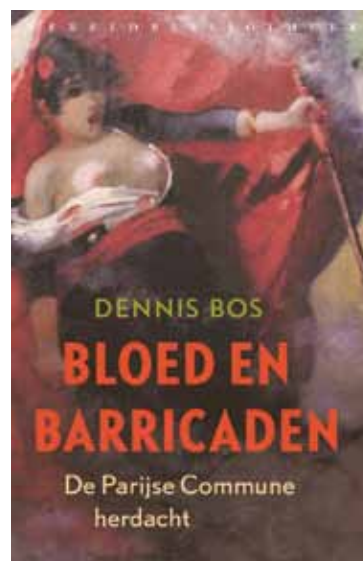
gevloeid. Publicisten zwelgden in de wreedheden begaan door het regeringsleger, boden tegen elkaar op in het aantal slachtoffers en wisten hun ontroering nauwelijks te verbergen als het ging om de waardigheid waarmee de burgers van Parijs deze kwellingen verdroegen. Vandaar dat het rode vaandel in socialistische kring een ware sacrosancte betekenis kreeg. Daar had je je leven 'voor veil'! (Was je bereid je leven voor te offeren.) Toen in 1924 in Parijs een vod tevoorschijn kwam waarvan werd beweerd dat hij de opstand had overleefd, kwamen tachtigduizend Parijzenaren opdraven om hun eer te betonen. Besloten werd om het dundoek te schenken aan het vaderland aller arbeiders. Bij aankomst in Moskou in 1927 stonden tweehonderdduizend man het reliëf op te wachten. Met zo'n beladen geschiedenis bleef er dan nog maar één plaats over waar het de eeuwigheid kon trotseren: het mausoleum van Lenin.

SOCIALISTISCHE FRAMING

Overigens moet het belang van die barricades niet worden overdreven. In de Bloedweek speelden zij, ondanks hun grote aantal, geen enkele rol. De genietroepen van het Franse leger ramden zich een weg door de belendende percelen, vielen de barricadeurs in de rug aan en maakten ze koelbloedig af. Zelfs de meteorologische omstandigheden ontkomen niet aan de socialistische *framing*. Hoewel het voorjaar van 1871 koud en nat was, is er op de prenten altijd een warm lentezonnetje te zien, liefst bij opkomst. Al snel verschijnt er in de zonneschijf het woord 'socialisme' of woorden van gelijke strekking. En zo wordt dan ook de laatste vraag uit mijn jeugd beantwoord.

BIJVANGST

Wat een fantastisch boek is dit! Hoewel Bos de neiging heeft al zijn kennis (en dat is veel!) over het onderwerp te etaleren, blijft het boeien van begin tot eind. Vooral door zijn stijl, die alle lof verdient, en de aangename mengeling van licht sarcasme en ironie. En dan hebben we het nog niet over wat ik maar de 'bijvangst' noem. Want hoewel de rode draad 'het mythologiseren van de Commune' is, neemt Bos en passant ook nog, als een soort contrapunt, de beeldvorming mee die er van de Commune ontstond in de burgerlijke pers. En die is eigenlijk net zo boeiend. Zo groeide er in rechtse kringen al snel een voorloper van de dolkstootlegende als excuus voor de Franse nederlaag. Het leger had best kunnen winnen van de Duitsers als het maar niet had hoeven ingrijpen in de hoofdstad. En die revolte daar was dan weer het gevolg van een samenzwering tussen Bismarck en Marx. Beiden immers Duitsers! Kortom, dit boek moet gelezen worden! ■



BLOED EN BARRICADEN. DE PARIJSE COMMUNE HERDACHT. Dennis Bos (Wereldbibliotheek, Amsterdam 2014), 749 blz., € 29,90

Herdenkingssteen op kerkhof Père-Lachaise ter herinnering aan de doden die vielen tijdens de Parijse Commune.

DE OS, DE EZEL EN HET KIND

De levende kerststal van de heilige Franciscus

Bij Kerstmis hoort een kerststal. Deze oorspronkelijk rooms-katholieke traditie is in onze – eerder van calvinisme doordeesemde – cultuur eigenlijk pas in de twintigste eeuw ingeburgerd geraakt; katholieke gezinnen begonnen in de achttiende eeuw kleine kerststallen in huis te plaatsen. Maar de geschiedenis van de kerststal gaat veel verder terug.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

De oorsprong van de kerststal ligt namelijk in het begin van de dertiende eeuw. Al in de vroege middeleeuwen was het gebruikelijk tijdens Kerstmis mysteriespelen op te voeren. Toen daar echter steeds meer wereldse elementen in verschenen, werden deze spelen in 1207 door de paus verboden.

'HERSTEL MIJN HUIS'

Het verbod op de spelen viel samen met de periode dat Franciscus van Assisi, de latere beschermheilige van Italië, actief werd in de streek Umbrië. Franciscus, geboren in 1182 als zoon van een rijke koopman, groeide op als alle andere jongemannen uit goeie families: in luxe en vrijheid, opgeleid tot militair en voorbestemd om zijn vader in de zaak op te volgen. Na een gewelddadig conflict met de stad Perugia werden hij en een aantal andere jongemannen uit Assisi een jaar gevangengezet in de kelders van het Perugianse stadhuis. In die periode verdiepte Franciscus zich in een bijbel die hij van een vriend had gekregen. Terug in Assisi trok hij zich steeds meer het lot van de melaatsen aan,

paria's die zorgvuldig buiten de stad werden gehouden. Tijdens een nacht in een verlaten en vervallen kerkje van San Damiano, ervoer hij iets bijzonders; een oud kruisbeeld zou hem een opdracht hebben gegeven. De opdracht luidde: 'Ga en herstel mijn huis.' Franciscus vatte die boodschap letterlijk op en begon met de restauratie van het kerkje. En dat werden er meer. Met het geld van zijn vader begon hij met het herstellen van andere vervallen kerkjes en met het verzorgen van de armen. Tegelijkertijd trok Franciscus zich steeds meer terug in zijn eigen wereld. Zijn vader begreep niets van de wereldvreemdheid van zijn zoon, sloot hem op in huis en ontferde hem uiteindelijk. Franciscus gaf daarop in aanwezigheid van zijn stadgenoten al zijn bezittingen (inclusief de kleren die hij droeg) aan zijn vader terug en begon vervolgens een religieuze gemeenschap van jonge mannen die in radicale armoede wilden leven en hun voedsel bij elkaar bedelden. Voor Franciscus was de strikte navolging van Jezus het hoogste streven.

OS EN EZEL

De Italiaanse filosoof en franciscaner theoloog Bonaventura (Giovanni di Fidanza) schreef in 1260 de officiële levensbeschrijving van Franciscus. Hierin lezen we het volgende verhaal over het vieren van het kerstfeest: enkele jaren voor zijn dood wilde Franciscus de kerstviering – verwaarloosd sinds het pauselijke verbod van 1207 – nieuw leven inblazen. Hij wilde de geboorte van het kerstkind zelf ervaren en die ervaring delen met anderen. Uit angst beschuldigd te worden van nieuwlichterij vroeg hij eerst toestemming aan de paus. Daarop werd in de kerstnacht van het jaar 1223 in het bos bij het plaatsje Greccio een kribbe gevuld met stro. Ook voegde Franciscus een os en een ezel aan het tafereel toe, maar niet op grond van het evangelie – daarin spelen beide dieren geen rol. Dat de os en ezel met de kribbe uit het evangelie van Lukas werden verbonden, is terug te voeren op een passage

Een Napolitaanse kerststal uit de achttiende eeuw.





Sint-Franciscus bereidt de kerstkrib in Greccio voor.
Fresco door Giotto di Bondone, 1300, Bovenkerk in Assisi, Italië.

de mis werd gevierd en Franciscus was degene die preekte. In het publiek van Franciscus bevond zich een ridder, ene Johannes van Greccio, die door Bonaventura als 'deugdzaam en alleszins betrouwbaar' wordt betiteld. Deze man verklaarde later dat hij tijdens de kerstviering in de kribbe een kindje zag liggen, dat door Franciscus in zijn armen werd genomen. Het stro van de kribbe werd door de inwoners van Greccio bewaard en schijnt het vee op wonderbaarlijke wijze te hebben genezen van allerlei kwalen. Toch was de kribbe van Franciscus niet de eerste, al eerder werden bij kerstvieringen kribbes op het altaar gezet. Wel werden voor het eerst dieren toegevoegd en was de 'levende kerststal' het middelpunt van de viering. Sindsdien wordt in Italië Kerstmis op deze manier gevierd, uit eerbied voor Franciscus, die in 1228 (twee jaar na zijn dood) heilig werd verklaard.

BAROKKE KERSTSTALLEN

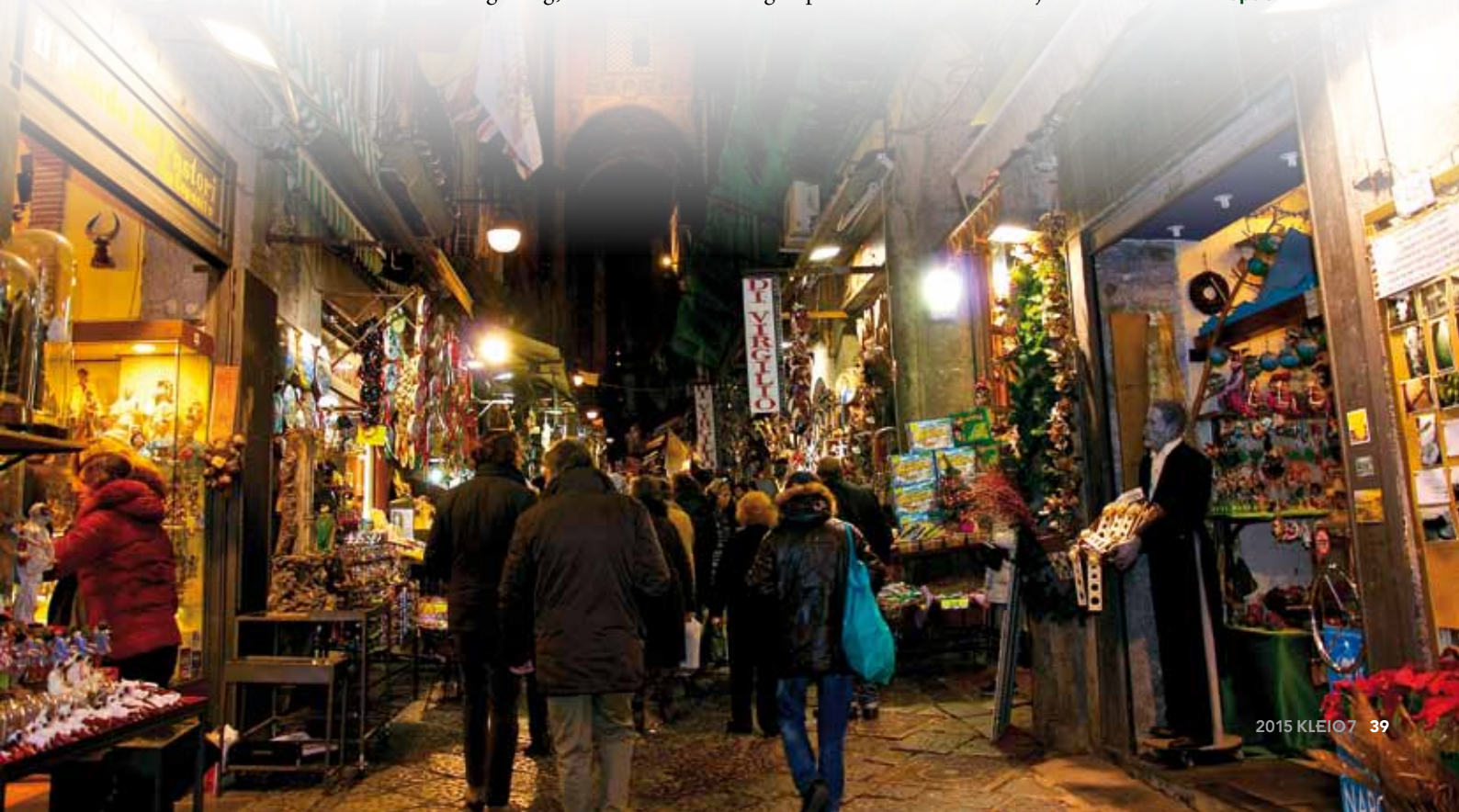
Na het Concilie van Trente (1545-1562) werd het inrichten van kerststallen aangemoedigd door de katholieke kerk, om niet nog meer zieltjes aan het protestantisme te verliezen. Zo groeiden in Napels de weelderige, barokke kerststallen uit tot hele miniatuursteden en wedijverden de rijkste families om de mooiste stal. In Nederland werd het in katholieke gezinnen gebruik de drie koningen in de verste hoek van de kamer te plaatsen, ze gedurende de adventtijd steeds dichterbij de kribbe te brengen – waar pas na 25 december een kindje in lag – en ze op 6 januari daar te laten aankomen. Inmiddels is een Nederlandse kerstmarkt niet meer compleet zonder een greep uit de kinderboerderij. ■

uit Jesaja: 'Ik heb kinderen grootgebracht en opgevoed, maar zij zijn van Mij afvallig geworden. Een rund kent zijn eigenaar en een ezel de krib van zijn meester, maar Israël heeft geen begrip, mijn volk geen inzicht (Jesaja 1:2-3).'

In de derde eeuw werd de krib in deze passage uitgelegd als 'de kribbe van het kerstkind', waarin dan in elk geval de os en de ezel hun heer aantreffen. Sindsdien komen deze figuren voor op afbeeldingen van het kerstverhaal.

De kribbe van Franciscus werd opgemerkt en mensen stroomden toe met fakkels en gezang; ook

In Napels is het maken van kerststallen een serieuze zaak. Ambachtslieden (presepaio) geven het vak door van vader op zoon. De winkels zitten bij elkaar in de Via San Gregoria Armeno in Napels.



LUXE IN DE GOUDEN EEUW

*Voorwerpen komen tot leven
door de fabelachtige weergave van de textuur*

Tot en met 17 januari 2016 is in het Rijksmuseum de tentoonstelling **Azië > Amsterdam**. *Luxe in de Gouden Eeuw* te zien. De expositie voert de bezoeker langs een collectie hoogwaardige aziatica uit de zeventiende eeuw waarbij vooral veel aandacht is voor de invloed van de VOC.

De tentoonstelling is samengesteld in samenwerking met het Peabody Essex Museum in Salem (Massachusetts) – dit verklaart ook meteen de Engelstalige catalogus. De organisatie is vijf jaar bezig geweest de objecten bijeen te brengen. Het resultaat mag er zijn, want de tentoonstelling geeft een mooi overzicht van de luxegoederen waarmee de goeude burgerij zich in de zeventiende eeuw omringde. Bovendien geeft het goed weer wat de rol van de VOC daarbij was.



Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

Gezicht op Fuzhou, anoniem, ca.1670. Verschillende malen zond de VOC gezanten in de hoop en handelsvestiging te mogen stichten op het Chinese vasteland. Tevergeefs, men bleef afhankelijk van wat Chinese schepen naar Nederlandse handelsposten brachten. Hier ligt een Nederlands schip voor de kust, een toevoeging ter vermaak van het Chinese publiek.

Linkerpagina: Stillevens met zilveren kan en porseleinen kom, Willem Kalf, 1655-1660. Willem Kalf schilderde niet de meest gangbare Aziatische voorwerpen die in de Republiek circuleerden, maar koos vaak zeldzame objecten die al decennia oud waren.

BULKPRODUCTEN

De tentoonstelling had daarom misschien beter de naam *Azië > VOC > Amsterdam* mee kunnen krijgen, om aan te tonen dat er ook ruime aandacht geschonken wordt aan het historische aspect van de verzamelde objecten. Bijna alle objecten hebben namelijk op een of andere manier een link met de VOC – hoge functionarissen brachten ze bijvoorbeeld mee uit de Oost, of ze werden in opdracht van de VOC in de Oost gemaakt en vervolgens geschonken aan staatshoofden, diplomaten en weldoeners. De VOC bezat in de zeventiende eeuw het internationale monopolie op de handel met Azië, iets wat daarvoor in handen van de Portugezen was. Het waren dan ook de Portugezen die de eerste aziatica naar Europa brachten, in kleine hoeveelheden weliswaar en alleen van de allerbeste en dus duurste kwaliteit die daarmee uitsluitend binnen het bereik lag van vorsten en puissant rijke burgers. De VOC bracht daar verandering in door aziatica als bulk aan te voeren, waardoor deze producten ook binnen het bereik kwamen van de bemiddelde middenklasse. Ter vergelijking: in de zestiende eeuw verging een Portugees schip tijdens de terugreis uit de Oost met aan boord tienduizend stuks porselein. Een eeuw later zonk een VOC-schip tijdens haar terugreis met aan boord zeventigduizend stuks porselein!

STATUS

De VOC mocht dan wel grote hoeveelheden luxe goederen vanuit Azië aanvoeren, maar die werden niet meteen een groot zakelijk succes – een calvinistische geest en praalzucht gaan nu eenmaal niet gemakkelijk samen. Het duurde een tijd voordat de calvinisten zichzelf toestonden met hun rijkdom te pronken. Daarbij kregen ze een duwtje in de rug van onze uitgeweken zuiderburen. Die waren na de val van Antwerpen hun woonoorden ontvlucht en hadden daarbij hun vermogen, hun handelsconnecties, maar ook hun smaak voor luxe mee naar het noorden genomen. Deze Vlamingen hadden geen moeite met aardse rijkdom en dat lieten ze zien met een opzichtige smaak voor mode en kunst. Waarschijnlijk zijn ze daarvoor aanvankelijk door de calvinistische predikanten verketterd, maar geleidelijk nam het calvinistische koopmansgilde deze pronkzucht over (al gebeurde dat vooral binnenshuis!). Daarna ging het snel met de populariteit van de oosterse producten en binnen enkele decennia trof je ze in bijna elk huis aan. Aziatica werd vervolgens steeds gewilder en kreeg een imago dat te vergelijken is met dat van de tegenwoordige iPhone. Het ging daarbij niet zozeer om de kwaliteit, maar meer om de status die door het product op eigenaar afstraalde. De vraag werd zo groot dat er al snel ook een binnenlandse ►

Paneel van kabinet, Sri Lanka, ca. 1705-1710. Aan de binnen- en buitenkant is dit kabinetje versierd met een voorstelling van Adam en Eva. De Ceylonese beeldsnijder gebruikte daarbij een westerse prent als voorbeeld. Foto: Hans Vermeer.

Onder: Flessenkelder, anoniem, ca.1670-ca.1700. De Japanse porseleinen flesjes in deze kist bevatten geurige oliën, bedoeld als badolie of bodylotion. De VOC gaf ze aan verschillende vorsten in Azië. Onder op elk flesje staat het VOC-logo.

productie van aziatica op gang kwam waarvan de kwaliteit vaak niet onderdeed voor de kwaliteit van de oosterse producten. Zo begon een periode van wederzijdse beïnvloeding van Aziatische en Europese kunst. We zien die kruisbestuiving bijvoorbeeld in meubels met Aziatische motieven, maar geproduceerd met inlands hout. Of in Europese (christelijke) motieven die verwerkt werden in Aziatische voorwerpen.

THEEDRINKEN

De VOC is door haar aanvoer van aziatica ook verantwoordelijk voor enkele trends die hier zijn ingezet en die zich daarna langzaam over Europa verspreidden. Een van die trends is het theedrinken. De VOC bracht de thee naar Europa, al was het in eerste instantie niet meer dan een bijproduct. Thee werd toen vooral gezien als een geneesmiddel tegen allerlei kwalen. De VOC sloeg een dubbelslag door de theebladeren ook te gebruiken als verpakkingsmateriaal voor het kostbare porselein waaraan veel meer te verdienen viel.



Een andere trend is het ontstaan van de diamantslijperijen en -handel in Amsterdam. In de zeventiende eeuw kwamen namelijk alle diamanten uit India. En omdat de VOC het handelsmonopolie op die plek had overgenomen van de Portugezen, bezat zij ook het monopolie op de Europese invoer van diamanten.

Al deze ontwikkelingen zien we weerspiegeld in de objecten op deze tentoonstelling. De bezoeker die van ambachtelijke kunst houdt als porselein en lakkasten, komt ruim aan zijn trekken. En degene die vooral geïnteresseerd is in geschiedenis zal zich waarschijnlijk vooral focussen op de bijschriften waarin de voorwerpen worden beschreven in de historische context van de eigenaars en de VOC. Maar iedereen zal zich zonder meer verwonderen over het enorme vakmanschap van de ambachtslieden uit deze periode. Mijn persoonlijke favorieten zijn de stillevens van onder andere Willem Claesz. Heda en Willem Kalf; in hun schilderijen nemen zij aziatica als porselein en fraaie schelpen op en weten deze voorwerpen tot leven te brengen door een fabelachtige weergave van de textuur. Kijk naar een tinnen beker of de uitgerolde schil van een citroen en geniet van de verbijsterende schoonheid en klasse van die werken.

WANDELROUTE AMSTERDAM

Het bezoek aan de tentoonstelling eindigt niet bij de uitgang van het museum. Doordat het Rijksmuseum een thuiswedstrijd speelt met door de VOC aangeleverde aziatica, kan het de bezoeker een wandelroute aanbieden die hem langs panden in Amsterdam voert die herinneren aan de VOC en langs grachtenpanden van hoogwaardigheidsbekleders wiens namen hij wellicht is tegengekomen tijdens het bezoek aan de tentoonstelling. Kortom, iedere bezoeker vindt op deze tentoonstelling wel iets wat zijn belangstelling heeft. De kunstliefhebber zal zich verlekken aan de tentoongestelde voorwerpen, de historicus zal zich tegoed doen aan de begeleidende beschrijvingen. En zelfs aan de stadswandelaar is gedacht. Maar wat zeker is: elke bezoeker zal zich vergapen aan de werkelijk schitterende catalogus. ■



AZIË > AMSTERDAM MET DE KLAS

Het mag duidelijk zijn dat deze tentoonstelling een mooie inleiding (of uitsmijter) voor uw leerlingen kan vormen op het thema VOC. De tentoonstelling *Azië > Amsterdam. Luxe in de Gouden Eeuw* is nog tot en met 17 januari te bezoeken. U hebt voor deze tentoonstelling geen speciale tickets nodig, het reguliere museumticket is voldoende. Een bezoek met groepen is mogelijk. De kosten daarvoor bedragen € 75,00 per vijftien personen en u dient zich twee weken van tevoren aan te melden. Bij de tentoonstelling is een stadswandeling verkrijgbaar in de vorm van een geïllustreerde plattegrond.

Voor meer informatie zie www.rijksmuseum.nl/nl/azie-in-amsterdam.

HOE DIE TORRIE BEGON

WIE?

Tom van Grondelle, werkzaam als docent geschiedenis en mentor op Melanchthon Schiebroek en Melanchthon Mavo Schiebroek te Rotterdam.

WAT?

In mavo 1 behandel ik het ontstaan van de wereld en de mensheid aan de hand van de evolutietheorie én het scheppingsverhaal.

ACHTERGROND?

Al in vwo 3 werd duidelijk dat ik geschiedenis wilde gaan studeren, maar doceren was daarbij niet mijn ambitie. Ik wilde graag iets in de media doen.

Mijn bachelor deed ik aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en toen ik in mijn derde jaar een minor moest kiezen, koos ik uit praktische overweging voor de educatieve minor. Na drie weken werd mij al duidelijk dat onderwijs het helemaal was. Terwijl ik nog bezig was mijn bachelor af te ronden kon ik al terecht op mijn oude school en daar geef ik nog steeds les.

Tijdens mijn eerste lessen merkte ik direct dat ik het geweldig vond de leerlingen iets bij te brengen en ze te enthousiasmeren voor het verleden. Nu, vier jaar later, is het nog steeds geweldig de leerlingen enerzijds het vak te laten ontdekken en anderzijds van waarde te kunnen zijn voor hun groei van puber naar volwassen.

'Het is geweldig om leerlingen enerzijds het vak te laten ontdekken en anderzijds van waarde te kunnen zijn voor hun groei van puber naar volwassene'

... IN EEN PAAR WOORDEN

Vernieuwend, enthousiast, authentiek, gestructureerd en bevlogen.

TIPS VOOR COLLEGA'S

Sluit aan bij de belevingswereld van de leerlingen door het gebruik van dagelijkse voorbeelden en mobiele telefoons, en laat korte, aansprekende beeldfragmenten zien. Daarnaast is structuur heel belangrijk.

OVER TIEN JAAR

Over tien jaar zal ik nog steeds voor de klas staan, maar wellicht ook een nevenfunctie als decaan bekleden. Op het vmbo zal het vak geschiedenis zich meer moeten richten op wat de leerlingen aanspreekt. Er moet ruimte zijn voor migratiegeschiedenis en het verklaren van aspecten van de moderne Nederlandse samenleving. Het zal gericht blijven op ons eigen land. Of alles digitaal is? Dat kan, maar hoeft niet. Wij vinden het gebruik van een mobiele telefoon nu bijzonder, maar voor leerlingen is het inmiddels een standaardattribuut.

MIJN SUCCESSES

De leerlingen krijgen niet volgens het boek les, maar volgens eigen thema's, zoals prehistorie, vroegmoderne tijd of de lange negentiende eeuw. Daarbij zijn kernvragen opgesteld die behandeld worden. In deze les staat het ontstaan van de mensheid en de wereld centraal.

Ik begin de les met toe te lichten wat leerlingen in de les kunnen verwachten, vervolgens blikken we kort terug op de vorige les en bespreken we de leerdoelen. Hierna begint de uitleg over het ontstaan van de wereld en vervolgens het ontstaan van de mensheid. Het onderscheid tussen het scheppingsverhaal en de evolutietheorie wordt toegelicht. Aan de hand van het boek Genesis uit de Straatbijbel, hoe die torrie begon wordt verteld hoe de aarde volgens de Bijbelse vertelling zou zijn geschapen. Vervolgens wordt de evolutietheorie in anderhalve minuut uitgelegd aan de hand van een filmpje van *Cliphanger*. De leerlingen krijgen na het verhaal en de *Cliphanger* de gelegenheid de overeenkomsten en de verschillen op te schrijven. Daarna bespreken ze in tweetallen wat hen opviel. (Het is niet erg dat de leerling even door de klas lopen.) Vervolgens worden de bevindingen klassikaal besproken. De leerlingen gaan daarna aan de slag met een verwerkingsopdracht. Ze krijgen een knip- en plakstencil met daarop drie afbeeldingen die betrekking hebben op het onderwerp en de bijbehorende kernvragen. Deze voegen ze bij de aantekeningen. De les wordt afgesloten met het nabespreken van de leerdoelen.

Tekst:

Tom van Grondelle



WAT ALS KENNEDY NIET VERMOORD WAS?

Counterfactual Historical Reasoning in de les

Wat als Frans Ferdinand niet vermoord was? Wat als Hitler in februari 1933 de vergiftigde brief van Ludwig Assner had geopend? In dit artikel schetsen Tim Huijgen, Paul Holthuis en oud-studenten van de lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen hoe dit soort vragen op een praktische manier het historisch denken en redeneren van leerlingen kan stimuleren.

Tim Huijgen en **Paul Holthuis** zijn vakdidactici geschiedenis bij de Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen. **Matthijs Droog, Marit Koelen, Maike Drost, Djurre Fijen** en **Mans van Rooijen** zijn oud-studenten geschiedenis van de Lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen.

Kon de Shoah hebben plaatsgevonden als Hitler in 1933 was vermoord? Kon het conflict in Azië zich hebben ontwikkeld tot de Vietnamoorlog als John F. Kennedy niet was vermoord in 1963? Counterfactual Historical Reasoning (CHR) heeft betrekking op het stellen van dit soort *wat als*-vragen over de geschiedenis. Hierbij wordt het verleden onderzocht op basis van gebeurtenissen die niet hebben plaatsgevonden of die een andere uitkomst zouden hebben gehad. In de literatuur kent Counterfactual Historical Reasoning vele namen. De meest gebruikte zijn *what if history*, *alternative history* en *virtual history*. Wij geven echter de voorkeur aan de term CHR, omdat deze benadrukt dat het een redeneerwijze is die als lesactiviteit kan worden ingezet.

HET ONVOORZIENE IN DE GESCHIEDENIS

CHR wordt regelmatig ingezet, bijvoorbeeld in het bedrijfsleven, bij defensie of in de politiek. Het bedenken van scenario's helpt strategieën te ontwikkelen en beslissingen te nemen. Niettemin wordt deze manier van redeneren doorgaans als een doodzonde beschouwd binnen de wetenschappelijke historische discipline. Historici zouden zich moeten baseren op feitelijk bronmateriaal en niet moeten uitgaan van vooronderstellingen, mogelijke historische gebeurtenissen en hun fantasie. Niet alle historici zijn echter zo gekant tegen het werken met counterfactuals. In het begin van de twintigste eeuw zagen sommige vooraanstaande historici er zeker meer in dan enkel een fantasie stimulerend gezelschapsspel. Robert William Fogel gaf CHR opnieuw veel aandacht met zijn boek uit 1964 waarin hij beredeneerde hoe de Amerikaanse economie er in 1890 had uitgezien zonder spoorlijnen. Eind jaren 1990 kwam CHR wederom in de belangstelling te staan toen Niall Ferguson een collectie van essays getiteld *Virtual History*:



Alternatives and Counterfactuals publiceerde. In dit boek schetste hij de mogelijkheden van CHR, hij probeerde het onvoorziene in de geschiedenis te benadrukken en bekritiseerde deterministische theorieën. Blijkbaar zagen deze historici dat CHR een waardevolle bijdrage kan leveren aan het onderzoeken van het verleden. Kan CHR echter ook wat betekenen voor het geschiedenisonderwijs?

HISTORISCH DENKEN EN REDENEREN

Een belangrijk doel van het Nederlandse geschiedenisonderwijs is het stimuleren van het historisch denken en redeneren van leerlingen. Historische kennis en vaardigheden, zoals argumenteren, het onderscheiden van oorzaken en gevolgen en het bewust zijn van verandering en continuïteit vallen hier bijvoorbeeld onder. CHR kan een grote rol spelen in het bevorderen van deze vaardigheden. Door leerlingen te laten beredeneren wat er had kunnen gebeuren als een bepaalde gebeurtenis niet zou hebben plaatsgevonden, oefenen ze met argumenteren en het duiden van causale relaties

(oorzaak en gevolg). Historisch denken en redeneren zou leerlingen ook in staat moeten stellen op een metaniveau over geschiedenis te denken. Bijvoorbeeld over de vraag hoe ons beeld van het verleden tot stand komt. Wij merken echter dat leerlingen en docenten hier ontzettend mee worstelen. Voor veel leerlingen bestaat geschiedenis namelijk enkel uit een logische opeenvolging van gebeurtenissen die niet anders had kunnen verlopen. Deze gedachten kunnen historische verklaringen in de weg staan. CHR kan leerlingen er ook van bewust maken dat historische gebeurtenissen niet alleen voortkomen uit keuzes van mensen, maar dat deze keuzes ook anders konden zijn met andere gevolgen. En dat het verleden, zoals dat aan ons verschijnt in wezen niet meer is dan een reconstructie door de historicus.

TOEVALLIGHEDEN

Twee jaar geleden ontwikkelde twee oud-studenten (Matthijs Droog en Marit Koelen) van de lerarenopleiding van de Rijksuniversiteit Groningen een CHR-taak met betrekking tot de val van de Berlijnse Muur. Leerlingen konden voor drie mogelijke divergentiepunten kiezen om uit te werken tot een alternatief scenario. Het eerste divergentiepunt was augustus 1989, de maand waarin de grens tussen Oostenrijk en Hongarije werd opengesteld. Het moment waarop dat gebeurde, kan worden gezien als het begin van het einde van de spanningen tussen Oost en West gedurende de Koude Oorlog. Het

tweede optionele divergentiepunt was 9 november 1989 om 18.57 uur precies: het moment waarop in Berlijn een persconferentie werd gegeven over de versoepeling van de regels voor de grensovergang van Oost- naar West-Berlijn met de daarbij al dan niet bewuste verspreking van de onlangs overleden Günter Schabowski – woordvoerder van de Oost-Duitse regering – dat de grens per direct werd

'VOOR VEEL LEERLINGEN BESTAAT GESCHIEDENIS ENKEL UIT EEN LOGISCHE OPVOLGING VAN GEBEURTENISSEN DIE NIET ANDERS HAD KUNNEN VERLOPEN'

opengesteld. Als derde mogelijke divergentiepunt werd diezelfde avond gekozen maar dan iets later, namelijk 23.52 uur, het moment waarop Harald Jäger, de commandant van de grensovergang aan de Bornholmerstrasse een grote menigte mensen Oost-Berlijners op zich ziet afkomen en zei: 'Ze bekijken het maar. Ik gooi de grens open. De burgers van de DDR zijn vrij!' Als leerlingen bijvoorbeeld het derde divergentiepunt kozen, konden ze een alternatief scenario opstellen dat de volgende stadia kent. Grenswacht Jäger geeft opdracht op de menigte te schieten en dat leidt tot vele slachtoffers. Het Westen reageert geschokt en besluit bij monde van president Bush om alle afspraken die in voorgaande jaren met de Sovjets zijn gemaakt op het gebied van de ontwapening terug te draaien. De Koude Oorlog gaat een nieuwe ijzige fase in. ►





Figuur 1.
Kaartjes bij de opdracht (de kaartjes zijn ook te vinden op de website).

1. Pacificatie van Gent: de verzamelde gewesten wijzen Willem van Oranje aan als hun stadhouder (1576).

2. De Nederlandse gewesten komen in opstand tegen Filips II (1568).

3. Willem van Oranje spreekt zich voor het eerst in het openbaar uit tegen de godsdienstpolitiek van Filips II: Oudejaarsrede (1564).

4. Filips II benoemt Willem van Oranje tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht (1559).

5. Plakkaat van Verlatinghe. De Noordelijke gewesten zweren Filips II af: hij is hun koning niet meer (1581).

6. Filips II verklaart Willem van Oranje vogelvrij (1580).

7. De katholieke Balthasar Gerards pleegt een succesvolle aanslag op Willem van Oranje (1584).

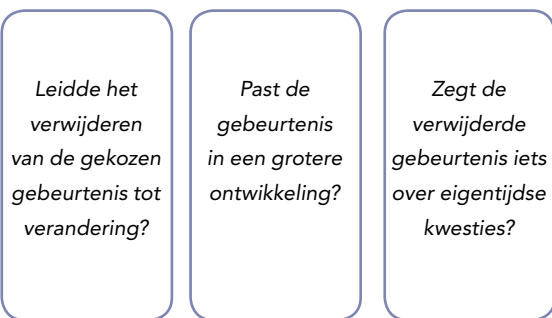
8. Na jaren van proberen, houdt landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt op met het zoeken naar een nieuwe beschermheer voor gewesten. De Republiek wordt gevormd, met Willems zoon Maurits als stadhouder, het hoofd van het leger (1588).

dat het verloop van de geschiedenis soms minder logisch is dan uit historisch onderzoek of uit de schoolboekmethodes wel eens kan blijken. Om het historisch denken en redeneren van de leerlingen te stimuleren hebben Droog en Koelen nog een aantal opdrachten bij de scenario's bedacht. Zo moesten leerlingen beide scenario's (de daadwerkelijke en het alternatieve) met elkaar vergelijken en overeenkomsten en verschillen herkennen. Het is natuurlijk ook mogelijk leerlingen zelf divergentiemomenten te laten kiezen en te onderbouwen bij een historisch thema en vanuit één ervan een alternatief verloop van het verleden te laten schetsen. Dat vergt echter een grote kennis van het onderwerp dat aan de orde is.

DE REPUBLIEK ALS VOORBEELD

Vorig jaar deden drie oud-studenten (Djurre Fijen, Mans van Rooijen en Maike Drost) onderzoek naar de vraag hoe CHR kan bijdragen aan argumenteren, inzicht in chronologie en het beoordelen van significantie. Onder significantie verstaan we dat een gebeurtenis een hoop mensen voor langere tijd en op diepgaande wijze heeft beïnvloed en diensgevolge tot veranderingen leidt. De oud-studenten ontwikkelden daarvoor een opdracht over het ontstaan van de Republiek voor bovenbouw havo/vwo. In deze opdracht kregen leerlingen acht kaartjes aangeboden (zie figuur 1).

Nadat de leerlingen de gebeurtenissen op chronologische volgorde moesten leggen (de jaartallen stonden niet op de kaartjes), haalde de docent eerst één gebeurtenis (kaartje) weg. Vervolgens kregen leerlingen de opdracht te redeneren of de gebeur-



tenissen na het weggehaalde kaartje nog steeds konden gebeuren. Daarna kregen leerlingen de opdracht een kaartje weg te halen dat ze zelf belangrijk vonden voor het verloop van de geschiedenis. Op hun formulier moesten ze uitleggen waarom ze deze gebeurtenis van belang vonden en moesten ze een counterfactual-scenario creëren. Een voorbeeld is het *Plakkaat van Verlatinghe*. Een document dat veel mensen over langere tijd op diepgaande wijze heeft beïnvloed en nieuwe ontwikkelingen in gang heeft gezet. Als de noordelijke gewesten dit plakkaat niet hadden uitgevaardigd, dan was verzoening en vrede tussen Filips II en deze gewesten misschien mogelijk geweest. Om leerlingen na te laten denken over significantie, moesten ze vervolgens beargumenteren wat het verwijderen van de gebeurtenis doet met de chronologie en causaliteit. Zal het achtste kaartje nog steeds worden bereikt, nu zij een scenario hebben waarin kaartje nummer vijf is veranderd? Om ze hierbij te helpen kregen ze daarbij vragen voorgelegd die zijn opgesteld aan de hand van Peter Seixas en Tom Morton (zie figuur 2).

Een voorbeeld kan de verwijdering van kaartje drie (Oudejaarsrede) zijn. Leerlingen moeten dan redeneren of de Oudejaarsrede van Willem van Oranje veel mensen over een langere tijd op diepgaande wijze heeft beïnvloed. Het antwoord kan heel

goed ontkennend zijn. De rede van Willem van Oranje was slechts voor een kleine groep edelen wier standpunt over Filips II nauwelijks veranderde door Willems uitspraken. Deze opdracht oefent verschillende vormen van kennis en vaardigheden. Leerlingen combineren inhoudelijke kennis, kennis van chronologie, kennis van causaliteit met de vaardigheden, zoals argumenteren en het vaststellen van significantie. Daardoor is deze opdracht erg geschikt voor een geschiedenisles in de bovenbouw havo/vwo.

FUTUROLOOG VAN HET VERLEDEN

Leerlingen futuroloog van het verleden laten spelen kan in onze ogen zorgen voor de stimulering van het kritisch en creatief denken en het historisch redeneren van leerlingen. Er worden vooronderstellingen ontdekt en ondergraven, er komt meer ruimte voor verbeeldingskracht en er wordt geargumenteed en geredeneerd vanuit een historische context. Met andere woorden: het creëren van een alternatieve historische wereld stelt leerlingen in staat op een hoog niveau historisch te denken en redeneren. Met de twee praktische voorbeelden hopen wij inspiratie te bieden aan docenten die met CHR aan de slag willen in hun lessen. ■

Figuur 2. Hulpvragen voor vaststellen significantie (Seixas & Morton, 2013).



LITERATUUR

- HUIJGEN, T., & HOLTHUIS, P. (2014). 'Towards Bad History? A Call for the Use of Counterfactual Historical Reasoning in History Education' in: *Historical Encounters*, 1(1), 103-110.
- FERGUSON, N. (1997). *Virtual History: Alternatives and Counterfactuals*. London: Picador.
- FOGEL, R.W. (1964). *Railroads and American Economic Growth: Essays in Econometric History*. Baltimore: John Hopkins Press.
- SEIXAS, P., & MORTON, T. (2013). *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Toronto: Nelson Education.



STUDIEREIS VGN NAAR AZERBEIDZJAN

29 april t/m 8 mei 2016

De VGN organiseert met Sophus Travel in de meivakantie van 2016 een tiendaagse studiereis naar Azerbeidzjan. Een VGN-reis waarin veel te zien, te leren, te beleven en te genieten valt.



BESTEMMING

Tot het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 was Azerbeidzjan een Sovjetrepubliek die dreef op en in de olie. Na het uitroepen van de onafhankelijkheid in datzelfde jaar diende een oud conflict zich opnieuw aan: dat om Nagorno-Karabach. Bij dit bloedige etnische conflict met buurland Armenië verloor het land de controle over een zesde van zijn grondgebied, verloren 30.000 Azeri hun leven en werden een miljoen mensen tot vluchteling gemaakt. Voeg daarbij dat de staat verdeeld is over twee van elkaar (door Armenië) gescheiden gebieden en het is duidelijk dat de jongste geschiedenis dramatisch te noemen is.

Azerbeidzjan is ongeveer tweeënhalf maal zo groot als Nederland en heeft ruim negen miljoen overwegend islamitische inwoners, waarvan twee miljoen in de hoofdstad Bakoe.

Meer dan de helft van het landoppervlak van Azerbeidzjan bestaat uit bergketens (Kaukasus).

Het land heeft een stabiele economie mede omdat het een van de rijkste olie- en gasvoorraden ter wereld heeft.

In de rondreis ligt het zwaartepunt op de bruisende hoofdstad Bakoe dat historische schatten combineert met indrukwekkende hypermoderne architectuur. Maar ook het platteland en de bergstreken van de Kaukasus worden bezocht om hun natuur- en cultuurschoon.

De brandhaard Nagorno-Karabach wordt zorgvuldig vermeden.

Ontmoetingen met docenten, leerlingen, vertegenwoordigers van de Joodse gemeenschap, politici, journalisten en een bezoek bij Azeri thuis geven een extra dimensie aan deze reis.

PROGRAMMA

■ VRIJDAG 29 APRIL

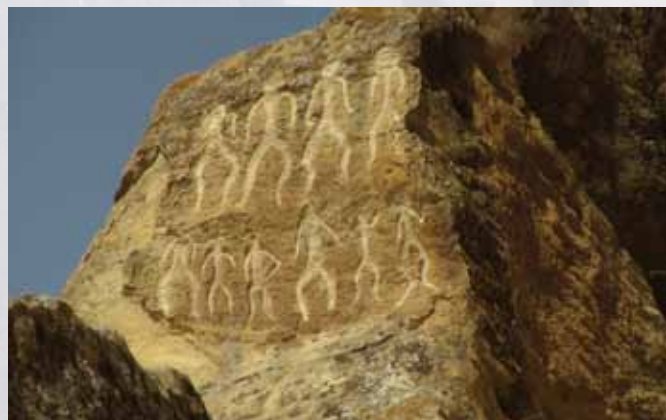
We vliegen 's middags met Turkish Airlines, met een tussenstop in Istanbul, naar Bakoe (aankomst 01.50 uur).

■ ZATERDAG 30 APRIL

De dag begint met een stadsrondrit door Bakoe met nadruk op de moderne architectuur: het Heydar Aliyev Cultureel Centrum, de Vlammentorens, de Crystal Hall, metrostations, etc. Na de lunch bezoeken we het huis van oliebaron Tagiyev (Historisch Museum) en het Nationaal Kunstmuseum. We zien (van buiten, want bewoonde) Musa Nagiyev (oliebaron). Na het diner maken we een boottocht over de baai van Bakoe.

■ ZONDAG 1 MEI

Op zondag maken we kennis met de monumentale ommuurde historische binnenstad. We zien de Maagdentoren, het vijftiende-eeuwse paleis van de Shirvanshah dynastie, de Caravansaray, het middeleeuwse marktplein en we bezoeken het Miniatuur Boekmuseum. Na de lunch rijden we naar Gobustan waar we de moddervulkanen zien en in het Gobustanreservaat de petroglieden, rots-tekeningen en -woningen.



■ MAANDAG 2 MEI

Eerst brengen we een bezoek aan een lokale middelbare school voor een gesprek met een geschiedenisdocent. Vervolgens rijden naar het Apsheron-schiereiland en zien we de olie- en gasbronnen. We bezoeken de letterlijk brandende berg Yanardagh en de vuurtempel van Ateshgah. Ook het kasteel van Mardakan, onderdeel van het middeleeuwse fortificatiesysteem van het schiereiland wordt bezocht, evenals het Gala-etnografisch museum. Op de terugreis naar Bakoe bezoeken we de villa van de gebroeders Nobel.

■ DINSDAG 3 MEI

We verlaten Bakoe en rijden noordwestwaarts richting het Kaukasische berglandschap. In Shamakha zien we de Vrijdagsmoskee, het vijftiende-eeuwse Deri Baba-mausoleum en het mausoleum van de Shirvanshah-dynastie. Na deze stad brengen we een bezoek aan het monumentale dorpje Lahidj en het nabijgelegen dorp Nidzh, woonplaats van de Udins, afstammelingen van de Kaukasische Albaniërs. Hun kerk, een uniek architectonisch monument, bezoeken we. Via de ruïnes van Chukur Qabala rijden we naar Qabala, waar we een ontmoeting hebben met lokale families.

■ WOENSDAG 4 MEI

Op woensdag vertrekken we naar Sheki voor een bezichtiging van het beroemde paleis van de Sheki Khans (op de werelderfgoedlijst van UNESCO). Ook de plaatselijke moskee en het Sheki Historisch Museum worden bezocht. In het nabijgelegen dorp Kish zien we de stokoude Albanese kerk.

■ DONDERDAG 5 MEI

We rijden naar Gah waar we de overblijfselen van de Russisch- en de Georgisch-orthodoxe kerk bezichtigen. Vandaar gaan we naar het dorp Illisu waar we traditionele huizen zien, evenals de overblijfselen van twee zestiende-eeuwse kasteeltorens, een achttiende-eeuwse moskee en een stenen brug. Vandaar keren we terug naar Bakoe.

■ VRIJDAG 6 MEI

We brengen een bezoek aan het Staats Tapijten Museum en het MUM-warenhuis. Daarna zien we het Museum van de Moderne Kunst. Later op de dag staat een ontmoeting met een journalist en een politicus op het programma.



Interieur van de spreekkamer in het paleis van de Sheki Khans. Foto: Urek Meniashvil.
Links: De Vlammentorens in Bakoe.
Onder: Petrogliefen in Gobustan.

■ ZATERDAG 7 MEI

We maken een dagexcursie naar het gebied ten noorden van Bakoe. In Quba bezoeken we het Genocide-Museum. In het nabijgelegen Krasnaya Slabioda wonen vierduizend Kaukasische Joden; met een vertegenwoordiger van de Joodse gemeenschap hebben we een gesprek. Afhankelijk van de weersomstandigheden rijden we naar het hoog- en afgelegen authentieke dorp Khinaliq, tot voor kort negen maanden van het jaar onbereikbaar. Daarna keren we terug naar Bakoe.

■ ZONDAG 8 MEI

We bezoeken 's morgens de Akhundov Bibliotheek. Daarna gaan we naar de luchthaven voor de retourvlucht naar Nederland. Vertrek om 14.35 uur; via Istanbul zijn we om 22.05 uur op Schiphol. ■

REISSOM

De reissom bedraagt € 1759,00 per persoon (bij deelname van 21 personen). Niet VGN-leden betalen een toeslag van € 50,00 per persoon. De eenpersoonskamertoeslag is € 280,00.

Hierbij zijn alle (!) kosten inbegrepen, met uitzondering van persoonlijke uitgaven en een reis- en annuleringsverzekering (aanbevolen).

VOORBEHOUD

- Onvoorziene prijsstijgingen van luchtvaarttarieven, belastingen, toeslagen, etc.
- Programmawijzigingen.

AANMELDING EN INLICHTINGEN

U kunt zich aanmelden bij Johan Raven, reisleader, telefoon 058-2574050, e-mail johanraven@hetnet.nl onder gelijktijdige overmaking van het inschrijfgeld van € 100,00 per persoon op rekening NL56INGB0000128701 ten name van Penningmeester VGN te Stiens met vermelding van uw adresgegevens en 'Reis Azerbeidzjan'. Inschrijven is mogelijk tot 1 februari 2016, maar het aantal deelnemers is beperkt.

VAN KWAAIE PIER TOT KONINKLIJK SYMBOOL

De vleermuis symboliseert zowel duisternis als voorspoed

De vleermuis lijkt qua beeldvorming veel op de draak, een dier dat in *Kleio 5* centraal stond. In het Westen speelt de vleermuis (net als de draak) een rol in veel mythen en verhalen en wordt daarin bijna altijd neergezet als de personificatie van het kwaad. Terwijl in het Oosten de waardering voor de vleermuis (én van de draak) juist uiterst positief is en zijn verschijning geassocieerd wordt met voorspoed, gezondheid en een lang leven.

Hans Vermeer is
redacteur van *Kleio*.

In het Westen krijgt de vleermuis in de iconografie stevast de rol toebedeeld van kwaaië pier. Dit diertje bezat in het verleden voor de mens onbekende eigenschappen die vragen oproepen als: waarom vliegt dat dier terwijl het toch een landdier is? (Daarbij had hij trouwens de struisvogel als tegenhanger – een dier dat vragen oproept als: wat doet het op de grond terwijl het een vogel is?) En hoe kan een dier in het donker zo goed zijn weg vinden? Dit alles maakte het diertje verdacht waardoor het werd weggezet als wezen van de duisternis, als aankondiger van de dood en als personificatie van de duivel.

DE ONVERSCHILLIGE

In de middeleeuwen werd de vleermuis het zinnebeeld van onverschilligheid en onbetrouwbaarheid. Als je door iemand werd betiteld als 'vleermuis', dan gaf die persoon daarmee aan dat hij je een flikflooiër vond. God zou namelijk vlak na zijn schepping de dieren hebben ingedeeld in groepen – alleen de vleermuis hield zich daarbij afzijdig. Waarna God hem vertelde dat alle andere dieren al waren verdeeld over de dag en de



nacht en dat de vleermuis zich als straf maar tevreden moest stellen met de schemering.

In een Romeinse fabel van Phaedrus (eerste eeuw na Christus) komt dit beeld van de vleermuis als onverschillige toeschouwer ook naar voren. Een van de fabels verhaalt van een strijd tussen vogels en (land)dieren met Mars als scheidsrechter. De vleermuis kiest geen partij en kijkt toe vanaf de zijlijn. De arend op de arm van Mars verklaart de vogels (natuurlijk) tot winnaar van de strijd, waarna de vleermuis snel de winnende kant kiest!

DE BOZE

Draak en vleermuis werden dus beiden gezien als symbolen van het kwaad. Maar ging het bij de draak nog om zichtbaar fysiek kwaad, bij de vleermuis lag het subtieler en begaf je je in sferen

waar de mens vrijwel machteloos was – het domein van demonen en kwade geesten – waarbij de vleermuis de rol speelde van boodschapper tussen de wereld van de levenden en die van de doden. De enige manier om je tegen deze vorm van het kwaad te beschermen, was door kwaad met kwaad te bestrijden. Zo verspreidde de vleermuis volgens de oude Egyptenaren kwalen als tandpijn, slecht zicht, koorts en kaalheid. Om dat soort ziekten te voorkomen, droogden zij vleugels van een dode vleermuis, vermaalden die tot poeder en strooide dat rond de woning. Of men droeg amuletten waarop vleermuiskoppen waren afgebeeld. In onze contreien deden boeren lange tijd ongeveer hetzelfde: zij spijkerden een vleermuis aan de deur van de woning om zich te beschermen tegen het kwaad.

Een gravure van Gustave Doré (1832-1883) van een bevroren Satan in Dantes *Goddelijke Komedie*. In afbeeldingen uit deze periode zie je Satan en gevallen engelen altijd met vleermuisvleugels, terwijl engelen worden afgebeeld met vogelvleugels.



DE BLOEDDORSTIGE

De negatieve beeldvorming rondom de vleermuis kreeg ongetwijfeld een steuntje in de rug na de ontdekking van Amerika.

Daar maakten de Europeanen namelijk kennis met de vampier-vleermuis. Deze bloed drinkende vleermuizen spraken tot de verbeelding en vulden het al bestaande beeld van de menselijke vampier aan. In Europa kende men deze vleermuismensen al vanaf de vierde eeuw na Christus. Men beschouwde ze als 'ondode wezens' die 's nachts tot leven kwamen en zich voedden met menselijk bloed. Ook hadden ze (vleermuis)eigenschappen als een enorme reactiesnelheid, een uitstekend gehoor en een voortreffelijke reukzin. (Terzijde: het geloof in het bestaan van deze wezens nam zeer reële vormen aan. In Bulgarije zijn honderden lichamen opgegraven waarvan het hart doorboord is met een houten staak).



Het imago van de vleermuis werd er niet beter op, ondanks het feit dat er van de ongeveer elfhonderd vleermuissoorten slechts drie vampiersoorten zijn. Die bovendien alleen in Noord- en Zuid-Amerika voorkomen en daar door de plaatselijke bevolking als onschadelijk worden beschouwd. Toch heeft dit diertje zeer waarschijnlijk ook tot de verbeelding gesproken in de eerste Amerikaanse beschavingen. De Maya's vereerden een god met de naam Camazotz, een angstaanjagend wezen met het lichaam van een mens en het hoofd van een vleermuis. Dit monster was overdag versteend en kwam 's nachts tot leven. Dan werd hij door de doodsvorsten van de onderwereld op pad gestuurd om vijanden te doden.

DE KONINKLIJKE

Eind 2014 legde het bedrijf DC Comics bij de European Trademark Agency een klacht neer tegen Valencia CF, de bekende Spaanse voetbalclub uit de gelijknamige stad. Het bedrijf stelde dat een nieuw logo van de club te veel zou lijken op het logo van Batman en de club zou dit logo dus illegaal gebruiken. Kennelijk heeft DC Comics zich niet verdiept in de geschiedenis van de voetbalclub en al hele-



maal niet in de historie van de regio. Want Valencia CF heeft al vanaf 1921 een vleermuis in het logo, terwijl stripheld Batman uit 1939 stamt. En de stad Valencia heeft het dier al vanaf de dertiende eeuw in zijn wapen staan. Net als trouwens een flink aantal andere steden en clubs in die regio, zoals Albacete en Palma de Mallorca (en tot begin twintigste eeuw ook Barcelona). Al deze steden lagen van oudsher in het machtsgebied van de koningen van Aragon die de vleermuis in hun wapen voerden. Dat ging terug op een historische gebeurtenis: er zou een vleermuis zijn geland op de vlag van Jacobus I toen hij Valencia heroverde op de Moren. Andere bronnen vertellen dat het om een zwaluw zou zijn gegaan, maar de vleermuis heeft zich niet meer laten verdringen. ■

Het logo van Valencia CF. Onder: Beeld van de vleermuisgod Camazotz. Museo del Templo Mayor, Mexico City.



'ALLROUND EN DIDACTISCH HET MEEST VIRTUOOS'

Martijn Vermeulen, docent aan het Pax Christi College in Beneden-Leeuwen, is verkozen tot beste geschiedenisleraar van 2015. Deze verkiezing werd dit jaar voor de tweede keer georganiseerd door het Rijksmuseum en omroep NTR.

Vakdidacticus en jurylid Huub Oattes geeft aan dat de organisatoren het geschiedenisonderwijs belangrijk vinden en daarom extra willen belichten. De jury bestaat daarom uit mensen uit de museumwereld, de tv-wereld en het onderwijs.¹ Oattes vertelt: 'We zijn begonnen met 150 aanmeldingen. De leraar van het jaar moet een inspirerende persoonlijkheid zijn die duidelijke ideeën heeft over wat geschiedenisonderwijs kan betekenen voor jongeren en die weet hoe hij leerlingen erbij kan betrekken. Hij moet leerlingen aansporen om dingen te onderzoeken en te ervaren. Leerlingen moeten vragen gaan stellen en kritisch worden.'

Het aantal docenten dat kans maakte op de titel werd steeds verder teruggebracht. Uiteindelijk bleef alleen

een top drie over. Dat waren naast Martijn Vermeulen de docenten Renée Ten Cate van Het Rhedens in Rozendaal en Tim Bosman van het Lyceum Elst in Elst. De kwaliteit van deze drie finalisten was hoog. Juryvoorzitter Hans Goedkoop meldt: 'De keuze tussen drie voortreffelijke kandidaten liet de jury verscheurd achter. Het werd een keuze tussen hoofd en hart, weloverwogenheid en geestdrift. Na lang beraad heeft de jury gekozen voor de kandidaat die het meest allround is en didactisch het meest virtuoos. Bij Martijn Vermeulen in de klas kan het zomaar gebeuren dat de leerlingen insecten te eten krijgen. Hij verrast, daagt uit, sleept mee, tot moeilijk meer te zeggen valt wie meer plezier heeft in de les, zijn gehoor of hij.'² Volgend jaar vindt de verkiezing voor de derde keer plaats. Alle middelbare scholen krijgen een poster en een uitnodiging toegezonden waarin staat hoe je docenten kunt aanmelden. Wellicht krijgt u nog wat extra inspiratie en motivatie door de ideeën over het geschiedenisonderwijs van Martijn Vermeulen en is de titel volgend jaar voor u!

TIJDREIZEN MET DE KINDEREN'

Martijn Vermeulen is de beste geschiedenisleraar

Martijn Vermeulen geeft tien jaar les aan zowel vmbo, havo als vwo. De afgelopen acht weken gaf hij alleen beperkt les aan vwo-leerlingen, omdat hij tijdelijk afdelingsleider van het vmbo is. Volgend jaar geeft hij graag weer meer les.

HOE IS DE WEDSTRIJD VERLOPEN?

'Het was een traject van een jaar. Mijn leerlingen hebben mij hiervoor genomineerd. Ik werd met een smoes naar het lokaal gelokt en daar werd het mij verteld. Ik wist echt nergens van, dus het was een grote verrassing. Ik kende zelfs de hele wedstrijd niet. Toen ik later op internet keek, zag ik dat ik bij de laatste twintig zat. Er zijn juryleden op school geweest om een les te bezoeken. Ik heb kritische vragen gesteld, want ik wilde dat de leerlingen een centrale plaats zouden hebben. Daar bleek de jury gelukkig precies hetzelfde in te staan. Naast het lesbezoek hebben zij met leerlingen, de afdelingsleider en de directeur gesproken. Vervolgens hebben zij een shortlist opgesteld met daarop tien docenten. Met deze docenten werd een filmpje opgenomen. Daarna bleek ik tot de top drie te behoren.

Ik werd afgelopen zaterdag om half negen in het Rijksmuseum verwacht. De drie kandidaten moesten zich achtereenvolgens melden. Ik kreeg een envelop met een opdracht. Ik moest in anderhalf uur tijd een opdracht ontwikkelen voor een klas die op bezoek gaat bij het Rijksmuseum. Ik heb er een hele lessenreeks omheen gebouwd. Al in de lessen voorafgaand aan het museumbezoek moest alles worden voorbereid. Leerlingen moesten bij acht tijdvakken een bron zoeken uit het museum en hun keuze onderbouwen, ze moesten andere leerlingen

vervolgens gaan rondleiden door het museum, een presentatie voor ouders houden en de makers van een methode adviseren over welke vier bronnen uit de collectie van het Rijksmuseum in een lesboek opgenomen moesten worden. Dit alles moesten ze ook nog eens koppelen aan de kenmerkende aspecten. De jury was verbaasd dat ik een hele lessenserie presenteerde.'

HOE PAK JE JE LESSEN AAN?

'Ik vind het als geschiedenisdocent van belang om de professionele ruimte maximaal benutten: methoden soms ook durven los te laten, investeren in activerende didactiek en je verbinden met leerlingen en de regio. Waar ik mijn plezier aan ontleen, is door mijn eigen verwondering bij leerlingen neer te leggen, en vooral veel vragen te stellen om zo de nieuwsgierigheid te prikkelen. Bij een les over de prehistorie liet ik kinderen krekels eten. Ik vroeg of een jager-verzamelaar dat ook zou doen. Een leerling vertelde dat een koe vangen om daar biefstuk van te maken lekkerder zou zijn. Toen kon ik op een speelse wijze de koppeling maken met de kenmerkende aspecten van het tijdvak Jagers en Boeren en de relatie leggen met het heden. Ik vind dat leerlingen al in de eerste meer kunnen dan wat je met alleen een methode bereikt. De jury dacht na een lesbezoek bij een tweede klas vwo aan het einde van het afgelopen schooljaar eerst dat het niveau in de les te hoog lag, maar daarna interviewden

zij een aantal leerlingen en die konden precies vertellen wat standplaatsgebondenheid en bijvoorbeeld een abstract begrip als representativiteit inhoudt. Ik houd ervan om mijn leerlingen op hun eigen niveau uit te dagen en besteed ruim aandacht aan het toepassen van historische vaardigheden. Zaken moeten betekenis hebben. De opdracht die ik had bedacht in het Rijksmuseum past dus precies bij mijn manier van werken.'

'IK HOUD ERVAN OM MIJN LEERLINGEN OP HUN EIGEN NIVEAU UIT TE DAGEN. ZAKEN MOETEN BETEKENIS HEBBEN'

WILDE JE ALTIJD AL DOCENT WORDEN?

'Nee, ik werk nu tien jaar in het onderwijs. Ik heb jaren getwijfeld, want onderwijs brengt grote verantwoordelijkheden met zich mee. Het vraagt veel van een docent en dat is terecht. Kinderen hebben recht op toegewijde docenten. Ik twijfelde tijdens mijn studie of ik het wel leuk zou gaan vinden. Toen ik 28 was, ging ik solliciteren en toen wist ik vanaf de eerste dag "dit is het".'

WAT IS BELANGRIJK BIJ HET LESGEVEN?

'Ik vind het belangrijk om elkaar te erkennen en te herkennen. Ik ben ervan overtuigd dat leerlingen bereid zijn te werken voor gepassioneerde docenten. Ik heb weleens de indruk dat er af en toe een

Lisa Oskamp is redacteur van Kleio.

① In de jury zitten: Hans Goedkoop, Gijs van der Ham, Tamim Karim, Huub Oattes, Herman Pleij, Jasper Rijpma, Godfried van Run, Inger Schaap, Ton van der Schans (voorzitter VGN) en Hanneke Tuithof.

② Citaat uit het juryrapport. Bron: persbericht Rijksmuseum.

klaagcultuur heerst. Het curriculum van bijvoorbeeld het vwo biedt veel kansen om eigen accenten te leggen. Ik werk vanaf vwo 1 al aan de kenmerkende aspecten en (academische) vaardigheden. Gelukkig zijn er ook genoeg docenten die hun professionele ruimte pakken en hun verantwoordelijkheid nemen. Dan oogst je commitment van leerlingen en kan het alleen maar mooier worden.'

HOE ZIE JE DE SAMENWERKING BINNEN EEN VAGROEP?

'Er zijn binnen de vakgroep uiteraard afspraken over het curriculum en de toetsing. De vraag is: gebruik je de volledige methode of zoek je de essentie en houd je ruimte over om bijvoorbeeld die krekels in te vliegen of activerende opdrachten uit te voeren? Goed docentschap heeft met authenticiteit te maken. Binnen een vakgroep kijk je naar eisen en vaardigheden. Iemand kan veel vakkennis hebben, iemand kan heel punctueel zijn, maar net zo interessant is het antwoord op de vraag aan leerlingen: wat betekent het vak geschiedenis voor jou? Dan schrik je soms van de antwoorden! Je moet eerst werken aan het vangen van de kinderen. Daarbij geldt dat onderwijs nooit een kopie moet zijn. Elke collega van de vakgroep heeft zijn eigen manier om met de leerlingen om te gaan en dat is maar goed ook.'

WAT MAAKT EEN GESCHIEDENISLES TOT EEN GOEDE LES VOOR JOU?

'Als kinderen de les in komen, moet de les voor hen een prettige afwisseling gedurende de dag zijn. Ze moeten zich veilig voelen en er moet ook ruimte zijn voor humor. Een veilige en prettige werksfeer is ontzettend belangrijk. Als dat er is, komen kinderen ontspannen binnen en durven ze fouten te maken. Dan kan er gewerkt worden en gaan ze voor jou aan de



slag. Een leerling moet verrast en verwonderd zijn, dat wil ik graag. Geschiedenis moet betekenis krijgen voor kinderen.'

WAT VIND JE ZELF HET INTERESSANTST OM OVER LES TE GEVEN?

'Ik betrek altijd de omgeving in het onderwijs. Bij de Tweede Wereldoorlog kun je het hebben over Anne Frank, maar ik ga vooral op zoek naar betekenisvolle plaatsen in hun eigen omgeving waar bijvoorbeeld mensen zijn ondergedoken. Een ander voorbeeld was het interview dat ik in aanwezigheid van leerlingen gehouden heb met een overlevende van Auschwitz. Deze man vertelde over zijn kinderjaren als Joodse jongen in Polen. Dit vergeten de leerlingen nooit meer.'

HOE ONDERSTEUNT JOUW SCHOOL JOU OM EEN GOEDE DOCENT TE KUNNEN ZIJN?

'Als je je onderwijs vernieuwd, moet je verbinden en mensen meenemen. Leerlingen moeten ook buiten de school onderzoek gaan

doen als het motto 'onderzoeken' is. De directie heeft mij vier uur in de week gegeven om vorm te geven aan zo'n project. Maar dat is dan wel een gevolg van het feit dat eerder bewezen is dat het een meerwaarde voor de school is. Ik denk dat ik soms een offer moet brengen en een extra uur aan het project moet besteden. Als je een goed onderbouwd plan hebt en de directie ervaart de meerwaarde, dan is men bereid om mee te werken. De directie is dan niet slim als ze niet meedoen.'

HEB JE NOG TIPS VOOR COLLEGA-DOCENTEN?

'Ik geloof niet in de titel 'beste geschiedenisleraar', want dan doe ik veel collega's tekort. Wel geloof ik in de waardering die kinderen hiermee hebben uitgesproken. Passie voor je vak moet vanzelfsprekend zijn. Ik ben dicht bij mezelf gebleven, want ik geloof in authenticiteit. Naar collega's wil ik vooral uitdragen: pak die professionele ruimte en ga tijdreizen met die kinderen. Laat je niet weerhouden door allerlei belemmeringen.' ■

ALLE HENS AAN DEK

Doe mee aan discussie over geschiedenisonderwijs in 2032

De VGN wil op actieve en constructieve wijze aansluiten bij de dialoog over de toekomst van het onderwijs, die de minister en staatssecretaris zijn gestart. Daarbij zijn de VGN-leden van groot belang. Hierbij informeren we onze leden en alle belangstellenden over de plannen van de VGN voor de toekomst van het geschiedenisonderwijs.

Op initiatief van de VGN is op 5 juni dit jaar een tijdelijke commissie VISIE opgericht. Dit gebeurde na afloop van de bijeenkomst #geschiedenis 2032 aan de Vrije Universiteit georganiseerd door het Meesterschapsteam.¹ De gedachte achter het in het leven roepen van genoemde commissie is dat de VGN als vereniging van uitvoerenden van geschiedenisonderwijs het voortouw neemt om proactief een eigen visie te formuleren over de gewenste ontwikkeling van het geschiedenisonderwijs. De tijdelijke commissie VISIE draagt er zorg voor dat de discussies gedragen worden door alle geledingen van de vereniging. Draagvlak in verband met onze visie op de toekomst van ons vak in deze is van groot belang. Uitgangspunt voor de commissie is het formuleren van een visie op geschiedenisonderwijs in het jaar 2032, maar tegelijkertijd spelen er op kortere termijn zaken als de op handen zijnde herziening van de kerndoelen. Vandaar dat de opdracht van de commissie luidt: 'Proactieve evaluatie van basisdocumenten voor geschiedenis in het primair en in het voortgezet onderwijs en in de lerarenopleidingen (hbo en universitair) met nadruk op longi-

tudinale leerlijnen voor deelname aan landelijke discussies met het oog op de toekomst (2032).'

NOTITIE VOOR SCHNABEL

De VGN wil enerzijds bijdragen aan de commissie-Schnabel (2032), anderzijds komen tot een notitie van 20 à 30 bladzijden waarin een visie gegeven wordt over hoe het verder zou kunnen/moeten met de basisdocumenten voor het geschiedenisonderwijs, mede richtinggevend voor 2032. De VGN wil kortom:

- De kernwaarden van het vak geschiedenis voor de toekomst formuleren met het oog op kansen en bedreigingen van ons vak.
- Het proces beschrijven om die gewenste toekomst te bereiken.
- Implementatie voorbereiden voor het traject naar de toekomst.

Wat het proces betreft, heeft het VGN-bestuur recent aan alle commissies/werkgroepen van de VGN verzocht de notitie #Geschiedenisonderwijs 2032 en andere documenten te lezen en van commentaar te voorzien.² Eind oktober heeft de commissie VISIE de reacties van de commissies besproken. En begin november heeft de commissie VISIE met het VGN-bestuur en verte-

genwoordigers van alle VGN-commissies, naast de reactie op het advies Platform Onderwijs 2032 van de VGN/Meesterschap, de verdere procesgang voor de brede discussie met de leden en belangstellenden besproken.³

'AAN DE BASIS VAN DE TE PRESENTEREN VISIENOTITIE LIGGEN DE MENINGEN EN IDEEËN VAN ONZE LEDEN'

VELDRAADPLEGING

In de week van 18 tot en met 22 januari (week 3) van 2016 is er op vijf plaatsen in Nederland gelegenheid om mee te praten over het advies van de commissie-Schnabel over de toekomst van ons onderwijs. Op de website van de VGN kunt u lezen waar, wanneer en hoe laat deze bijeenkomsten gehouden worden. Deze veldraadplegingen worden mede gehouden ter voorbereiding op het tweede Nationaal Geschiedenisonderwijscongres op 4 maart 2016, waarin de visie van de VGN op de toekomst van het geschiedenisonderwijs wordt gepresenteerd. Aan de basis van de te presenteren visienotitie liggen de meningen en ideeën van onze leden. Vandaar het appel aan alle geschiedenisleerkrachten mee te doen met deze brede en diepe discussie. ■

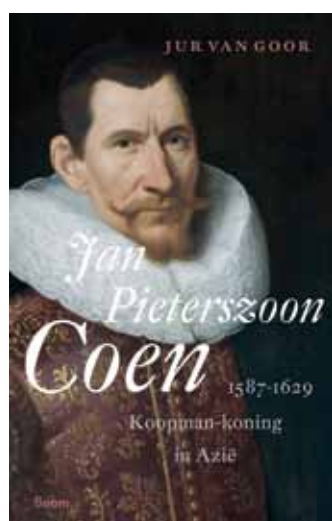
Ton van der Schans
is voorzitter van de VGN.

- 1 Met het programma 'Meesterschap in de vakdidactiek' geven acht universiteiten – met ondersteuning van het Regieorgaan Geesteswetenschappen – een impuls aan de versterking van de vakdidactiek in de Geesteswetenschappelijke schoolvakken, zowel in het onderwijs als in het onderzoek. Zie www.vakdidactiekgw.nl.
- 2 Zie de website VGN waarop al dit en andere documenten over dit onderwerp te lezen zijn. Het visiestuk *Geschiedenisonderwijs 2032* is door de leden en het Meesterschapsteam, te weten, Carla van Boxtel, Susan Hogervorst, Hubert Slings en Ton van der Schans geschreven.
- 3 Zie de website www.vgnkleio.nl.

WIE WINT DE KLEIO KLASSEPRIJS 2016?

Dit jaar zijn er weer duizenden historische boeken verschenen. Boeken die handelen over de meest uiteenlopende onderwerpen, jaartallen, gezagsdragers en politieke gebeurtenissen. Om uit deze enorme berg de boeken te filteren die uw lessen (nog) beter maken, heeft de *Kleio*-redactie een selectie gemaakt. Deze boeken zou u eigenlijk gelezen zou moeten hebben. Niet omdat wij het zeggen, maar omdat u met deze boeken uw leerlingen kunt raken met spannende verhalen en nieuwe inzichten. Net als vorig jaar – winnaar Annemieke Houben met *Vieze liedjes uit de 17e en 18e eeuw* – kunt u weer meebeslissen wie de Kleio Klasseprijs wint.

DIT ZIJN DE GENOMINEERDEN:



JUR VAN GOOR

JAN PIETERSZOOM COEN.

1587-1629. KOOPMAN-KONING IN AZIË. (Boom Uitgeverij, 2015) € 39,90

■ Een biografie die staat als een huis! In elk geschiedenisboek komt J.P. Coen voor en vaak zorgt deze gouverneur-generaal voor een discussie. Is de man nou een held of een schurk? Van Goor heeft een goed leesbaar boek geschreven waar veel anekdotes uit zijn te halen. Het belangrijkste is dat de biografie over Jan Pieterszoon Coen aan leerlingen duidelijk maakt wat 'historisch redeneren' precies inhoudt, namelijk waarom dacht men toen zo en wat heeft er voor gezorgd dat dat veranderd is?



OLAF VAN NIMWEGEN

TE VUUR EN TE ZWAARD.

DE MILITAIRE ONTWIKKELING VAN EUROPA, 1315-1914. (Prometheus/Bert Bakker), € 35,00

■ Een boek dat de militaire ontwikkeling laat zien vanaf de onbekende Slag bij Morgarten (waar slechts een aantal bewapende Zwitsers aan meededen), via de periode van de huursoldaten en de staande legers tot en met de 'ijzer en bloed'-gevechten in de twintigste eeuw. In het boek worden niet alleen de belangrijkste legeraanvoerders genoemd, ook worden de verschillende wapens getoond met behulp van tekeningen en foto's. Een boek om doorheen te bladeren, boordevol informatie.



RICHARD ZUIDERVELD EN

AANT-JELLE SOEPBOER

VET OUD! LEGENDARISCH.

BEKENDE EN ONBEKENDE MYTHEN, SAGEN EN LEGENDEN VOOR JONGEREN IN 25 VERHALEN. (Karakter Uitgevers, 2015), € 19,95

■ In *Vet Oud!* gaat het over onder andere Sinbad de zeeman, Jack the Ripper en andere mythische figuren. Zijn die mythen verzonnen, of schuilt er een kern van waarheid in? Lees eruit voor of laat leerlingen zelf lezen. Geschiedenisverhalen op hun best.



AUKE VAN DER WOUDE

DE NIEUWE MENS.

DE CULTURELE REVOLUTIE IN NEDERLAND ROND 1900. (Prometheus-Bert Bakker, 2015), € 24,95

■ Auke van der Woud schetst in *De nieuwe mens* een panoramisch beeld van Nederland rond 1900. In kleine, compacte hoofdstukken laat de auteur zien dat in die tijd een culturele revolutie begon die ons leven nu nog vormgeeft. Een boeiend boek!

Welk boek verdient volgens u de Kleio Klasseprijs 2016? U kunt uw stem uitbrengen op de *Kleio*-site: www.vgnkleio.nl. Dit kan tot en met 3 maart 2016. Het winnende boek wordt bekendgemaakt op het VGN-congres op 4 maart 2016 in Rotterdam. ■

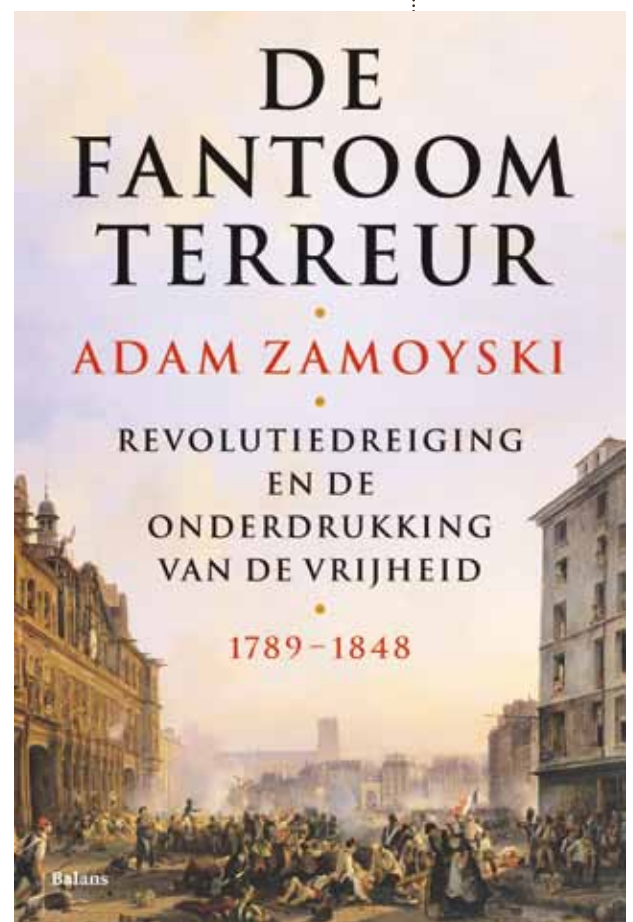
NEGENTIENDE-EEUWSE ANGST VOOR REVOLUTIE LEIDDE TOT ONGEKENDE ONDERDRUKKING

Zoals het jaar 2014 op historisch vlak in het teken stond van de Eerste Wereldoorlog, zo stond het jaar 2015 in het teken van de Slag bij Waterloo. Tegelijk met de herdenking van deze historische gebeurtenis is ook een hernieuwde interesse in, en herwaardering van de gehele negentiende eeuw waar te nemen. De populariteit van de tv-serie *De IJzeren Eeuw* afgelopen voorjaar getuigt van deze nieuwe belangstelling voor de negentiende eeuw, waarin 'het begin van ons moderne Nederland' ligt. Een dergelijke opvatting ligt ook ten grondslag aan het boek *De fantoomterreur* van Adam Zamoyski. In dit werk bouwt Zamoyski verder op zijn eerdere boeken die handelden over het Congres van Wenen (2011) en Napoleons fatale veldtocht naar Rusland (2012). *De fantoomterreur* bestrijkt de gehele periode vanaf de Franse Revolutie tot het revolutiejaar 1848. Zamoyski's centrale these luidt dat deze periode het begin zag van de moderne politiestaat. 'Op elke actie volgt een reactie.' De reactie van heersende machten in Europa op de Franse Revolutie was de opbouw van een groot controleapparaat, bestaande uit politieagenten, informanten en spionnen, dat alle geledingen van hun eigen samenleving moest controleren op gezagsondermijnende elementen. Paradoxaal genoeg volgden de tegenstanders van de Franse Revolutie hierbij het voorbeeld van Joseph Fouché, het hoofd van de Franse politie en geheime dienst onder Napoleon. Toen die laatste was verslagen, bleef de angst voor revolutie Europa's politieke

leiders in zijn greep houden. Zamoyski beschrijft mooi hoe deze angst personen zoals de Oostenrijkse staatsman Klemens von Metternich en de Russische tsaar Nicolaas I dreef tot het creëren van een netwerk van informanten en spionnen dat diep doordrong tot het privéleven van gewone burgers. De politiestaat die deze heren zo tot stand brachten, doet sterk denken aan het voormalige Oost-Duitsland. De vele historische parallellen die uit Zamoyski's relaas kunnen worden getrokken behoren tot de sterkste punten van *De fantoomterreur*. Daarnaast blinkt Zamoyski ook uit in het kort en kleurig omschrijven van zijn hoofdpersonen. Daarbij kan hij het niet nalaten hier en daar ook een sneer uit te delen. Zo typeert Zamoyski de Engelse filosoof Edmund Burke als 'hysterisch', en beschrijft hij Marx als iemand die 'tot vervelens toe de zaken wilde classificeren' en daarbij de plank soms volledig misloeg. Een ander sterk punt is dat het boek moeilijke verklaringen niet uit de weg gaat. Zo maakt hij ettelijke keren duidelijk dat veel gebeurtenissen een rare mix zijn van toevalligheden, lokale omstandigheden en structurele factoren, ook het Koninkrijk der Nederlanden en de Belgische Opstand – als katalysator van angsten en gebeurtenissen elders in Europa – komt daarbij kort aan de orde. Het boek kent echter ook enkele zwakke punten. Het zwakste punt zijn de laatste twee hoofdstukken waarin Zamoyski in zo'n 25 pagina's de gebeurtenissen van het revolutiejaar 1848 beschrijft en een aantal algemene conclusies trekt. Deze conclusies doen wat geforceerd aan. De

suggestie bijvoorbeeld dat 'de onderdrukking van nationale ambities' in Duitsland aan de wieg stond van de verschrikkingen van de twintigste eeuw kan gemakkelijk worden tegengesproken. Immers, met de stichting van het Duitse Keizerrijk in 1871 werden deze nationale ambities vervuld. Daaruit blijkt maar weer dat de geschiedenis zich niet zo gemakkelijk laat verklaren, zelfs niet door zo'n belezen auteur als Zamoyski, wiens *De fantoomterreur* zeker een breed lezerspubliek verdient.

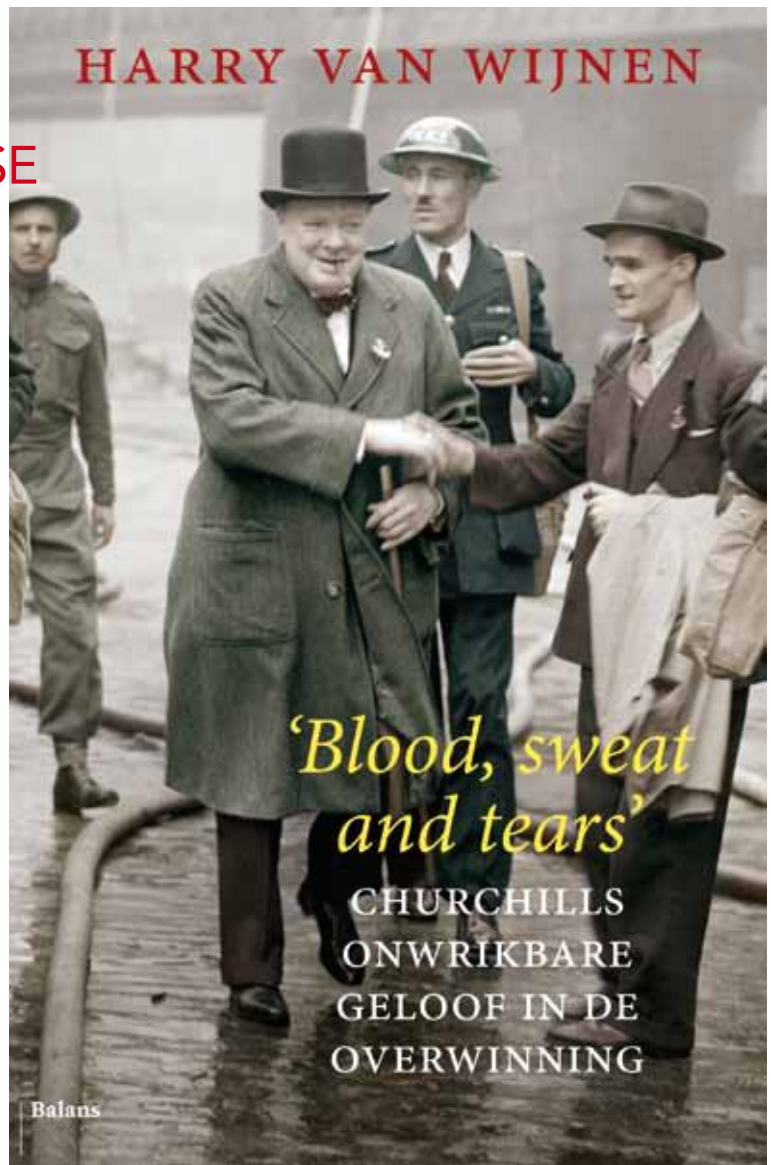
Jaap Nieuwstraten



DE FANTOOMTERREUR. REVOLUTIEDREIGING EN DE ONDERDRUKKING VAN DE VRIJHEID 1789-1848. Adam Zamoyski (Balans, Amsterdam 2015), 607 blz., € 30,45

VAN OORLOGSHITSER TOT SYMBOOL VAN BRITSE ONVERZETTELIJKHEID

In juni 1940 staat Groot-Brittannië er alleen voor in haar strijd tegen een vijand die heerst op het continent en die onoverwinnelijk lijkt. De achttien maanden die volgen (tot de intrede in de oorlog van de Verenigde Staten in december 1941) blijken achteraf cruciaal te zijn om het scenario te voorkomen dat Robert Harris in zijn roman *Vaderland* beschrijft: een Europa onder Duitse heerschappij met de Britse regering in ballingschap. De Britten staan met de rug tegen de muur en de roep om vredesonderhandelingen wordt steeds luider. In zijn monografie *Blood, sweat and tears* beschrijft Harry van Wijnen deze hachelijke periode en de enthousiasmerende rol die Winston Churchill daarin speelt. Als bronnen gebruikt hij onder andere dagboeken, krantenberichten en onderzoeksgegevens uit die tijd. De auteur beschrijft Churchill als de onverzettelijke politicus die de eindoverwinning nooit uit het oog verliest. Maar ook als de parlementaire democraat die de werkelijkheid nooit mooier neerzet dan hij is. Want al in zijn eerste ('blood, sweat and tears')-toespraak in mei 1940 bereidt hij zijn landgenoten voor op een lange periode van tegenslagen voordat ze zelfs maar aan de eindoverwinning kunnen gaan denken. Die periode van bloed, zweet en tranen breekt een maand later al aan



en het land krijgt in de volgende anderhalf jaar klap na klap te verduren. Op militair vlak leggen de Britten het telkens af tegen een sterkere en vooral beter voorbereide tegenstander. Op enkele cruciale momenten zijn er zelfs wonderen nodig om een totale nederlaag te voorkomen. Zo ontsnappen in juni 1940 ruim driehonderdduizend manschappen uit Duinkerken omdat Hitler niet doorpakt. En kruipt de RAF een paar maanden later tijdens de Battle of Britain door het oog van de naald omdat de Luftwaffe plotseling het offensief opgeeft en daardoor vergeet de genade-stoot uit te delen. Tegenover de vele tegenslagen kan Groot-Brittannië slechts enkele magere

en blamerende overwinningen plaatsen, zoals de vernietiging van een deel van de Franse vloot in de haven van Oran (een *sitting duck*) en het tot zinken brengen van het Duitse slagschip *Bismarck* (waarvoor een vloot van veertig Britse schepen nodig was!). Aan het thuisfront is de situatie in die periode even beroerd. Londen wordt dagelijks gebombardeerd. 's Nachts slapen Londenaren massaal in de ondergrondse waar een uniek soort samenleving ontstaat met enerzijds uit hun huizen gebombardeerde mensen en anderzijds de dagelijkse forenzen. Het favoriete doel van de Luftwaffe blijkt East End te zijn. Men hoopt hiermee te bereiken

'BLOOD, SWEAT AND TEARS'. CHURCHILLS ONWRIKBARE GELOOF IN DE OVERWINNING. Harry van Wijnen (Balans, Amsterdam 2013), 400 blz., € 29,95

dat de Londense arbeidersbevolking in opstand komt tegen het establishment. Dat gebeurt niet, al zijn er wel flinke ergernissen. Want terwijl veel East Enders hun huis kwijt zijn, staan er elders in Londen veel woningen van rijken leeg omdat de eigenaren het einde van de oorlog liever afwachten in hun veilig gelegen buitenhuizen. Churchill is volgens de auteur de persoon die in deze moeilijke periode onophoudelijk de moraal en strijdlust van de Britten aanmoedigt door middel van zijn speeches, radiopraatjes en uitstraling. Dat Churchill tot een politieke grootheid uitgroeit, is aanvankelijk helemaal niet zeker. Velen zien hem in het begin als de oorlogshitser uit de jaren dertig en als buitenbeentje vanwege zijn archaïsche (lees: Shakespeareaanse) taalgebruik. Maar langzaam verandert de publieke opinie en omarmt de bevolking hem als de verpersoonlijking van Britse onverzettelijkheid. Sommige critici nemen het de auteur kwalijk dat hij zich te eenzijdig richt op die positieve rol van Churchill en kennelijk geen oog heeft voor diens vele gebreken. De meer duistere kanten van Churchill komen in deze monografie inderdaad nauwelijks aan bod: zijn soms knorrige en bitse karakter, zijn wisselende standpunten en politieke voorkeuren als hem dat beter uitkwam, zijn racistische uitspraken uit het verleden en zijn fascinatie voor oorlog waarin alles geoorloofd is voor koning(in) en vaderland. Maar daar staat tegenover dat Churchill in deze achttien maanden ontegenzeggelijk de juiste man op de juiste plek is. En dat weet de auteur ons in een prettig leesbaar boek overtuigend duidelijk te maken.

Hans Vermeer

LIMBURGSE FAMILIEGESCHIEDENIS TEGEN DE ACHTERGROND VAN DE MIJNGESCHIEDENIS

Een familiegeschiedenis tegen de achtergrond van de 'grote' geschiedenis: het lijkt soms dé succesformule voor historische boeken. Zie hier voor bijvoorbeeld Geert Mak met *De eeuw van mijn vader*, Judith Koelemeijer en *Het zwijgen van Maria Zachea* en *Het pauperparadijs* van Suzanna Jansen. Recent kreeg Alexander Münninghof de Libris Geschiedenis Prijs voor *De stamhouder*, het verhaal van zijn vader en grootvader. *Het geluk van Limburg* van Buitenhof-presentatrice Marcia Luyten is net iets anders. Het gaat over een eeuw in Zuidoost-Limburg, de Mijnstreek, de eeuw waarin 'Holland' als een soort van kolonisator het zwarte goud de grond uit liet halen en, toen dat niet meer nodig was, de streek in de steek liet. Het gaat ook over de geschiedenis van de familie van Jack (zeg: Sjak) Vinders, telg uit een mijnwerkersgeslacht en een Limburgse beroemdheid. Net als de auteurs van de genoemde boeken, is Luyten erin geslaagd om een (niet haar eigen) familiegeschiedenis te verweven met de twintigste-eeuwse mijngeschiedenis.

Het geluk van Limburg is sarcastisch bedoeld. Natuurlijk, het werk honderden meters onder de grond schonk werk aan duizenden, nee tienduizenden arbeiders. Maar wat voor werk was dat? Hard, benauwd, ongezond en angstaanjagend voor wie dit niet aankon. De kompels droegen hun lot met trots. Het waren mannetjesputters, gedrongen, geblokte figuren met passie voor de fanfare, de harmonie, de

duivensport en natuurlijk voetbal. Als kleine jongen had Sjaakie ontzag voor zijn grootvader Hendrik, die op de tuba weleens de overige muzikanten van de harmonie Sint-Barbara omverblies. In 1950 werd Limburgia landskampioen door in het Olympisch Stadion Ajax met 0-6 te verslaan. De mijn, de kerk, de staat en later de vakbond bepaalden wat er gebeurde. Marcia Luyten heeft het meerdere keren over *social engineering*; de Zuid-Limburgse boeren moesten klaargestoomd ►

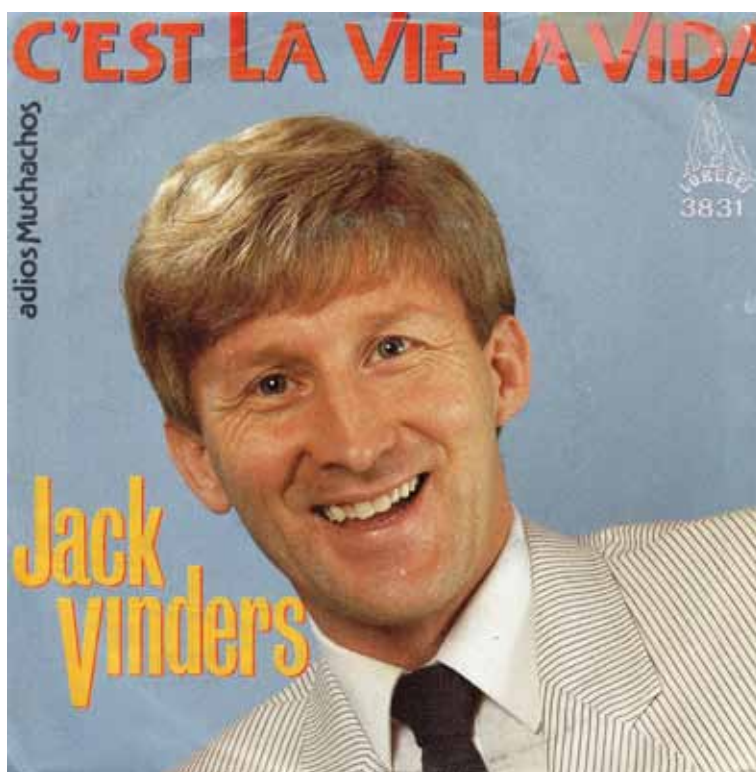
Marcia Luyten HET GELUK VAN LIMBURG



HET GELUK VAN LIMBURG. Marcia Luyten (De Bezige Bij, Amsterdam/Antwerpen 2015), 368 blz., € 19,90

Het boek van Luyten gaat onder meer over de familie van Jack Vinders, telg uit een mijnwerkersgeslacht en een Limburgse beroemdheid.

worden voor het werk ondergronds. Het moest vanzelfsprekend zijn dat mannen mijnwerkers waren. De mijn zorgde voor alles: werk, huisvesting, sport en een kerk. Mijnwerkers werden ondergebracht in kolonies, iets waar de streek nu de naam *Parkstad* aan ontleend heeft. Men moest vooral niet ondernemend zijn of een eigen mening er op na houden. Het socialisme werd met vereende krachten bestreden. Later, toen dit – bijvoorbeeld door radio en televisie – niet meer realistisch was, brak dit op: de dociele mijnwerker bleek, toen de mijnen eenmaal gesloten werden, niet in staat zelf bedrijven op te zetten en er op die manier voor de broodnodige werkgelegenheid te zorgen. De miljoenen subsidiegeld gingen naar externe bedrijven, die grotendeels, toen die kraan dichtging, zelf niet in staat bleken voor blijvende werkgelegenheid te zorgen. Alleen voor het bovengrondse personeel was er, door verhuizing van bijvoorbeeld het CBS en het ABP, voldoende werkgelegenheid. Een groot deel van de kompels zat toen allang thuis; afgekeurd, ontdaan van eigen trots en vaak rochelend wegens de 'versteende longen' (waarvoor pas zeer laat compensatie werd gegeven). Tegen deze achtergrond kende de familie van Jack Vinders zijn ups en downs. Zeer



bepalend was de verkrachting van zijn moeder Tineke door haar stiefvader. Als moeder werd zij, wegens haar zenuwinzinkingen, een tiental keer wekenlang opgenomen in het Dr. Poelsoord (genoemd naar aalmoezenier van de arbeid en *opperengineer* Henricus Andreas Poels). Jacks broer Hein – een begenadigd voetballer – verloor in één klap zijn jonge vrouw en toekomstige kind. Dat was toen hij op een avond thuiskwam en haar vond zoals hij haar had achtergelaten: zittend aan de keukentafel, met haar ochtendjas aan: longembo-

lie. Hein verdrong zijn verdriet, het voetbal was afgelopen. En dan Jack. Al jong wist hij dat hij in ieder geval ook op jongens viel. Toen dit uitkwam, werd hij bijna door zijn tante vermoord. Dat ijverige jongentje, voor wie de mulo het hoogst haalbare was ('Wat dacht-ie wel? HBS?') ging later naar de kweekschool, werd onderwijzer in het speciaal onderwijs (een streng katholieke school), ging toneelspelen en maakte furore in Duitsland als zanger. Hij woont nog vlak bij Heilust, de wijk die destijds garandeerde dat het leven onder



de grond zeker was. Tegenwoordig is Jack Vinders wereldberoemd in Limburg. Hij is zanger van het levenslied en treed ook op als de zeer populaire Clara Zoerbier en de naïeve Sjonnie d'r Posbül.

Marcia Luyten, die knap alle recente literatuur in dit boek heeft verwerkt, eindigt in 2015. *Downtown* Heerlen wordt niet meer overspoeld door honderden junks. De SP is, nadat CDA en PvdA zijn weggevaagd, hier nu de baas. Boven het spoor verrijst het door een kunstenaar ontworpen Maankwartier en voormalig rijksbouwmeester Jo Coenen werkt aan een tienjarenplan voor de regio. Er is dus hoop.

Ger Jan Onrust

JHERONIMUS BOSCH' LEVENSLANGE ANGST VOOR HET VUUR

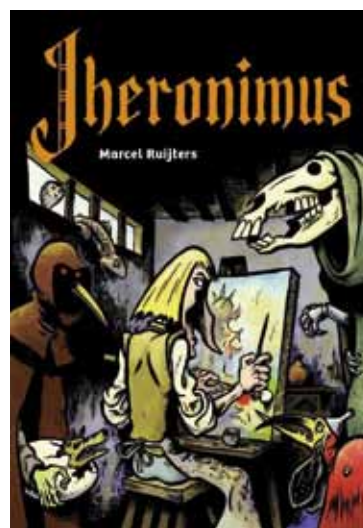
Eind oktober 2015 begon Het Noordbrabants Museum met de landelijke promotiecampagne voor de expositie Jheronimus Bosch. In 2007 begon het Bosch Research and Conservation Project (een samenwerkingsverband van de Radboud Universiteit en het museum) een onderzoek naar bekende Bosch-werken. Het leverde op wat werd verwacht: twee schilderijen bleken niet van de wereldtopper uit Brabant, en één tekening werd aan hem toegeschreven. Het moet allemaal

culmineren in (niet te) volle zalen van het museum tussen februari en mei 2016. Drie maanden zal Het Noordbrabants Museum de meest complete expositie van werken van de laatmiddeleeuwse meester tonen.

Het Noordbrabants Museum en de stad Den Bosch maken er dan ook een flink spektakel omheen. 2016, 500 jaar na zijn dood, wordt gevierd als het Bosch-jaar met allerhande festiviteiten, die al eerder zijn begonnen en ook nog langer doorlopen. In deze strategie past de publicatie van de magistrale grafische roman van Stripschapprijswinnaar (2015) Marcel Ruijters. In zes hoofdstukken, waarin op de achtergrond iedere keer minimaal één werk van de schilder figureert, wordt het weinige wat we van Bosch weten, getoond, maar ook verdere invulling gegeven. In de strip is hij een tobberige man, samenwerkend met zijn broers in het atelier van zijn vader (later van hem) aan de Grote Markt in Den Bosch. Zo figureert in het tweede hoofdstuk het in het Museo del Prado in Madrid verblijvende *De Tuinder lusten*, dat uit vier schilderijen bestaat. Het is dit werk dat vooral doet vermoeden dat de nieuw aan Bosch toegeschreven pentekening *Hellelandschap* inderdaad van zijn hand is. In de grafische roman van Marcel Ruijters wordt verondersteld dat Bosch nooit ver heeft hoeven gaan voor inspiratie voor zijn kunstwerken. De felheid van het leven vond hij voor zijn deur, op de markt in zijn stad, op het galgenveld daarbuiten en in het leprozenhuis als hij terugliep naar de stad. Ruijters kon tijdens de twee jaar die hij nodig had voor het maken van zijn strip niet weten dat *Hellelandschap* een werk van Bosch was, maar zijn

groteske figuren sluiten daar wel nauw bij aan. In 1463 brandde Den Bosch. Jheronimus van Aken – hij zou pas later de naam Bosch gaan voeren – zou toen dertien jaar geweest zijn. De brand zou in de Ververstraat zijn begonnen en vandaar naar de Grote Markt zijn destructieve werk hebben gedaan. Het atelier van Anthonis van Aken zou grotendeels gespaard zijn. Hoewel niet duidelijk is of 'Joen' Bosch getuige van deze brand is geweest, is vuur een belangrijk thema in zijn werk. Ruijters laat Bosch als jongen van een jaar of zeven de brand meemaken en hem een levenslange angst ontwikkelen voor het vuur. In de achtergrond van het veelgekopieerde *Verzoeking van de heilige Anthonius* (figurerend in hoofdstuk 5) woedt een flinke stadsbrand. *Jheronimus* is een sfeervol, soms humoristisch en van veel voorstellingsvermogen getuigend boek. Het past wonderwel in het streven van museum en stad om Jeroen Bosch op zoveel mogelijk manieren aan de man te brengen.

Ger Jan Onrust



JHERONIMUS. Marcel Ruijters (Lecturis, Eindhoven 2015), 160 blz., € 19,95

BIJZONDERE BROERS DOEN HET ONMOGELIJKE

Het is 17 december 1903, vijf voor half elf. In Kitty Hawk, North Carolina, waait een stevige wind. Om de Flyer op de eerste meters van het lanceerspoor in evenwicht te houden, houdt Wilbur hem bij de punt van de onderste vleugel vast. Orville ligt op zijn buik in het vliegtuig en laat het touw los. Daarmee wordt het op zijn plaats gehouden. Met een hand op de vleugel loopt Wilbur nog even mee, want de startsnelheid is gering. Dan stijgt de Flyer, daalt, stijgt weer en stuitert als een wild paard, zoals Orville de korte vlucht omschrijft. Totdat na bijna veertig meter een van de vleugels de grond raakt. Geen landing die de schoonheidsprijs verdient, eerder een die de

moderne reiziger een hartverzakking bezorgt en vliegangst voor de rest van zijn leven. Maar daar zullen de broers niet om hebben gemaakt. Na jarenlang experimenteren hebben zij onder het toezien van een handjevol mensen bereikt, wat tot dat moment vrijwel niemand voor mogelijk hield: een van hen heeft twaalf seconden lang een gemotoriseerd vaartuig in de lucht bestuurd en de wereld van een nieuwe dimensie met ongekende mogelijkheden voorzien!

Met *De Gebroeders Wright* heeft de Amerikaanse schrijver en historicus David McCullough (onder meer tweevoudig winnaar van de prestigieuze Pulitzerprijs) een zeer onderhoudende dubbelbiografie geschreven. Het verhaal over het leven van Wilbur en de drie jaar jongere Orville Wright illustreert de ultieme *American dream*. De broers uit een gezin van vijf kinderen zijn eigenaar van een fietsenzaak in Dayton in de staat Ohio. Na het lezen van een artikel over de Duitse luchtvaartpionier Otto Lillienthal gaan zij zich voor het zweefvliegen interesseren. Het wordt een belangstelling die snel overgaat in een niet te temmen passie. Vrijwel al hun tijd stoppen ze in hun hobby en met zelf ontworpen en vervaardigde zweefvliegers voeren ze het ene na het andere experiment uit.

Als met vallen en opstaan het zweefvliegen de broers niet meer voor verrassingen plaatst, bedenken ze een nieuwe droom om te verwezenlijken: de lucht in met een toestel door een motor aangedreven. Gezien de reacties in die tijd is het een utopie, een onmogelijke werkelijkheid. 'Een ingenieur die de tijd neemt bepaalde natuurlijke fenomenen te

bestuderen, zal elke voorspelling van toekomstig succes afdoen als zeer onwaarschijnlijk, om niet te zeggen absurd', vindt een wetenschapper. Het is de vertolking van een algemene gedachte. De twee broers blijven echter volharden in hun *mission impossible*. Zij observeren vogels, lezen boeken over vliegen, bekijken het vallen van bladeren en de invloed van de wind erop, maken tekeningen en foto's, bestuderen mechanica-boeken en bedenken wiskundige formules voor het in elkaar zetten van schaalmodellen. En als er problemen met de motor zijn, weten zij een goede vriend te vinden, die hen met raad en daad bijstaat. Slimheid, creativiteit, handigheid, geduld, concentratie, precisie, durf, moed, daadkracht, bevoegenheid en nog meer eigenschappen die nodig zijn om een 'onmogelijk' project tot een goed einde te brengen, zorgen ten langen leste voor het succes. Uiteraard legt vervolgens het patent op de uitvinding de beide broers geen windeieren. Ook raken zij binnen de kortste keren wereldberoemd en zijn zij de hoofd- en eregast op tal van vliegwedstrijden en shows, die zoals muziek- en dansfestivals in onze tijd overal worden georganiseerd. En na het breken van alweer een vliegrecord in hoogte, tijd en/of afstand verwelkomt en huldigt het thuisfront hen telkens opnieuw als ware zij Olympische kampioenen.

Omdat Wilbur jong sterft (hij wordt niet ouder dan 45) gaat de meeste roem en eer naar Orville. Ondanks een crash waarbij hij levensgevaarlijk gewond raakt en een medepassagier verongelukt, leeft hij zesendertig jaar langer dan zijn broer. Naast het vele eerbetoon ontvangt hij maar liefst



DE GEBROEDERS WRIGHT. David McCullough (Het Spectrum, Amsterdam), 366 pag., € 29,99

zes eredoctoraten waaronder dat van Harvard. Voor iemand die met leren en studeren niet verder kwam dan de middelbare school een ongekennde prestatie.

De Gebroeders Wright leest als een spannend boek, waarin een jongensdroom werkelijkheid wordt. De stof voor het verhaal heeft David McCullough gehaald uit krantenartikelen, dagboeken, aantekeningen en meer dan duizend brieven van de familie Wright. Milton (de vader), Katharine (de enige zuster), Wilbur en Orville correspondeerden frequent met elkaar in epistels die volgens de auteur zelden saai, irrelevant of slecht geschreven waren. Mede daardoor krijgt de lezer een prachtig tijdsbeeld geprojecteerd van het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. In het *fin de siècle* heerst in zowel Amerika als Europa een euforische stemming en een optimistische sfeer. De massale belangstelling in alle lagen van de bevolking voor het nieuwe magische verschijnsel (koningshuizen niet uitgezonderd) is er een exponent van. Weliswaar ontbreken er oorlogen en belangrijke politieke gebeurtenissen in de biografie (alleen van de moord op president McKinley in 1901 en de reactie van het Amerikaanse volk erop maakt de auteur gewag), ze lijkt me desondanks voor docenten geschiedenis de moeite van het lezen waard. Een must zou het lezen moeten zijn voor leerlingen die de ambitie hebben ooit piloot te worden. En ongetwijfeld zijn dat er velen, gezien de enorme hoeveelheid vliegbewegingen die per dag worden uitgevoerd, ruim een eeuw na de allereerste vlucht waarmee de gebroeders Wright geschiedenis hebben gemaakt.

Gert Moleman ■

DE WIJZE LES VAN EEN OOSTERSE VORST

Eens las ik een mooi verhaal over een oosterse vorst. Hij wilde een overzicht van de wereldgeschiedenis. Na enkele jaren droegen de wijzen van zijn hof een paar stapels boeken naar binnen. Maar voor zoveel studie had de koning geen tijd. Weer gingen een paar jaar voorbij. Toen kwamen de wijzen met één stapel. Opnieuw schudde de koning het hoofd. Hij wilde niet meer dan één enkel boek. Toen de wijzen hem dat kwamen brengen, lag de vorst op zijn sterfbed. Hij zou het nooit meer kunnen lezen. De oudste wijze vatte toen dat ene boek samen in drie zinnen: ze zijn geboren; ze hebben geleeden; ze zijn gestorven.

Dit verhaal brengt ons bij het grote dilemma van ons vak: welke keuzes maken we? De complete wereldgeschiedenis behappen is onmogelijk. Dus maken we een selectie, die ons dwingt na te denken over de essentie van de geschiedenis. Het nadeel is dat een radicale bekorting het beeld van de geschiedenis terugbrengt tot één aspect.

In het voorbeeld van de oosterse vorst is dat het aspect van het menselijk lijden. Maar dat is niet de volledige werkelijkheid. Bovendien is inperking van de geschiedenis in strijd met een van de basisprincipes van ons vak: het inzicht dat geschiedenis ontwikkeling inhoudt. Het besef van continuïteit én verandering behoort tot de fundamenteën van goed geschiedenisonderwijs. De historische ontwikkeling is nu juist de kern van geschiedenis: Noormannen zijn geen mensen uit de negende eeuw, alleen dan zonder mobieltje. Het waren andere mensen. In de huidige adviezen van Onderwijs 2032 zijn deze noties volstrekt afwezig. Als ik in het tussentijds advies van het Platform Onderwijs 2032 lees, 'dat leerlingen iets leren niet alleen maar omdat het historisch zo gegroeid is, maar omdat het voor de toekomst van belang wordt geacht', klem ik me aan m'n stoel vast. In de opvatting van Schnabel c.s. is historisch besef opgegaan in de hang naar pragmatiek. Die conclusie brengt ons weer bij de oosterse vorst. De consequentie is namelijk dat 'bij de bepaling van de kern van de onderwijsinhoud, onderdelen kunnen worden geschrapt'. Echter, wie op inhoud selecteert, moet weten waar geschiedenis over gaat. Is geschiedenis een kringloop, een evolutionair proces of een voorbereiding op de toekomst? We ontkomen niet aan een berede-nerde selectie van *kennis* voor het toekomstige curriculum. Deze selectie is echter niet neutraal. Laten we daarom onze selectiecriteria op tafel leggen. De belangrijkste vraag is niet hoe we de geschiedenis voor leerlingen ordenen, maar de doelstelling ervan. Historisch besef dient te leiden tot bestaansverheldering, persoonlijkheidsvorming en oordeelvelling: van geschiedenis wordt je een ander mens. ■

Ton van der Schans is voorzitter van de VGN. Hij werkt als docent geschiedenis op de Driestar Hogeschool (pabo) in Gouda.



VONDSTEN UIT DE VECHT

In Huis van Hilde is een bonte verzameling vondsten te zien, opgebaggerd uit de Vecht tijdens een grote schoonmaakoperatie. In de vitrines prijkt een scala aan vondsten uit verschillende periodes, waaronder tuinbeelden, afgedankt huisraad, sieraden, brandkasten, wapens en alledaagse gebruiksvoorwerpen. De Vecht is 2000 jaar lang gebruikt om in te vissen, handel over te vervoe- ren en afval in te lozen. Tussen 2011 en 2015 is de rivier uitgebaggerd. Uit het rivierslib kwam 22.000 ton aan afval naar boven. Archeologen onderzochten dit en stelden bijzondere objecten veilig.

In Castricum is een bont geheel van overboord geslagen, gedumpte en afgedankte spullen te zien: een imposant middeleeuws zwaard, sieraden, prachtige tuinbeelden in Romeinse stijl, strijkijzers, brandkasten, molenstenen, flessen, schaat- sen, *militaria* zoals helmen en vuurwapens, aardewerk en nog veel meer. De vondsten stammen uit de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Tezamen zijn het de stille getuigen van de rijke historie van de Vecht met haar buitenplaatsen.

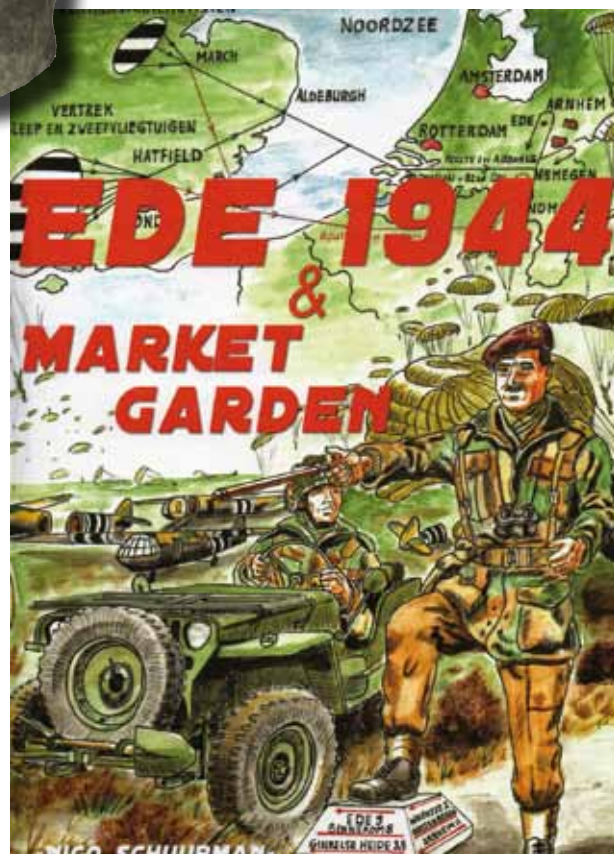
Vondsten uit de Vecht in Huis van Hilde te Castricum, te zien tot en met 14 februari 2016. www.huisvanhilde.nl



Zeventiende-eeuws beeld van de Romeinse keizer Vespasianus uit de Vecht.

EDUCATIEVE OORLOGSSTRIP

Op verzoek van het Platform Militaire Historie Ede en de Vereniging Vrienden van het Airborne Museum heeft Nico Schuurman een strip over Ede in de Tweede Wereldoorlog gemaakt. Ging het eerste boek over het begin van de oorlog (Slag om de Grebbeberg), nu staat Market Garden centraal. Weer stelt Schuurman de belevenissen van zijn vader Adriaan centraal, die destijds als jonge jongen graag wilde weten over een neergestorte geallieer-



de bommenwerper, de bombardementen op vliegveld Deelen (waarbij ook Ede zwaar werd geraakt), het doen ontsporen van de troepentrein door het verzet en de gevechten op de Schinkelse Heide. De lokale geschiedenis wordt goed ingekaderd in Market Garden en de rest van de oorlog. De eerste druk (vijfhonderd exemplaren) is ter beschikking gesteld aan het plaatselijke onderwijs, waarna een tweede druk van duizend exemplaren is gedrukt.

Nico Schuurman, *Ede 1944 & Market Garden* (Ede 2014), € 14,95. Zie www.platformmhe.nl.

ERFGOEDEDUCATIE

Hester Dibbits heeft in oktober het ambt aanvaard van bijzonder hoogleraar Historische Cultuur en Educatie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In haar oratie stipte zij aan dat leraren, museumprofessionals, beleidsmakers en academici op het terrein van erfgoed en educatie vaak uiteenlopende agenda's,

visies, missies en emoties hebben. Waar de een uit is op het maken of bewaken van erfgoed, wil de ander het juist 'kraken': er kritisch op reflecteren en laten zien dat het een constructie is. Dat speelt in alle netwerken op het gebied van erfgoededucatie en verdient nader onderzoek. Uiteindelijk dringt zich in educatieve erfgoedprogramma's in alle onderwijsniveaus dezelfde vraag op: ligt de focus op het maken, bewaken of kraken van erfgoed en wat betekent dat voor educatie en overdracht? In onderzoek naar erfgoededucatie gaat het erom hoe makers én gebruikers van educatieve programma's aankijken tegen de schurende kanten van erfgoed. Voor de kwaliteit van educatieve erfgoedprogramma's is het van belang oog te hebben voor de wisselende perspectieven van alle betrokken spelers. Het onderzoek van de nieuwe hoogleraar zal daar op gericht te zijn.



FOTO BOB BRONSHOFF

HISTOCRYPTO

De afbeeldingen zijn cryptische aanwijzingen. Welke historische persoon zoeken we?

**W****: 4**

Stuur het antwoord vóór 20 januari naar **redactie@vgnkleio.nl**. Het antwoord op de Histocrypto uit Kleio 6 was: De slag bij Salamis. De winnaar is Anne-Marie Steigenga-Steenhagen uit Raamsdonksveer. Zij wint de boekenbon van 20 euro. Gefeliciteerd!

DE SCHERMGENERATIE

‘Meneer, gaan we vandaag eindelijk weer eens naar een film kijken?’ Ik zucht. Aan het woord is een vertegenwoordiger van de schermgeneratie. Ze *swipen* ’s ochtends WhatsApp open, komen met over hun mobiel gebogen hoofden het lokaal binnensjokken en vallen ’s avonds (te) laat in slaap met het vaalblauwe licht van hun mobieltje op het gezicht. Niet verzonnen: ik toonde ooit een documentaire over het Ardennenoffensief, terwijl het boek openlag bij de ontdekkingsreizen – ze slikten het voor zoete koek. Wát je ook opzet, de monden vallen open en ze kijken, kijken, kijken. Want dat doet de schermgeneratie: kijken naar de schermen van hun tv’s, telefoontjes, tablets, laptops en pc’s. Het scherm als opium voor het volk. De smartphone de nieuwe afgod. En als de suffe zwart-witbeelden afgelopen zijn, roept iemand: ‘Meneer, mag ik nu iets cools laten zien?’ En juist daarom laat ik nog nauwelijks video’s zien. Ik doe het alleen als de beelden écht iets toevoegen en ik er een zinnige opdracht bij heb. En als ze dan vragen waarom ik niet zo vaak filmfragmenten laat zien, leg ik uit dat er een film in ons hoofd afgespeeld dient te worden. En dat noemen we ‘fantasie’ of ‘verbeelding’. Laten we fantaseren. Creatief zijn. Verbanden leggen. Diepzinnig worden. In het hooooofd! Maar ik roei tegen de stroom in, want schermonderwijs is *on the spot*. Denk alleen maar aan de iPad-scholen.

‘Ik toonde ooit een documentaire over het Ardennenoffensief, terwijl het boek openlag bij de ontdekkingsreizen’

In het hoger onderwijs zijn de zogenaamde MOOCs – de ‘Massive Online Open Course’ – een nieuw verschijnsel. Vooralsnog alleen toegankelijk voor de rijke, hoogopgeleide elite, bieden deze online cursussen via het computerscherm de mogelijkheid te slagen voor een vak zonder je bed uit te komen. En dan is er ook nog *flipping the classroom* – op zichzelf geen gek idee. Als geschiedenisdocenten hebben we te maken met het fenomeen Joost van Oort. Ik neem mijn pet af voor de keurige presentaties van deze YouTube-goeroe met een zachte g, maar te vaak hoor ik dat mijn examenleerlingen liever onderuitgezakt zijn filmpjes bekijken dan de historische context zelf te bestuderen. En als ik hoor ‘ik kijk nog wel even Jort voor de toets’ word ik daar eerlijk gezegd strontchagrijnig van. Hun schermvriend Jort die niet eens Jort heet. Een beeldscherm is wat het is: de verbeelding vervlakt. Het is het consumeren van een kant-en-klaarmaaltijd, terwijl de keuken volstaat met overheerlijke ingrediënten waar je mee aan de slag kunt. Probeer! Experimenteer! Onderzoek!

Natuurlijk zie ik ook de mogelijkheden van de nieuwe technologie, dat is niet zo moeilijk. Maar het is veel moeilijker de schermgeneratie van de schoonheid van de verbeelding te doordringen. De mooiste film speelt zich af in het hoofd van de fantast. ■

Wil je op deze column reageren? Mail naar **maarmeneer@gmail.com**.

Jelte Posthumus woont in Groningen en is docent geschiedenis aan de CSG Liudger in Drachten. Hij schrijft al jaren over het onderwijs. Daarnaast is hij radiopresentator voor Glasnost, een Gronings radioprogramma over kunst en cultuur. Ook is hij muzikant en filmfiefhebber.



MUSEUM ENGELANDVAARDERS

Dit najaar heeft koning Willem-Alexander in Noordwijk het Museum Engelandvaarders geopend. Dit museum, gevestigd in een oude Duitse munitiebunker, vertelt het bijzondere verhaal van de Engelandvaarders: Nederlandse mannen en vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit bezet Nederland ontsnapten om vanuit Engeland de strijd tegen nazi-Duitsland voort te zetten.

Dat ontsnappen ging langs drie wegen: met een bootje de Noordzee oversteken (wat maar een kleine groep gelukt is), of via een lange en gevaarlijke route over land, hetzij in zuidelijke richting (België, Frankrijk, evt. Zwitserland, Spanje/Portugal), hetzij in noordelijke richting via het neutrale Zweden.

Behalve aan deze drie routes wordt in het museum uitgebreid aandacht besteed aan de beweegredenen van Engelandvaarders om te vertrekken, de hulp die ze kregen onderweg, de screening na aankomst in Engeland, de ontvangst door koningin Wilhelmina en de manier waarop ze voor de geallieerde oorlogvoering zijn ingezet.

Ook zien bezoekers de lotgevallen van degenen die het niet haalden, die in de Noordzee verdronken of werden gearresteerd, in gevangenissen en concentratiekampen werden opgesloten of wegens *Feindbegünstigung* werden gefusilleerd. Het museum maakt gebruik van moderne audiovisuele technieken. Jongeren worden uitgedaagd interactief aan het verhaal over hun leeftijdgenoten van toen deel te nemen. Daardoor worden de keuzes van toen heel invoelbaar en vraag je je af wat jezelf zou hebben gedaan. Voor scholen is dit museum een aanrader. Temeer omdat er ook gelegenheid is tot een bezoek aan het vlakbij gelegen Atlantikwall Museum en een rondleiding door de ondergrondse gangen van het bunkercomplex.

Museum Engelandvaarders, Bosweg 15, 2202 NX Noordwijk. www.museumengelandvaarders.nl

Open: dinsdag t/m vrijdag van 10.00 tot 17.00 uur.



Engelandvaarders in kano, foto genomen vanaf HMS Eglington.



FOTO: ARCHIEF GENEBAAL MACZEK MUSEUM

POOLSE BEVRIJDERS

Ze vochten met de geallieerden voor vrijheid maar werden zelf niet bevrijd. Het verhaal van de Polen is een van de aangrijpendste en tegelijkertijd minst belichte verhalen uit de bevrijdingsgeschiedenis. Tot en met 31 mei 2016 wordt dit onderwerp belicht in een tijdelijke tentoonstelling van het Nationaal Bevrijdingsmuseum 1944-1945 te Groesbeek.

Er waren veel Polen actief buiten hun thuisland. Ze sloten zich aan bij de geallieerde legers om in ballingschap door te vechten tegen het nationaalsocialisme. Zij vochten in Noord-Afrika, Italië, Normandië en bij Operatie Market Garden, de bevrijding van Brabant en Noordoost-Nederland.

Hun wapenspreuk was 'Voor uw en onze vrijheid', maar toen aan het einde van de oorlog West-Europa haar vrijheid vierde, werd Polen een satellietstaat van de Sovjet-Unie. Een bittere teleurstelling voor de soldaten. Veel Polen bleven hun hele leven in Groot-Brittannië of Nederland.

www.bevrijdingsmuseum.nl

ONDERWIJS 2032: PRAAT MEE!

De VGN wil het geschiedenisonderwijs voorbereiden op de nieuwe ontwikkelingen in de samenleving aan de hand van een raadpleging van geschiedenisdocenten. Uw inbreng wordt verwerkt in de visie van de VGN op onderwijs #2032, die wordt aangeboden aan de commissie-Schnabel. Komt allen naar de veldraadpleging en laat uw stem horen! Niet-leden ook welkom. Meld u van tevoren aan via de website www.vgnkleio.nl. Dit zijn de data voor de bijeenkomsten:

Amsterdam o.l.v. Carla van Boxtel en Maud Knook. Dinsdag 19 januari 17.30 – 20.00 uur, Universiteit van Amsterdam in P.C. Hoofthuis, Spuistraat 134, zaal 1.05.

Leeuwarden o.l.v. Miljenko Braam en collega en een VGN-bestuurslid. Dinsdag 19 januari 17.00 uur en duurt tot uiterlijk 19.30 uur, CSG Comenius, locatie Mariënborg, Achter de Hoven 120, 8933 CR te Leeuwarden, geschiedenislokalen (305 en 306). Bij de school kan ruim geparkeerd worden.

Eindhoven o.l.v. Jorien Ruyters en Christiaan Biezen. Woensdag 20 januari 17.30-20.00 uur, Augustinianum in Eindhoven.

Utrecht o.l.v. Hanneke Tuithof en Wouter Meyer. Donderdag 21 januari 18.00-20.00 uur, Christelijk gymnasium (nabij het CS Utrecht).

Nijmegen. Info volgt, zie website.

WETENSCHAPSHISTORIE IN NEMO

In wetenschapsmuseum NEMO is Fenomena geopend, met onder andere de tentoonstelling *Wetenschap in alle tijden*. Bezoekers ervaren hier de historie van wetenschappelijke kennis; via het museum van de Verlichting (een mini-versie van de Ovale Zaal van Teylers Museum) en via de Vermakelijke Wetenschap (met objecten van Museum Boerhaave). Ze kunnen er zelf onderzoeken als een wetenschapper met onder andere de valproef van Simon Stevin. En proefpersoon zijn in actueel wetenschappelijk onderzoek bij Science Live en NEMO Research & Development. Hoe alledaagse natuurverschijnselen als licht, geluid en statische elektriciteit in elkaar zitten, ontdekken bezoekers bij Wonderlijke Wetenschap. Tussen publiekslievelingen als de bliksembol, de kettingreactie en de reuzenzeepbellen staan nieuwe onderdelen als de watervortex, chaotische slinger en magnetische vloeistof.



Keizer Wilhelm II met zijn tweede vrouw Hermine en haar dochter, prinses Henriette, bij Huis Doorn.

HET ROERIGE LEVEN VAN **DER KAISER**

Paleis Het Loo opent dit najaar een tentoonstelling over de laatste keizer in Europa, Wilhelm II, een markante persoonlijkheid in de Europese geschiedenis. De expositie belicht zijn roerige leven, van gloriejaren tot troonsafstand. De tentoonstelling komt tot stand in nauwe samenwerking met Huis Doorn en is opgebouwd rond collectiestukken uit dit museum. Bij de tentoonstelling verschijnt het rijk geïllustreerde boek *Der Kaiser! Glorie en ondergang van keizer Wilhelm II* door Jan J.B. Kuipers, met een bijdrage van P.H. Rem, verkrijgbaar in de paleiswinkel. Voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs wordt een educatief lesprogramma aangeboden.

Der Kaiser! Glorie en ondergang van keizer Wilhelm II. Paleis het Loo, tot en met 28 februari 2016.



HET
VOLGENDE
NUMMER VAN
KLEIO
VERSCIJNT
19 FEBRUARI

2^e NATIONAAL GESCHIEDENISONDERWIJS- CONGRES

THEMA: **GESCHIEDENISLES IN 2032**

DATUM: 4 maart 2016

PLAATS: Erasmus Universiteit, Rotterdam

OGHTENDPROGRAMMA

Presentatie visie VGN op #Onderwijs2032

Sprekers, met aansluitend discussie: **Paul Schnabel**, voorzitter Platform Onderwijs2032 en **Maria Grever**, hoogleraar Theorie van Geschiedenis (EUR)

MIDDAGPROGRAMMA

Uitwerking van het hoofdthema in tien nascholings-workshops:

- Onderwijzen van historisch denken en redeneren (Carla van Boxtel)
- Centrale toetsing, nu en in 2032, een verkenning (Huib Kurstjens/Stefan Boom/Peter Jager)
- Beeldkraken (Karel Kindermans/Martijn Vermeulen)
- De multiculturele klas (Alex van Stipriaan)
- Oorlog in digitale bronnen (Kees Ribbens/Edwin Klijn)
- Erfgoedonderwijs (Hester Dibbitts/Mila Ernst)
- Taal in de geschiedenisles (Jannet van Drie)
- Een eigen curriculum (Elise Storck)
- Geschiedenis en de aansluiting vmbo-tl/havo (Albert van der Kaap/Gerard Rozing)
- Differentiatie in het geschiedenisonderwijs (Hanneke Tuithof/Wouter Meijer)

